

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

FRANSIZ DEVRİMİ'NE FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin KÖKSAL BAKIR

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

FRANSIZ DEVRİMİ'NE FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin KÖKSAL BAKIR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI**

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

FRANSIZ DEVRİMİ'NE FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

2- Prof. Dr. Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU

3- Doç. Dr. Seda ÖRSTEN ESİRGİN

**Tez Savunması Tarihi:
13.05.2026**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI danışmanlığında hazırladığım “**FRANSIZ DEVRİMİ'NE FARKLI BAKIŞ AÇILARI (Ankara-2026)**” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

20.05.2026
Yasemin KÖKSAL BAKIR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1. 18. YÜZYILDA FRANSA'DA TOPLUMSAL YAPI	9
1.1. Soylular Sınıfı	11
1.2. Ruhban Sınıfı	14
1.3. Üçüncü Sınıf (Tiers Etat)	16
2. DEVRİMİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR	21

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNE FARKLI BAKIŞ AÇILARI

1. FRANSIZ DEVRİMİNE SOSYALİST BAKIŞ AÇISI	33
1.1. Karl Marx'ın Burjuva Devrimi Teorisi	34
1.2. Fransız Devrimine Sosyalist Yaklaşımlar	37
2. FRANSIZ DEVRİMİ'NE REVİZYONİST BAKIŞ AÇISI	54
3. DEVRİM KARŞITLARI- FRANSIZ DEVRİMİ'NE MUHAFAZAKÂR BAKIŞ AÇISI	63
4. BİR "SÜREKLİLİK" OLARAK FRANSIZ DEVRİMİ - ALEXİS DE TOCQUEVILLE	88
5. "KUTSAL" FRANSIZ DEVRİMİ: MICHELET	93
6. FRANSIZ DEVRİMİNE FEMİNİST BAKIŞ AÇISI	98
7. FRANSIZ DEVRİMİ BİR İNTİHAL MI? GEORG JELLİNEK	109
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	119
ÖZET	125
ABSTRACT	126

KISALTMALAR

Çev.	: Çevirmen
JOSSCI	: International Journal of New Horizons in the Social Sciences
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan haklarının gelişmesi ve hukuksal değer kazanmasında çok büyük etkisi olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesini dünyaya Fransız Devrimi kazandırdı. Böylesine önemli bir kazanımın yaratıcısı olan Fransız Devrimi ne gerçekleştiği yerle ne de zamanla sınırlı kalarak Fransa'nın da ötesinde tüm Avrupa'nın siyasi tarihinde değişim ve dönüşümlere yol açtı. Etkisi Fransa ile sınırlı kalmayan devrim, kendisinden sonra gelen başka ülkelerin devrimleri için de bir rol model oluşturdu. Fransız Devrimi'nde talep edilen haklar her devrin talebi, devrimin öncüleri tarafından ileri sürülen kavramlar her devrin konusu oldu. Fransa'da 1789'da başlayan ve bütün dünyayı etkileyen olaylar, iki asırdan uzun bir süre önce yaşanmasına rağmen özgürlük ile demokrasiye inanan herkes için Fransız Devrimi hala büyük bir ilgi uyandırmaya devam ediyor. Öyle ki dünyanın dört bir yanında ne zaman bir özgürlük hareketi ortaya çıksa bu hareketin öncüleri 14 Temmuz 1789'da Bastille'i basan Parislilerin izinden gittiklerini ileri sürüyorlar.¹

1789'dan bu yana Fransız Devrimi, otoriter rejimlere, sömürgeciliğe karşı çıkan ve bağımsızlık adına savaştan halklar için, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganı, “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ilkesi ve evrenselleşen İnsan Hakları Bildirgesi ile örnek oldu.² 18. yüzyıl filozofları tarafından savunulan doğal hukuk anlayışı temel alınarak hazırlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi³ sadece Fransa'yı değil bütün dünyayı etkiledi. İnsan Hakları denilince ilk akla gelen metinlerden biri olan Bildirge'nin ortaya çıkmasına sebep olan devrim ve bildirgeyi kaleme alan devrimin önde gelen isimleri bugün hala tartışma konusu olmaktadır. Devrimin nasıl ortaya

¹ Jeremy Popkin, **Yeni Dünyanın Başlangıcı-Fransız Devriminin Yeni Tarihi**, Çev: Gamze Karaca Özgür Balkılıç, Fol Kitap, 1.Baskı, Nisan 2023, Ankara, s. 17,18

² Özgür Adadağ, “Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 3(11), 2007, s. 61.

³ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 44(3), 195-228, s. 195

çıkıktığı, hangi koşulların böylesine büyük bir patlamaya sebebiyet verdiği, devrime hangi sınıfın öncülük ettiği gibi konular geçmişten günümüze birçok tarihçinin ilgi odağında yer aldı. Her ne kadar olumlu etkileri çok daha yaygın olsa da devrimin bıraktığı miras sadece olumlu değildir. Devrim, insan haklarının gelişimindeki rolü, devrimin mottosu olan “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” kavramlarının evrensel bir değer kazanması gibi öncülük ettiği konularda dünya tarihine derin etkiler bırakmakla birlikte devrim sonrası yaşanan hizipleşme ve terör döneminin getirdiği düzensizlik ve şiddet gibi karanlık tarafları da devrimin mirasının bir diğer yönü oldu. Bu ikili görüntüsü ile Fransız devrimi hem onu savunanlar hem de eleştirenlerce her dönem tartışmaların odağında yer aldı ve almaya da devam etmektedir.⁴

18. yüzyıl Fransa’sı diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak feodal bağlarla henüz ilişkisi kesilmemiş, feodalitenin kurumsal olarak varlığını sürdürdüğü bir Fransa olarak karşımıza çıkar. 14. yüzyıldan itibaren kentlerin gelişimi ile ticaret hayatının canlanması ve ekonomik ilişkilerin değişmesi feodalitenin çözülmesini hızlarsa da 18. yüzyıla gelindiğinde merkezi bir devlet olmasına rağmen Fransa’da hala Orta Çağ’dan kalma feodal kurumlar varlığını sürdürmekteydi.⁵ Bir piramide benzetilen yapıyla Fransız toplumu, saray ve aristokrasinin tepede yer aldığı, orta bölümünde burjuvazinin, en altta ise köylülerle şehirli esnaf ve zanaatkârların olduğu bir yapıdaydı.⁶ Aristokrasi ve ruhban sınıfı toplumun ayrıcalıklı kesimini temsil ederken, bunların dışında kalan ve nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ayrıcalığa sahip olmayan sınıflar ise “halk”ı meydana getiriyordu. Çeşitli sosyal sınıflarla heterojen bir yapıya sahip halk ise burjuvazi, şehirlerdeki halk sınıfları ve köylülerden oluşmaktaydı. Bununla birlikte her ne kadar halkın içine dahil edilen burjuvazi tek bir sınıf gibi

⁴ Özgür Adadağ, “Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 3(11), 2007, s. 61,62

⁵ Muhittin Kavık, “Fransız İhtilalinin Başlaması ve İhtilal Süreci”, **Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt/Sayı:11(103), 59-64, s. 60

⁶ George Rude, **Fransız Devrimi**, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2015, İstanbul, s. 12.

görünse de o dönemde Fransa’da burjuvaziden değil, burjuvazilerden söz etmek daha doğru olur. Sanayi burjuvazisi, orta tüccar ve esnafın farklı istekleri vardı. Sanayi burjuvazisi kapitalizm yanlısı iken orta tüccar ve esnaf, fiyatların devlet tarafından belirlenmesinden yanaydı. Diğer yandan serveti ve kültürü ile halkın hâkim sınıfı olan burjuvazi, 18. yüzyılın sonunda, hem üretimin başına geçmiş hem de krallık idaresinin kadrolarını teşkil ettiği gibi devletin işlemesi için gerekli sermayeyi de yine o temin ediyordu. Soylular sınıfı ise toplumdaki ayrıcalıklı yerini korumakla birlikte tamamıyla işlevsiz bir konuma gelmişti.⁷ Dolayısıyla 18. yüzyılda artık ülkenin sosyal gelişimi ile feodal mutlakiyetçi eski rejim uyumsuzluk halindeydi.⁸ Feodal rejimin “mutlak monarşi”si sadece teoride kalmış, aristokrasi uzun bir süredir devlet yönetiminden dışlandığı için hoşnutsuzdu, burjuvazi ise artan refahına rağmen sosyal statüsünü henüz kabul ettirememişti. Köylüler, okuma yazma oranı ve bağımsızlığı artmasına rağmen toplumun en alt tabakası olarak görülmeye devam ediyor, horlanıyor ve aşırı vergiye tabi tutuluyordu. Bu çatışmalar ise yüzyıl biterken daha da keskinleşiyordu.⁹ Bütün bunlar toplumun ayrıcalıklı olmayan sınıflarının devlet idaresine karşı öfkesini giderek büyütürken ekonomik kriz de devrimi tetikleyen bir başka faktör olarak ortaya çıktı. Fransa’nın İngiltere’yle yaptığı ve yenilgiye uğradığı Yedi Yıl Savaşları, Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nı desteklemesi, vergi sistemi bozuklukları, sarayın aşırı harcamaları o dönem Fransız ekonomisini mali krize sürükleyen başlıca etkenlerdi. Geçim krizi, var olan eski ekonomik sistemde sefaletin, tüketim daralmasının, yetersiz istihdamın, dilenciliğin ve başıboşluğun zincirleme meydana geldiği bir süreç başlattı.

⁷ Albert Soboul, **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, Çev: Şerif Hulusi, Cem Yayınevi, 1.Baskı, 1969, İstanbul, s. 20.

⁸ Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren On yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Say Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 1989, s. 72

⁹ George Rude, 2015, s. 12

Ekonomik sıkıntıların yarattığı olumsuzluklarla birlikte gittikçe derinleşen sefalet koşulları, bir halk devriminin ortaya çıkmasında belirleyici faktörleri oluşturdu.¹⁰

Devrimin sebepleri arasında ilk bakışta Fransa'nın içine sürüklendiği mali kriz görülmektedir ancak Fransız Devrimi'ni tek bir sebeple açıklamak mümkün değildir, nitekim Rude'un belirttiği gibi Fransız Devrimi, “sosyo-politik koşulların, eski rejimin çatışma koşullarının, kısa ve uzun dönem faktörlerin yarattığı tarihsel bir olgu”dur.¹¹ Fransız Devrimi üzerine çalışma yapmış birçok yazar tarafından 1789 Fransız Devrimi'nin kurumsallaştırdığı her şeyin devrim öncesinde olduğu, aksi halde devrimin de olmayacağı savunulur. Tarihsel olayların gelişim süreçlerine bakıldığında Fransa'yı devrime hazırlayan koşulların bir günde cereyan etmediği görülecektir. Nitekim feodal kurumların ortadan kalkarak mutlak monarşinin iktidarda olduğu görülse de feodaliteden kalma kimi düzenlemeler devam etmektedir. Özellikle aristokrasi ve ruhban sınıfının bazı feodal ayrıcalıkları olduğu gibi korunmaktadır. Bu durum feodalitenin yükünü taşıyan köylüler ve bu sistemi zenginleşmesinin önünde engel olarak gören burjuvazi için çekilmez bir hal almaya başlamıştır. Toplum içindeki değişimler çoktan başlamış olduğu halde, hukuki durum ile fiili durum çatışma halindedir. 1789 Devrimi, sivil toplumdaki gelişmeyi siyasal topluma aktarmış, devrime kadar gelen süreçte var olan kurumları düzenleyerek bu duruma uygun bir hukuksal sistem yaratmıştır. Devrim, 1789'da ortaya çıkarak bir anda bütün hayatı etkileyen bir olayı değil bir süreci ifade eder. Nitekim Hobsbawm da 19. yüzyıl'daki gözlemcilerin, devrimin bir olayı değil de bir süreci temsil ettiği konusunda ders çıkardıklarını vurgular.¹²

¹⁰ Georges Lefebvre, **Fransız Devrimi**, Çev: Hilal Bucak, Hil Yayın, 1.Baskı, Kasım 2015, İstanbul, s. 121.

¹¹ George Rude, 2015, s. 23

¹² Eric Hobsbawm, **Fransız Devrimine Bakış**, Çev: Osman Akınbay, Dipnot Yayınları, 1.Baskı, 2016, Ankara, s. 93

Fransız Devrimi, eğer gerçekleştiği ülke ve döneme özel etkileri olan bir devrim olsaydı dünya tarihi üzerinde etkisinden söz edilemez, nasıl ve neden ortaya çıktığı üzerine tartışmaların konusu olmazdı.¹³ Ancak Fransız Devrimi gerek kendinden önce gerekse kendinden sonra meydana gelen devrimler içinde “kitlemel nitelikteki tek toplumsal devrim” olmayı başarmıştır.¹⁴ Böylesine bir etkiye sahip olan Fransız Devrimi üzerine gerçekleştiği zamandan bugünlere kadar çok farklı yorumlar yapılmış, devrimi tarihsel olarak tanımlama, değerlendirme ve anlamlandırma biçimleri ise her yorumcunun bakış açısına göre şekillenmiştir. Fransız Devrimi’nin nasıl ortaya çıktığı, hangi koşulların devrimi hazırladığı, hangi sınıfın öncülüğünde devrimin gerçekleştiği ve bunun bir devrim olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Devrim üzerine ortaya koyulan yorumlar ise genel olarak devrime olumlu bir gelişme, ilerleme olarak yaklaşan yahut devrimin tam karşısında yer alarak olumsuz taraflarını öne çıkaran kuramlar olarak şekillenmektedir. Devrime yönelik oluşan bu farklı kuramlar, her kuramcının bakış açısına ve tarihsel okumasına göre şekillenmektedir.

Bu çalışmanın amacı Fransız Devrimine olan farklı bakış açılarını ele alarak, geçmişe dönüp bakıldığında anlamı ve geride bıraktığı mirası ile tarihteki yeri sabit görünen bu büyük olayın aslında farklı pencerelerden bakıldığında, değişen yerini ve anlamını ortaya koymaktır. Aynı zamanda Fransız Devrimi üzerine ortaya koyulan farklı bakış açıları doğrultusunda nesnel olması beklenen tarihin ve tarihsel çalışmaların söz konusu nesnelliği ne ölçüde koruduğu veya koruyamadığına yönelik tartışmalar sunulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, 18. yüzyılda Fransa’nın ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak nasıl bir yapıda olduğu açıklanarak, Fransız Devrimi’nin ortaya çıktığı toplumun bir betimlemesi yapılmaya çalışılmış ve devrimi hazırlayan koşullara yer

¹³ Albert Mathiez, **Fransız İhtilali Birinci Cilt Krallığın Devrilmesi 1787-1792**, Çev: Şükrü Kaya, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 10

¹⁴ Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 3. Baskı, 2003, Ankara, s. 64

verilmiştir. Devrim dönemi Fransa'sının hangi toplumsal sınıflarda meydana geldiği ve bu sınıflar hakkında temel bilgilere değinilmiştir. Bunun yanı sıra dönemin ekonomik koşulları ve yönetim mekanizmaları da açıklanmaya çalışılmıştır. Fransız Devrimi üzerine ortaya koyulan farklı yorumlara geçmeden önce devrimin nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştiğine değinmek faydalı olacaktır. Çünkü devrim üzerine yapılan yorumlar çoğunlukla devrim öncesi yaşanan tarihsel süreç ve toplumsal koşullar üzerinden şekillenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Fransız Devrimi'ne farklı bakış açıları ele alınmış ve her bir yorum savunucuları ile birlikte anlatılmaya çalışılmıştır. Elbette ki Fransız Devrimi hakkında geçmişten bu yana yapılan pek çok farklı yorum bulunmaktadır. Bu çalışmada bugüne kadar dünya genelinde yayınlanan sayısız eserde yer verilen Fransız Devrimi üzerine yapılan her bir yoruma yer vermek mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmanın kısıtlılığını Fransız Devrimi'nin tarihsel okumasında önemli yer edinmiş, pek çok tarihçi, yazar, siyasetçi tarafından benimsenmiş ve temel alınmış bakış açıları oluşturmaktadır. Sosyalist bakış açısı bunlardan biridir. Sosyalist yorumlar Fransız Devrimi'nin feodalizmi ortadan kaldıran bir burjuva devrimi olduğu söylemi üzerinden şekillenmektedir. Devrimin bir burjuva devrimi olduğu ve giderek gelişen kapitalist ekonomik sisteme uyum sağlayamayan feodal eski rejimi devirerek burjuvazinin hakimiyetini getirdiği yorumları, liberal düşünürlerden başlayarak sosyalist düşünürlerin de yorumlarının merkezinde yer almıştır. Burjuva devrimi teorisi uzun süre genel kabul görmüş, devrimin ilerici ve demokratik olduğu söylemi yaygınlık kazanmıştır. Londra Üniversitesi Fransız Tarihi Kürsüsünde uzun yıllar çalışmış olan Alfred Cobban, Fransız Devrimi üzerine uzun zamandır süregelen ve yerleşik hale gelmiş bu fikir birliğine doğrudan meydan okumuştur. Cobban, Fransız Devrimi'ni toplumsal ve ekonomik olaylara dayanarak açıklayan ve devrimin bir burjuva devrimi olduğunu öne süren yorumların tarihsel kanıtlar ile uyuşmayan noktaları üzerinde

durmuştur. Yaptığı çalışmalarla toplumsal yorumun revize edilmesinde önemli bir rol oynamış ve revizyonist akımın da temelini atmıştır.¹⁵ Burjuva devrimi teorisinin çelişkilerini ortaya koyarak devrim üzerine farklı bir bakış açısı sunan ve pek çok tarihçi tarafından da benimsenerek geliştirilen revizyonist yorumlar da bir alt başlıkta açıklanmaya çalışılmıştır.

Tarihte ilerici ve demokratik bir devrim olarak anılan Fransız Devrimi hem kralcılar hem muhafazakâr çevrelerden gelen karşıt tepkilerin de odağında yer aldı ve devrimin fikirlerine, ilkelerine ve ortaya koyduklarına karşı çıkan görüşler ortaya atıldı. Devrime ilk tepki gösterenlerden biri olan, devrimin çağdaşı İngiliz düşünür Edmund Burke, devrime karşı açılan savaşın öncülerinden biri oldu ve fikirleri muhafazakâr bakış açısının temellerini oluşturdu. Devrimin bir komplo teorisi olduğu görüşüne kadar uzanan ve azımsanmayacak ölçüde taraftar bulan bu yorumlar da çalışmanın ikinci bölümünde yeni bir alt başlıkta incelenmiştir. Bunun yanı sıra Fransız Devrimi'ne ilahi bir boyut kazandıran Fransız tarihçi Michelet'e çalışmada ayrı bir yer verilmiştir. Fransız Devrimi üzerine yaptığı çalışmalar ile Fransız Devrimi tarihçileri için de önemli bir kaynak olan Michelet, devrimi kutsal bir yere koymaktadır. Devrim üzerine kaleme aldığı eserinde tarihsel olayları anlatırken dönemi kahramanlarıyla birlikte adeta yaşamaktadır. Devrim sırasında yaşanan olaylara ışık tutan Michelet'in çalışmaları, devrim dönemini anlamada ve devrimi yorumlamada önemli bir yer tutmaktadır. Michelet ile birlikte, devrimi bir kopuş değil, süreklilik olarak gören yaklaşımıyla devrim üzerine yapılan çalışmalara yeni bir yol gösteren Alexis de Tocqueville'e de çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Devrimi, Eski Rejim Fransa'sından radikal bir kopuş olarak değerlendiren ve feodal düzeni yıkıp burjuvazinin egemenliğini sağlayan bir dönüm noktası olarak gören yaygın görüşlerin aksine Tocqueville, devrimin getirdiği kimi kazanımların aslında eski rejimin ürünleri olduğunu

¹⁵ George C.Comninel, **Fransız Devrimini Yeniden Düşünmek-Marksizm ve Revizyonist Meydan Okuma**, Çev: Ali Çakıroğlu, İmkân Yayınları, 1.Baskı, 2016, İstanbul, s. 21, 40, 41

söylemektedir. Ona göre devrimle birlikte kurulan düzen, eski toplumda zaten oluşmaya başlamıştır. Fransız devrimcileri radikal bir kopuş gerçekleştirmemiş, temelleri daha önce atılan merkezi bürokratik devleti tamamlamışlardır.¹⁶ Diğer yandan Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu değerler dünya tarihinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte bu değerlerin kimler için geçerli olduğu, cinsiyet temelinde de tartışma konusu olmuştur. Bu anlamda devrim üzerine feminist yaklaşımlar önem kazanmaktadır. Fransız Devrimi'ne feminist yaklaşımlar, devrimin evrensel olduğunu iddia ettiği eşitlik ve özgürlük gibi kavramların herkes için değil sadece “bazı” erkekler için geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşıma göre devrim, yasalarıyla vatandaşları aktif ve pasif olarak ayırmış, kadınlar ise pasif vatandaş kategorisinde bırakılarak kamusal alandan uzak tutulmak istenmiştir. Devrimin eşitlik anlayışı sadece belirli gelire sahip olan erkekler için geçerlidir. Fransız Devrimi'nin tarihsel okumasında önemli bir yer tutan feminist bakış açısı hem dönemin kadın figürleri hem de modern tarihçilerin yorumlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Fransız Devrimi üzerine getirilen farklı yorumlardan biri de Georg Jellinek'e aittir. Jellinek'in bakış açısı, devrimin koşulları veya öncü sınıfı üzerine değil, devrimin ortaya koyduğu ilkeler üzerinden şekillenmektedir. Jellinek, İnsan Hakları Bildirgesi ile somutlaşan bu ilkelerin, Fransa'dan önce Amerikan devletleri tarafından ilan edildiğini, dolayısıyla Fransızların bu ilkeleri Amerika'dan kopyaladığını savunmaktadır. Jellinek'in savunduğu düşüncelere ve ortaya koyduğu iddialara da ikinci bölümde ayrı bir başlıkta yer verilmiştir.

¹⁶ François Furet, **Fransız Devrimini Yorumlamak**, Çev: Ahmet Kuyaş, Alan Yayıncılık 1.Baskı, İstanbul, 1989, s.106

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Fransız Devrimi üzerine geliştirilen tartışmaları ele almadan önce devrimin gerçekleştiği dönemin sosyo-ekonomik yapısı ve devrime giden sürecin ortaya çıkış koşullarına değinilecektir. Devrim üzerine ele alınan tartışmaların pek çoğu da aslında devrim öncesi Fransa'nın sahip olduğu toplumsal yapı ve devrim sonrası kurulan düzen arasındaki ilişki bağlamında şekillenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da devrim öncesi Fransa'da hâkim olan yönetim anlayışı, ekonomik düzen ve toplumsal yapıya yer verilmiştir. Burada amaç devrimden önceki Fransız toplumunun ayrıntılı bir analizini sunmak değildir. Fransız Devrimi üzerine ortaya koyulan farklı yorumların daha iyi anlaşılabilmesi için devrimin gerçekleştiği toplumun bir resmini çıkarmaktır. Bu sebeple devrim öncesi yaşanan gelişmeler belirli sınırlar içinde bırakılmıştır.

1. 18. YÜZYILDA FRANSA'DA TOPLUMSAL YAPI

1789 tarihinde gerçekleşen Fransız Devrimi'nden önce hüküm süren mutlak monarşilerin ortaya çıkışı feodalizmin son dönemlerine rastlamaktadır. Fransa'yı da içine alan Avrupa'da yaklaşık olarak 5. yüzyıl ile 15. yüzyıllar arasını kapsayan ve Orta Çağ olarak adlandırılan dönem, feodalizm olarak tanımlanan toplumsal bir yapının hâkim olduğu döneme denk gelmektedir.¹⁷ Feodalizm, köylülerin bağımlı olduğu ve ürettikleri ürünü vermek zorunda bırakıldıkları, bu ürünlerin şehirlere ticari bir meta olarak sunulduğu ve köylülere ait topraklar ile lordların malikaneleri arasındaki ilişkileri düzenleyen bir üretim biçimini kapsar. Bununla birlikte, vassalların lordlara, lordların ise monarşiye hiyerarşik bağlılığını temsil eden siyasi kurumları; feodal asker toplama sistemini temel alan askeri kurumları ve Avrupa'nın genelinde etkili olan bir ideoloji

¹⁷ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayıncılık, 13.Bası, İstanbul, 2011, s. 65

olarak Hristiyanlığı içermektedir.¹⁸ Feodalizmin siyasal açıdan en belirgin özelliği ise devlet iktidarının parçalanmış olmasıdır. Feodal dönemde doğrudan devlete bağlı olmayan halk, toprakların sahibi olan senyörlere bağlıdır.¹⁹ Feodal düzeni en iyi tanımlayan, o dönemde yaygın olarak kullanılan ve bireyin bireye tâbiyetini en iyi anlatan ifadelerden biri; “Bir başka adamın adamı olmak” söylemidir.²⁰ Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri ise, bağımlılık ve korumaya dayalı biat ilişkisidir.²¹ İki taraflı bir sözleşme olan fief sözleşmesi, feodal dönemde toprakları hiyerarşik bir düzene bağlar. Bu sözleşmenin taraflarından biri senyör diğeri ise tâbi ya da vassal denilen ikinci bir kişidir. Senyör, bu sözleşme ile belirli bir toprak parçası üzerinde vassal olarak adlandırılan ikinci kişi yararına adaleti sağlama görevini sürekli bir hak olarak tanır. Vassal ise bunun karşılığında senyörün kendisinden beklediği hizmetleri yerine getirir. Senyör ile vassal arasında kurulan ilişki hiyerarşik bir yapıdadır.²² 11. yüzyıldan itibaren feodal düzen içerisinde ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Kara Avrupa’ında ekonomik hayat giderek canlanmaya başlamış ve ticaret hareketlilik kazanmıştır.²³ Bu yüzyıldan sonra Fransa kralları iktidarlarını genişletmek ve güçlendirmek isterler ve bu amaçla feodal beylere karşı bir mücadeleye girerler. Bu mücadelede feodal beylere karşı kralları destekleyen ise, giderek gelişen şehirlerin halkı olan burjuvazi olmuştur.²⁴

Ondördüncü yüzyıldan itibaren kentlerin gelişimi ile ticaret hayatının canlanması ve ekonomik ilişkilerin değişmesi feodalitenin çözülmesini hızlandırsa da 18. yüzyıla gelindiğinde Fransa’da hala feodal kurumlar güçlü bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. Dolayısıyla 1789 Fransız Devrimi öncesinde Fransa’da feodalitenin

¹⁸ Michael Mann, **İktidarın Tarihi**, Çevirmenler: Esin Saraçoğlu, Soner Torlak, Emre Kolay, Olcay Sevimli, 1.Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.32

¹⁹ Server Tanilli, **Uygurlık Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, 33.Baskı, İstanbul, 2017, s. 51

²⁰ Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, 7.Basım, Ankara, 2021, s. 227

²¹ Marc Bloch, 2021 , s.247.

²² Server Tanilli, **Uygurlık Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, 33.Baskı, İstanbul, 2017, s. 52

²³ Ayferi Göze, 2011, s. 77

²⁴ Ayferi Göze, 2011, s. 572

kurumsal olarak varlığı devam ediyordu. Fransa’da krallar merkezi iktidarı güçlendirmek ve merkezi bir devlet kurmak için mücadele etseler de feodal yapı siyasal düzeni belirleyen bir sistem olarak varlığını korumaktaydı.²⁵ Fransa’da merkezileşmenin artmasına rağmen aristokrasi siyasal açıdan hala baskın bir güç olarak bulunuyordu.²⁶

Devrim öncesinde Fransa, Eski Krallık Rejimi denilen bir yönetim biçimine sahipti. Eski Krallık rejiminde toplumsal yapı birbirinden ayrı üç sınıftan meydana geliyordu: “Rahipler Sınıfı”, “Soylular Sınıfı”, milletin büyük çoğunluğunu içine alan “Halk” (Tiers Etat).²⁷ Özü itibariyle aristokratik olan bu rejim, doğuştan gelme imtiyaz ile toprak zenginliği temeline dayanıyordu.²⁸ 18. yüzyılda neredeyse tek zenginlik kaynağı olan toprağa sahip olanlar bu toprağı işleyenler üzerindeki hakların hepsini kendilerinde görüyorlardı. Bu dönemin en belirgin özelliğı ise bu aristokratik yapıydı.²⁹ Fransız toplumu Devrim öncesinde ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız farklı zümrelerden meydana gelmekle birlikte bu zümreleri ayrı birer sosyal sınıf olarak değerlendirmek mümkün değildir, çünkü ayrıcalıklı bir zümre olan Kilise mensupları ve yine “üçüncü sınıf” olarak adlandırılan ve ayrıcalıksız zümreyi oluşturan “Tiers Etat” kendi içinde farklı sınıfları barındırmaktaydı.³⁰

1.1. Soylular Sınıfı

Feodal dönemde toplum düzenini sağlayan soylular, adalet dağıtım yasaları uygulatarak, ihtiyacı olanın yardımına koşarak kamusal işleri yürütüyor ve bugünkü hükümet gibi görüyorlardı. Dolayısıyla onların sahip olduğu ayrıcalıklar ve

²⁵ Ayferi Göze, 2011, s. 572

²⁶ Sait Ebinç, “Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 82, 124-143, 2024, s. 128

²⁷ Albert Soboul, **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, Çev: Şerif Hulusi, Cem Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 1969, s. 19

²⁸ Albert Soboul, 1969, s. 13

²⁹ George Lefebvre, **Fransız Devrimi**, Çev: Hilal Bucak, Hil Yayınları, 1.Baskı, 2015, İstanbul, sayfa 45.

³⁰ Murat Sarıca, **100 soruda Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul, 1981, sayfa 11

dayattıkları külfetler rahatsız edici olsa da sağladıkları bu güvencelerle katlanılabilir görülüyordu.³¹ Soyluluk, Orta Çağ'da ulusun başta gelenlerinden kurulu bir aristokrasi olarak ortaya çıkmış olsa da, devrim öncesinde doğumla ayırt edilen bir kast haline gelmişti.³² Orta Çağ'da toprak sahipliği ve yerel yönetim iç içe geçmişti ancak devrim öncesinde kamu işlerini yapmayı bırakan soyluların yalnızca ayrıcalıkları kalmış, idare etme güçleri büyük ölçüde kaybedilmişti. Diğer yandan idare etme güçleri zayıflamış ve kamusal yönetimi kaybetmiş olsalar da aristokrasi bireysel ayrıcalıklarını korumaya devam ediyordu.³³

Soylular da kökleri bakımından Kılıç Soyluları (la noblesse d'épee) ve Cüppe Soyluları (la noblesse de robe) olarak kendi içinde ikiye ayrılmış durumdaydı. Soyları daha merkezi krallık kurulmadan önce toprak sahibi senyörlere dayanan, eski feodal senyörlerin çocukları kılıç soylularını oluştururken, asillerden satın aldıkları topraklar ya da unvanlar ile kral tarafından asilleştirilenler ise cübbe soylularını teşkil ediyordu.³⁴ Fransız hükümdarı I. François, 1522 yılında sarayın artan ihtiyaçlarını karşılamak için yeni görevler yaratıp bu görevleri de burjuvalara satma yöntemine başvurdu. Zamanla babadan oğula geçen bu görevler ise bir "rob aristokrasisi" yani cüppe soylularını ortaya çıkardı.³⁵ Hizmetkârlarını soylulaştırma yetkisi ile kral, her ne kadar yönetim, mahkeme, maliye ve ordudaki otoritesini para karşılığı devretmiş olsa da değerlerini yükseltmek için soylu sınıfına bu görevlerin bir kısmını tahsis ediyordu. Hizmetlerin satılabilir olması durumu oldukça yaygındı ve bu durum zamanla bir hukukçular aristokrasisi, idari bir aristokrasi ve belediye yöneticilerinin çocuklarından oluşan bir belediye aristokrasinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu yeni aristokratlar, evlilikler ve mesleki dayanışmayla soyluluk kazanarak kendilerine has bir oligarşi meydana

³¹ Alexis De Tocqueville, **Eski Rejim ve Devrim**, Çev: Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, 1.Baskı, 1995, İstanbul, sayfa 72

³² Alexis De Tocqueville, 1995, s. 126

³³ A. Tocqueville, 1995, s. 131

³⁴ Murat Sarıca, 1981, s. 13

³⁵ Taner Timur, **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, 3.Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2021, s. 118

getirdi. Hem servetleri hem de nüfuzları sayesinde sınıfın eski gücünü yeniden canlandırıyor ve bu topluluğun geleneklerini, prestijini ve tekelci eğilimlerini büyük bir bağlılıkla benimsiyorlardı. Ancak bu süreçte sınıfın zihniyetinde de bir dönüşüm yaşanıyordu; soyluluk anlayışı burjuvalaşmaya yöneliyordu. Soyluluğun temelinde silahlara adanmışlık fikri hâlâ kabul görse de soylular artık savaş alanına yalnızca kralın emirleri doğrultusunda gidiyor, bunu bir görev bilinciyle yapıyor ve eskisi gibi savaşma tutkusunu ön planda tutmuyorlardı.³⁶

Toprak mülkiyeti üzerine kurulu feodal sistem, toprak sahibi senyöre geniş yetkiler bırakıyordu. Ancak Fransa’da monarşinin güçlenmesiyle birlikte taşra soyluları, toprakları üzerindeki kamu görevlerini kralın memurları lehine kaybetmişti. Serflik sistemi pek çok yerde kalkmış ve bunun sonucunda feodal gelirlerin azalması ile taşra soylularının giderek yoksullaşmasına sebep olmuştu. Yoksullaşan bu toprak soyluları hem saray çevresindeki soylulara hem de zengin burjuvaziye karşı hoşnutsuzluk içindeydi. Bununla beraber alacakları için köylüler üzerinde kurdukları baskı köylülerin de onlardan memnun olmamasına sebep oluyordu.³⁷ Feodal düzenin kalıntılarıyla yaşamaya çalışan bu yoksul taşra soyluları, kazanç getirecek herhangi bir işi soyluluk sıfatlarını kaybedecekleri korkusuyla yapmak istemiyor bunun yerine sefalet içinde yaşamayı tercih ediyorlardı.³⁸ Soylular, motivasyonlarını maddi kaygılardan ziyade onur ve haysiyetten alıyorlardı ve bunu belli etmeleri için kirli ticaret işleriyle ya da herhangi bir tür el emeğiyle uğraşmamaları gerekiyordu.³⁹ Çünkü ekonomik faaliyetlerin her türlü soylu statüleriyle bağdaştırılamıyordu.⁴⁰ Bu nedenle Fransız Devrimi yaklaşırken, kamusal işleri yapmayı bırakan soyluların sahip oldukları

³⁶ G.Lefebvre, 2015, sayfa 49

³⁷ Ayferi Göze, 2011, s. 577, 578

³⁸ Abdullah Arslan, “Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, 4(1), 9-27, 2018, s. 10

³⁹ Jeremy Popkin, **Yeni Dünyanın Başlangıcı-Fransız Devriminin Yeni Tarihi**, Çev: Gamze Karaca-Özgür Balkılıç, Fol Kitap, 1.Baskı, Nisan 2023, Ankara, s. 27

⁴⁰ Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, 7.Basım, Ankara, 2021, s. 426

ayrıcalıkların yükü topluma daha ağır gelmeye başladı ve soyluluğun toplumdaki varlığı sorgulanır oldu.⁴¹

1.2. Ruhban Sınıfı

Fransız Devrimi çağında ruhban sınıfı toplumsal sınıfların en üstünde yer alıyor ve sınıfların birincisi konumunda bulunuyordu.⁴² 18. yüzyılda Fransa’da ruhban sınıfı toplumun çok küçük bir kesimini temsil etmesine rağmen kurumsal olarak dikkat çekici bir etkiye sahipti. Krallığın topraklarının yaklaşık onda birine sahip olan Kilise, gelirinin büyük kısmını arazi kiralari ve ondalık vergilerden elde ediyordu. Bu gelirler ise vergiden muaf tutulmuştu.⁴³ Toplumun önemli kesimini oluşturan ruhban sınıfı, Fransız Devrimi öncesinde hüküm süren eski rejimin üç temel sınıfından biriydi. Hem dini hem de siyasi ve ekonomik açıdan güçlü olan ruhban sınıfı soylularla birlikte ayrıcalıklı olan gruplardandı. Fransa’nın en büyük toprak sahiplerinden biri olan Kilise’nin bu topraklardan elde ettiği gelir ruhban sınıfını zenginleştiriyordu. Kilise krallık vergilerinden muaf tutulmakla birlikte hem devlet bütçesine karşılıksız olarak bağışta bulunuyor hem de bu bağışı kendisi tahsil ediyordu.⁴⁴ Topladığı ondalık vergileri sayesinde çok zengin olan ruhban sınıfı, Fransa’nın en büyük mülk sahibiydi.⁴⁵ Krallık, kendisi için önemli bir borç kaynağı olan ruhban sınıfından, monarşinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sık sık borç alırdı. Bu sebeple mali reformlar ve yeni vergiler gibi önemli konularda ruhban sınıfı büyük etkiye sahipti. Örneğin; devrim öncesi krallığın bir dönem Maliye Bakanlığını yapmış olan Necker gibi yöneticiler, mali

⁴¹ A. Tocqueville, 1995, s. 72

⁴² G.Lefebvre, 2015, sayfa 46

⁴³ P.M. Jones, **Reform and Revolution in France – The Politics of Transition 1774-1791**, Cambridge University Press, First Published, 1995, s.53, 54

⁴⁴ G.Lefebvre, 2015, s. 47

⁴⁵ Pierre Gaxoette, **Fransız İhtilali Tarihi**, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1969, s.12

krizi çözmek için giriştikleri reform çabalarında parlamentoların ve ruhban sınıfının tepkisinden çekinmişlerdi.⁴⁶

Sosyal bakımdan türdeş olmayan ruhban sınıfında rahipler, zengin ve yoksul olarak kendi içinde sınıflara ayrılmış durumdaydı. Kilise gelirlerinin büyük bir kısmı asiller sınıfından gelen yüksek rütbeli rahiplerin elinde bulunuyordu.⁴⁷ Kendi içinde de bir hiyerarşiye sahip olan ruhban sınıfında piskoposlar ve başrahipler genellikle soylu ailelerden gelmekte, köy papazları ve keşişler ise fakir ve halkla iç içe olan kesimi oluşturmaktaydı. Ruhban sınıfının bu hiyerarşik yapısı ile var olan farklılıklar kilise içinde gerilime sebep oluyordu. Eski krallık rejiminin bütününde görüldüğü gibi bu sınıfın içinde de “soylular ile halk içinden gelenler, aşağı rahipler ile yüksek rahipler, aristokrasi ile burjuvazi birbirlerine muhaliftiler”.⁴⁸ Ruhban sınıfının içindeki farklılıklar ve toplumun ayrıcalıklı kesimi içinde yer alması Hristiyanlığa karşı tepkisel duyguları da beraberinde getirdi. Buna yol açan ise papazların toplumda edindikleri yeri. Bu yer edinişte papazlar toprak sahibi, derebeyi, vergi toplayıcısı ve yönetici olarak konumlanmıştı. Aynı zamanda Kilisenin sahip olduğu en ayrıcalıklı ve en güçlü pozisyonu koruma çabaları da tepkilerin sebepleri arasındaydı. Bu dönemde Hristiyanlığa yönelen bu nefret duygularının temeli onun bir dinsel öğreti olmasından değil siyasal bir kurum olmasından kaynaklanıyordu.⁴⁹ Aydınlanma Felsefesi ilerledikçe, din adamlarına, özellikle keşişlere yönelik düşmanlık giderek yaygınlaşmış ve entelektüeller, din adamlarını manevi eğitimin sorumluluğunu üstlenen bir memur olarak görme eğiliminde olmuşlardı.⁵⁰

⁴⁶ François Furet, **The French Revolution 1770-1814**, Translated by Antonia Nevill, Blackwell Publishers, 1996, s.7, 35, 36

⁴⁷ Murat Sarıca, 1981, s. 12

⁴⁸ Albert Soboul, 1969, s. 29

⁴⁹ Tocqueville, 1995, s. 45

⁵⁰ G.Lefebvre, 2015, s. 46, 47

1.3. Üçüncü Sınıf (Tiers Etat)

Fransız din adamı ve anayasa kuramcısı olan Sieyes, 1789 yılında yayınlanan “Tiers Etat Nedir?” adlı broşürünü şu üç soru üzerine kurmuştur: “1- Tiers Etat nedir? – Her şey, 2- Şimdiye dek siyasal düzen içinde ne olmuştur? – Hiç, 3- Ne istemektedir? – Bir şey olmak.”⁵¹ Sieyes, bu eseri ile hem bir rahip olarak kendisinin de bir parçası olduğu ayrıcalıklılar toplumunun kalıplarını yıkmakta hem de ulusal egemenlik ilkelerini ortaya koymaktadır.⁵² Tartışmalara sebep olan bu ünlü broşür devrim öncesinde yayımlanan diğer broşürlere kıyasla ayrıcalıklı sınıflara karşı yürütülen davayı çok daha güçlü bir şekilde ifade eder.⁵³ Sieyes, Tiers Etat’ı oluşturan sınıfları dört gruba ayırır. Bu gruplar; 1- tarım işlerinde çalışan ve hammadde üretenler, 2- ham ürünleri işleyenler, 3- satıcı ve tüccarlar, 4- bilimsel ve serbest mesleklerden ev işlerine kadar tüm hizmetleri yerine getirenlerden oluşmaktadır. Tiers Etat, bu sınıfların birleşimidir ve Sieyes’e göre ayrıcalıklı sınıfın yapmak istemediği güç ve zahmetli bütün işler Tiers Etat’ın üzerine bırakılmıştır.⁵⁴ Devrim öncesinde Fransa’da nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve Tiers Etat (Üçüncü Tabaka) olarak adlandırılan bu sınıf, aristokrasi ve ruhban sınıfı dışında kalan üçüncü bir sınıfı oluşturur.⁵⁵ Sieyes, Tiers Etat deyiminin toplumun genel ve ortak düzenine mensup olan vatandaşların tümünü ifade ettiğini belirtmektedir. Ona göre, yasalarla herhangi bir şekilde ayrıcalık tanınan her unsur bu ortak düzenin dışına çıkar ve Tiers Etat içinde değerlendirilemez.⁵⁶ Üçüncü sınıf oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir ve içinde farklı sosyal katmanlar barındırmaktadır. Bu sınıfın en üstünde burjuvalar yer alırken onlar arasında da belirgin bir ayrışma söz konusudur. Yüksek burjuvazi olarak adlandırılan kesimde büyük tüccarlar, bankerler ve geniş çiftliklere sahip büyük çiftçiler bulunurken, orta burjuvazi

⁵¹ Emmanuel Joseph Sieyes, “Üçüncü Sınıf“ Nedir?, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, 1.Baskı, 2005, Ankara, s. 7

⁵² Server Tanilli, **Fransız Devriminden Portreler**, Say Yayınları, 1.Basım, 1989, İstanbul, s.152

⁵³ Jeremy Popkin, 2023, s. 143, 144

⁵⁴ Emmanuel Joseph Sieyes, 2005, Ankara, s. 9,10

⁵⁵ G.Lefebvre, 2015, s. 45

⁵⁶ Emmanuel Joseph Sieyes, 2005, s. 16

ise küçük tüccarlar, küçük bankerler, küçük çiftçilerle, hekimler ve avukatların yanında noterler gibi serbest mesleklerle uğraşanlar, sanatçılar ile yazarlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte zanaatkârlar ile küçük esnaflardan oluşan ve küçük burjuvazi denilen kesim de bu grubun içindedir. Diğer yandan üçüncü sınıf sadece burjuvaziden ibaret olmayıp halk tabakasını da içermektedir. Bu grupta ise yoksul köylüler ile şehirlerin işsiz, sefalet içinde yaşayan fakir insanları yer almaktadır.⁵⁷ Burjuvazi, köylüler ve halk arasındaki çıkar çatışmalarına rağmen bu üç grubu bir araya getiren neden; hepsinin feodal sistemden zarar görüyor olmalarıdır. Devrim öncesinde üçüncü sınıfı oluşturan tüm sosyal gruplar, aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen ayrıcalıklı sınıflara karşı mücadelede birleşirler.⁵⁸

1.3.1. Burjuvazi

Onbirinci yüzyıldan itibaren ticaretin gelişmesi ve zanaat üretiminin artması yeni bir servet ve zenginleşme şekli ortaya çıkarmış, bununla beraber burjuvazi olarak adlandırılan yeni bir sınıfın da doğmasına sebep olmuştu.⁵⁹ Feodal çağda şehirli anlamına gelen burjuva kavramı daha çok hukuki bir statüyü ifade ederken bu statüyü belirleme yetkisi ise kralların elinde toplanmıştı. Krallar böylelikle bir şehirliyi burjuva yaparak ikamet ettiği yer değişmeden tabi oldukları hukuku değiştirebiliyorlardı. Şehirlerin büyüyerek burjuvaların ağırlıkta olduğu yerler haline dönüşmesiyle bu sınıfın sosyal ve ekonomik bir kategori olarak tanımlanması süreci eş zamanlı gerçekleşti.⁶⁰

Fransız Devrimi'nin öncü sınıfı olarak kabul edilen burjuvazinin tarihi ve sosyal gelişimi göz önüne alındığında bu terimin 12. yüzyıldan bu yana var olduğu görülmektedir. 17. yüzyılın başından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanan burjuva kavramının siyasal bir anlam kazanması ise Fransız Devrimiyle olmuştur.

⁵⁷ Ayferi Göze, 2011, s. 577

⁵⁸ Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren On yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Say Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 1989, s.72, 73

⁵⁹ Albert Soboul, 1969, s. 20

⁶⁰ Taner Timur, 2021, s. 66

Ekonomik ve ticari güçleri oranında burjuva sınıfının toplumsal konumları farklı büyüklükteki gruplardan meydana gelmektedir.⁶¹ Köylüler ile aristokrasi arasında bir sınıfı temsil eden burjuvazinin içinde şehirli bir sınıf olarak doktor, avukat, kâtip ve noterlik gibi meslek sahipleri ile ayrıca Gentry olarak adlandırılan büyük toprak sahipleri ve ticaretle uğraşanlar da yer alır.

Fransa krallık yönetiminin ek gelir kaynakları arayışı içinde olması onu, devlet içindeki görevleri satma politikası uygulamaya yöneltti. Bu durum aynı zamanda iktidarın fiilen devredilmesi demektir. Burjuvazi, miras yoluyla geçen bu görevleri alarak sosyal hiyerarşide üst tabalara erişti ve bir süre sonra da soylu statüsüne sahip oldu. Her ne kadar krallık iktidarının bir uzantısı veya görevlisi gibi görünseler de burjuvalar, dönemin devlet yönetiminden bağımsız hareket ediyorlardı. Bunun sebebi ise devlete ait olan görevlerin geri alınması için yeterli mali olanakların hiçbir zaman mevcut olmamasıydı.⁶² Soyluluğu finansal kazançla elde eden burjuvazi, Noblesse De Rob (Cüppe Soyluları) olarak anılıyordu. Krallığın mali açıklarını gidermek için ekonomik sebeplerle satılan bu resmi görevlerin siyasi etkileri hemen gözlenmese de, uzun vadede bu uygulama merkezi monarşinin kendi egemenliğini parçalı bir şekilde pazarlaması anlamına geliyordu.⁶³

Onsekizinci yüzyılın sonunda artık üretimin başında bulunan burjuvazi, devlet yönetimindeki kadroları işgal etmekle birlikte kamu işleyişi için gerekli finansmanı da sağlıyordu. Soyluların hem ekonomik güçleri hem de devlet yönetimindeki güçleri azalmış olsa da Eski Rejim'den gelen ayrıcalıklı konumları devam ediyordu. Bu sebeple toplumsal düzen ve yasalar, sosyal ve ekonomik gerçeklerle örtüşmemekteydi.⁶⁴ Esas olarak geçinimi ticaretten karşılayan burjuvazi, kırsal bölgelerde senyörlerin ciddi

⁶¹ Sait Ebinç, "Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 82, 124-143, 2024, s. 132

⁶² Server Tanilli, 1989, s.24

⁶³ Sait Ebinç, "Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları", 2024, s. 128, 129

⁶⁴ Albert Soboul, 1969, s. 20

engelleri ile karşılaştı.⁶⁵ Kırsal bölgelerde feodal düzenin hakimiyeti, her kır ya da kasaba için ayrı gümrük vergisi alınması ve feodalizmin sınıfsal ayrıcalıkları ve senyörlerin bu düzenden kalma sisteme devam etme çabası burjuvazinin aristokrasiyle olan savaşında kendi içinde birleşmesine ve dayanışmasına neden oldu.⁶⁶ Krallığın mali ihtiyaçları için başvurmak zorunda olduğu zengin vergi mükelleflerini kayırmak zorunda kalması burjuvazinin etkisini giderek artırdı. Burjuva sınıfının güçlenmesi feodal düzeni zayıflatan başlıca etkenlerden biriydi. Çünkü burjuvazi ile merkez arasındaki iş birliği, feodalizmin temel dayanağı olan iktidarın parçalı yapısının ortadan kalkmasına sebep oluyordu.⁶⁷

Devrim öncesinde Fransa ekonomisinde burjuvalar ticaret ve sanayinin gelişmesi, bankaların ve para dolaşımının artması gibi ekonomik gelişmelerin aktif unsurlarıydı. Burjuvazinin ekonomik durumu giderek güçlenmesine karşılık soylular feodalizmin son dönemlerinde servetlerini ve gelirlerini büyük oranda kaybetmiş ve müflis durumuna düşmüştü. Ulusal servetin büyük bölümü burjuvaların elindeydi.⁶⁸ Bunun sonucunda ekonomik gücü ele geçiren burjuvazinin siyasal gücü de ele geçirmek istemesi ve kırın kenti yönetmesine müdahale etmesi kaçınılmazdı.⁶⁹

1.3.2. Köylüler

Eski Krallık Rejiminin feodal düzeninde köylü sınıfının içinde bulunduğu şartlar ve hukuki durumu farklılık göstermektedir. Toprak sahibi senyöre bağlı serfler ve özgür köylüler arasında hukuki bir ayrım söz konusudur. Köylülerin büyük çoğunluğu özgür olsa da toprağa bağlı olarak kalan köylülerin sayısı da oldukça fazladır. Özgür köylülerin içinde ise küçük toprak sahibi köylüler ve tarım emekçisi olarak geçimini sağlayan topraksız köylüler bulunmaktadır. Özgür köylülerin önemli kısmını emek gücü

⁶⁵ Marc Bloch, 2021, s. 519

⁶⁶ Sait Ebinç, “Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları”, 2024, s. 134, (Bloch, 1983:444’dan alıntı)

⁶⁷ Marc Bloch, 2021, s. 520

⁶⁸ Ayferi Göze, 2011, s. 578

⁶⁹ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Kısaltılmış ve Gözden Geçirilmiş 3.Basım, Ankara, 2011, s. 303

ile çalışan tarım işçileri oluşturur.⁷⁰ Bununla birlikte köylü sınıfının içine diğerlerine işveren ve yerel yönetimi elinde tutan büyük çiftçiler ve kendine yetecek kadar toprağı bulunan işletmeciler de dahil edilmektedir. Ancak köylülerin büyük çoğunluğu geçimini sağlayacak kadar bir toprağına sahip olmayanlardır.⁷¹

Orta Çağ'ın feodal yapısı içinde serf adı verilen köylüler, senyörler tarafından yönetiliyordu ve bulundukları topraklardan ayrılamayan köylüler bu toprakları ekip biçerek ürün elde etmek zorundaydılar. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransa'da neredeyse artık hiç serf kalmamıştı. Köylüler özgür ve kendi toprağının sahibi durumuna gelmişlerdi. Ancak bununla birlikte bazı yükümlülöklere tabiydiler ve vergi ödeme zorunlulukları bulunuyordu. Feodal yasalar; köylüler için senyörlere ödenmesi gereken ağır vergiler dayatmaktaydı. Senyörlerin sosyal statülerinin korunduğı ortamda krallığa ödenen verginin büyük kısmını yüklenen köylüler kendilerini aşağılanmış hissediyor ve soylulara karşı büyük bir öfke besliyorlardı. Bu durum köylülerin zaman zaman isyan etmesine sebep oluyor, özellikle kıtlık dönemlerinde fiyatlarda yaşanan artışlarla beraber bu isyanlar daha da şiddetleniyordu.⁷² Fransa'da köylü sınıfı hem burjuva ve şehir halkı hem de soylular için egemen sınıfın ihtiyaçlarını karşılayan, hazineye en fazla katkı sunan ve kente yiyecek sağlayan kaba ve bilgisiz bir kesim olarak görülüyordu. Aynı zamanda bu sınıf hem kişisel yükümlölöklere hem de derebeylik otoritesine katlanmak zorundaydı. Krallık vergileri, aynı vergiler, mal sahibine yapılan ödeme, ruhban sınıfına ödenen aşar, dolaylı vergiler ve angaryalar gibi köylülerin sırtına yüklenen külfetler, köylünün ağır bir yük altında kalmasına neden olmuştu.⁷³ Feodal yükümlölöklüklerin giderek artması 18. yüzyılda köylü sınıfının alt tabakalarında derin bir yoksulluğa yol açmıştı.⁷⁴

⁷⁰ Albert Soboul, 1969, s.51,52

⁷¹ G.Lefebvre, 2015, s. 54

⁷² Michel Vovelle, **Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi**, Çev: Yonca Aşçı Dalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, 2018, İstanbul, s. 4,5

⁷³ G.Lefebvre, 2015, s. 53, 54

74 Albert Soboul, 1969, s.52

Kapitalist çiftçiler, köyün ileri gelenlerinden oluşan bir grup, küçük toprak sahibi özgür köylüler ve serfler gibi çeşitli kategorilere ayrılan ve homojen bir yapı teşkil etmeyen köylü sınıfını bir araya getiren ortak nokta aristokrasiye karşı besledikleri düşmanlıktı. 1789'da burjuvazi ile birlikte aristokrasiye karşı hareket etmelerini sağlayan da bu düşmanlık oldu.⁷⁵

2. DEVRİMİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

Onyedinci yüzyıl boyunca Fransa'da, devletin gücünü artırmak isteyen hükümdarlar kapitalizmi destekleyen merkantilist politikaları tercih etmişlerdi. 14. Louis döneminde monarşi burjuva özellikleri taşıyordu ve özellikle dönemin maliye bakanı Colbert'e geniş yetkiler verilmesiyle, sonradan "aydınlanmış despotluk"⁷⁶ olarak adlandırılacak yönetim biçiminin temelini şekillendiriyordu. Bu durum, derebeylerinin ve onlara bağlı kişilerin etkinliğini sınırlandırarak idare memurlarına yetki verilmesi ve 14. Louis'nin hükümdarlığının sonlarında soylulara adam başına vergiyi ve ondalık vergiyi ödeme yükümlülüğü getirilmesiyle daha da görünür hale geldi. 18. yüzyılda ise ortaya çıkan yeni fikirler bazı bakanlar ve pek çok yönetici tarafından benimsenmeye başladı.⁷⁷ Hükümet tarafından serbest ticaret ve vergilendirme konularında reform yapma girişimleri oldu. Ancak Fransa'da yerleşik çıkarların direncinin daha güçlü olması yapılmak istenen reformları çok hızlı bir şekilde başarısızlığa uğrattı. Bu başarısızlık monarşi açısından daha ağır sonuçlar getirdi. Burjuvazinin değişim yönündeki iradesi kararlı durarak monarşiye sırtını döndü ve umutlarını halka bağladı.⁷⁸

⁷⁵ Taner Timur, 2021, s. 29

⁷⁶ Tırnak Lefebvre'e aittir. Aydınlanmış despotluk 18.yy'da mutlak monarkların aydınlanma fikirlerinden esinlenerek yasal, toplumsal ve eğitsel reformlar uyguladığı yönetim biçimini ifade etmektedir. (<https://www.britannica.com/topic/enlightened-despotism>) erişim tarihi 17.12.2025

⁷⁷ G.Lefebvre, 2015, s. 76

⁷⁸ Eric Hobsbawn, Devrim Çağı 1789-1848, 2003, s. 66

Sınırlı reform hareketini devrime dönüştüren temel etken ise; Etat Generaux⁷⁹,’nun toplantıya çağırılması ile ülkede yaşanan ekonomik ve toplumsal krizin çakışması oldu.⁸⁰

1789 devriminin patlak vermesinden önce gelir açığı giderek artan krallık büyük bir ekonomik krizin içindeydi.⁸¹ Fransa’da 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bu ekonomik krizin başlıca sebepleri arasında Fransa’nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nı desteklemek amacıyla yaptığı harcamalar bulunuyordu. Bu harcamalar yüksek enflasyona neden oldu, bunun sonucunda halkın ekonomik durumu daha da kötüleşti. Kralın yükselen enflasyon karşısında hazine bütçesini dengelemek adına yeni vergiler getirmesi, artan vergi yükünü kaldıramayan üretici güçlerin kırsaldan şehirlere göçmesine sebep oldu. Köylüler ve şehirlerdeki yoksul sınıflar bu durumdan en çok etkilenen kesimlerdi. Köylüler feodal sistemin getirdiği yükler ve ağır vergiler nedeniyle toplumsal katmanların en altında yer alıyor, hem kralın hem de aristokrasinin uyguladığı mali baskılara katlanmak zorunda bırakılıyorlardı. Giderek artan mali sıkıntılarla birlikte halk daha da yoksullaşmış ve vergi ödeyemez duruma gelmişti. Fransa’nın içine düştüğü mali krizden kurtulmanın ve bütçe açıklarını kapatmanın yolu vergi reformundan geçiyordu. Bu sebeple önerilen vergi reformlarına da aristokrasinin karşı çıkması üzerine, kral tarafından 1614 yılından bu yana toplantıya çağrılmayan Etat Generaux (Genel Meclis)’ları yeniden gündeme getirdi.⁸² Vergi toplama kralın en temel ve en önemli yetkilerinden biriydi. Ancak bu yetkinin adil bir şekilde kullanılabilmesi için belli sınırlar içinde kalması gerekiyordu. Yani kral bu konuda halkın rızasını temsil eden genel meclislerin onayını alarak hareket etmek zorundaydı.⁸³ Dolayısıyla Kral,

⁷⁹ “Fransa’da devrimden önce angien regime adı verilen eski düzende toplum üç tabaya ayrılmıştı: ruhban sınıfı, soylular ve halk. Kral ilk defa 1302 yılında toplumun bu üç kesiminin birlikte temsil edildiği bir parlamentoya izin verdi. Zamanla Etat Generaux temsili meclis niteliğini kazandı ve toplumun bütün kesimlerini içerdği için Genel Meclis anlamında Etat Generaux olarak anıldı.” (Murat Sarıca, 1981)

⁸⁰ Eric Hobsbawm, 2003, s. 71

⁸¹ Ayferi Göze, 2011, s. 579

⁸² Murat Sarıca, 1981, s. 49

⁸³ François Furet, **Fransız Devrimini Yorumlamak**, Çev: Ahmet Kuyaş, Alan Yayıncılık 1.Baskı, İstanbul, 1989, s.69

Etat Generaux'u ekonomik krizi aşmak için toplamak zorunda kaldı.⁸⁴ Çünkü soylularca feodal hukuk kurallarına göre vergi konusunda yetkili olanın Etat Generaux olduğu düşünülüyordu. Ancak onun toplanmasını isteyerek, devrimin ortaya çıkmasına zemin hazırladıklarının farkında değillerdi.⁸⁵ Etat Generaux'un bir asırdan uzun süre sonra çağrılması, eski krallık rejiminin içine düştüğü krizin ne denli büyük olduğunun da bir göstergesiydi.⁸⁶ Fransız monarşisi artık düzeni sürdüremez noktaya gelmişti. Krallık idaresi ülkeyi yönetemiyor, toplumun alt tabakaları da artık eski biçimde yaşamak istemiyorlardı. Bu durum Fransız Devrimi'nin yaklaşmakta olduğunun habercisiydi.⁸⁷

Etat Generaux (Genel Meclis), soylular ve ruhban sınıfının yanında burjuvaların da ülke genelinde temsilciler seçerek ayrı bir zümre olarak katıldığı bir yapıyı ifade etmektedir.⁸⁸ Etat Generaux'ların her birinin bir oya sahip olduğu üç ayrı zümre halinde toplanması kararı ise 21 Eylül 1788 tarihinde, Paris Parlamentosu tarafından alınmıştır ve amaç ayrıcalıklı sınıfların üstünlüğünün sağlanmasıdır.⁸⁹ Üç ayrı sınıfın her birinin kendi temsilcileri tarafından temsil edilmesi, ayrı toplanması ve yine bu şekilde oy kullanması söz konusudur. Bu durum ise ayrıcalıklara sahip aristokrasi ve ruhban sınıfının burjuvaziye karşı birlikte hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla ilk günden itibaren yapılan toplantılar şiddetli tartışmalarla geçer. Bu tartışmalar, oylamanın zümre olarak mı yoksa kişi sayısına göre mi yapılacağı ekseninde sürmektedir. Burjuvazi kişi sayısına göre oylama isterken aristokrasi ve ruhban sınıfı zümre oylaması taraftarıdır. Kral 16. Louis ise zümre oylamasından vazgeçmek niyetinde değildir. Etat Generaux'da yaşanan tartışmaların ardından kişi sayısına göre oylama yapılmasını kabul ettiremeyeceğini anlayan burjuvazi, 17 Haziran 1789'da milletin büyük çoğunluğunu temsil ettiğini ileri sürerek kendilerini Ulusal Meclis olarak

⁸⁴ Sait Ebinç, "Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları", 2024, s. 130

⁸⁵ Murat Sarıca, 1981, s. 11

⁸⁶ EricHobsbawm, 2016, s. 3

⁸⁷ Server Tanilli, 1989, s. 78

⁸⁸ Taner Timur, 2021, s. 66

⁸⁹ Murat Sarıca, 1981, s. 45

ilan eder.⁹⁰ Bu ilan radikal bir devrimin de başlangıcı anlamına gelmektedir.⁹¹ Kralın, burjuvaların toplandığı salonu kapatması onları yıldırılmaz ve Fransız Devrimi'nin dönüm noktalarından biri olan “Jeu de Paume”⁹² olayının yaşanmasına sebep olur.⁹³ Tarihe ünlü “Tenis Kortu Yemini” olarak geçen bu olay, üçüncü sınıfın kraliyet idaresine karşı bir isyanıdır.⁹⁴ Üçüncü sınıfın bu kararlı duruşu, soylular ve ruhban sınıfından pek çok temsilcinin onların tarafında yer almasını sağlar. Kral sonunda Ulusal Meclis'in varlığını tanımak zorunda kalır.⁹⁵ Üçüncü sınıfın kralın ve ayrıcalıklı sınıfların ortak direncine rağmen başarıya ulaşmasının nedeni yalnızca eğitilmiş ve mücadeleci bir azınlığın fikirlerini değil, aynı zamanda çok daha etkili olan toplumsal kesimlerin, kentlerde ve özellikle Paris'te yaşayan yoksul işçilerin ve devrimci bir tutum sergileyen köylülerin düşüncelerini de temsil etmesidir.⁹⁶

Bununla birlikte ekonomik krizin etkisiyle 28 Nisan 1789'dan itibaren halk bazı bölgelerde ayaklanarak çeşitli iş yerlerini, tahıl depolarını ve konvoylarını yağmalamaya başlamıştır. Halk tarafından seçilen ve adı daha sonra Ulusal Meclis ve ardından Kurucu Meclis olarak ilan edilen üçüncü sınıfa mensup Etat Generaux vekillerine karşı kralın zor kullanmayı düşünmesi ve Paris ile Versailles Çevresine ağırlığı paralı askerlerden oluşan yirmi bin kişilik bir birlik konuşlandırması şehirde gerginliği tırmandırır.⁹⁷ Hem ekonomik krizin etkileri hem de Genel Meclis'in toplantıya çağırılması halk üzerinde başkaldırıya yol açacak bir zihniyet yaratır. Halkın müdahalesi ve silahlı güce başvurulması, devrimin niteliğini değiştirerek burjuvazinin başlangıçtaki niyet ve

⁹⁰ Abdullah Arslan, “Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, 4(1), 9-27, 2018, s. 22

⁹¹ Scott Trask, “Fransız Devriminin Gerçek Sebebi Neydi?”, Çev: Bilal Canatan, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 10, Sayı 37, 2005, ss. 79-86, s.85

⁹² “20 Haziran 1789 tarihinde kendilerine haber bile verilmeden toplantı salonlarının kapatıldığını gören Üçüncü Sınıf temsilcileri yakındaki bir Jeu de Paume (tenisin atası sayılan spor) kortunda toplanırlar. Devrimin önde gelen isimlerinden Mounier bir yemin töreni teklifinde bulunur. Bunun üzerine milletvekilleri anayasa oluşturulana ve sağlam temeller üzerine oturtulana dek birbirlerinden ayrılmayacaklarına ve mümkün olan her yerde toplanacaklarına dair Devrimin meşhur “Tenis Kortu” yeminini ederler.” (Lefebvre, 2015, s.114-116)

⁹³ Abdullah Arslan, 2018, s. 22

⁹⁴ Lefebvre, 2015, s.115

⁹⁵ Abdullah Arslan, 2018, s. 23

⁹⁶ Eric Hobsbawm, 2003, s. 71

⁹⁷ Murat Sarıca, 1981, s. 57

tahminlerini fazlasıyla aşar.⁹⁸ Ekonomik krizin yarattığı geçim krizi, sefalet, yetersiz istihdam, dilencilik ve başıboşluk gibi zincirleme meydana gelen durumlar sonucu oluşan bu ortam, toplumda değişim taleplerini doğurarak devrimin altyapısını oluşturur.⁹⁹ Fransız Devrimi'nde halkın yarattığı etkiyi, Eric Hobsbawm'ın "Halkın gücünü 1789'dan önceki başka hiçbir devrimde daha belirgin, daha doğrudan ve daha kararlılıkla uygulanan bir halde göremezsiniz. Nitekim Fransız Devrimi'ni bir 'devrim' yapan etken budur."¹⁰⁰ sözleriyle açıklamak mümkündür. Hobsbawm'a göre sıradan vatandaşlar, Temmuz ve Ağustos 1789'da devreye girdiğinde, elitler arası çatışma devlet gücünün ve idaresinin birkaç hafta içinde çökmesiyle sonuçlanmış, kırsal bölgelerde ise ekonomik ayrıcalıklara sahip topraklı sınıfın hâkimiyetinin yıkılmasına neden olarak siyasal ve toplumsal sürecin tamamen farklı bir yola girmesine yol açmıştır.¹⁰¹ Temmuz ayı başlarında vekiller, temsil ettikleri millet adına iktidarda hak iddia ederek devrime imza atarlar. Kralın, iktidarını tekrar ele alabilmek için tek çaresi şiddete başvurmaktır. Fakat bu şiddet halkın devrime katılmasında itici güç olur. 14 Temmuz'da kraliyet otoritesinin güçlü bir simgesi olan Bastille Hapishanesi'ne yapılan baskın krallığın mutlakiyetçi sistemin araçlarını artık elinde tutamadığını gösterir. Üçüncü sınıf vekillerinin kendilerini Ulusal Meclis ilan etmeleriyle başlayan süreç, küçük bir elitler grubunun başını çektiği bir dava olmaktan çıkarak tüm halkın davası haline gelmeyi başarır.¹⁰²

Burjuvazinin özgürlük kavramı hem köylü sınıfı hem de kentlerde yaşayan halk için bütünüyle kabul edilmiş olmasa da eski krallık rejiminin uygulamaları ve yaşanan ekonomik krizin yükünü daha ağır hissetmeleri, onları ortak çıkarlarda birleştirir. Toplumun ayrıcalıklı sınıflarını mali yükü paylaşmaya zorlamak, Bastille Hapishanesi'nde eski rejimin zorbalığa varan uygulamalarını ortadan kaldırmak,

⁹⁸ G.Lefebvre, 2015, s. 119

⁹⁹ G.Lefebvre, 2015, s. 121

¹⁰⁰ EricHobsbawm, 2016, s 164

¹⁰¹ EricHobsbawm, 2016, s 165

¹⁰² Jeremy Popkin, 2023, s.158, 177, 184

sorgulamaların işkenceyle yapılmasına ve yargısız tutuklamalara son vermek gibi talepler de halk kitlelerini bir araya getiren etkenler olmuştur.¹⁰³ Toplumu bir yanda kral ve uyrukları diğer yanda farklı sosyal sınıflar olarak bölen Eski Rejim (Angien Regime), devrimciler için tiranlıkla birdir ve bu bölünmüşlük her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmektedir. Bundan kurtulmanın çözüm yolu ise toplumu oluşturan parçaların birliğinin yani toplumun bütünlüğünün sağlanmasından geçmektedir.¹⁰⁴ Feodal rejimi yıkma söylemi, Fransa'nın köklü bir dönüşüm sürecine girdiği fikrinin ülkenin her köşesine yayılmasını sağlar. Bundan sonra 1789'a dek varlığını sürdüren kurumlar ve bu kurumların oluşturduğu yapı Angien Regime (Eski Rejim) olarak adlandırılır. Bu terimle birlikte geçmişe ait her unsurun adaletsiz ve akıldışı olduğu ve değişmesi gerektiği mesajı verilir. Yeni toplum düzeninin nasıl şekilleneceği belirsizliğini korusa da Angien Regime ifadesi bireyler, kurumlar ve hatta davranış biçimleri karşısında ustaca kullanılabilecek etkili bir silah haline gelmiştir.¹⁰⁵

Diğer yandan bir devrimin gerçekleşmesi sadece ekonomik zorlukların yaşanması, toplumsal hoşnutsuzlukların varlığı, toplumun özlem duyduğu koşulların sağlanmamasına bağlı değildir. Bunların ötesinde toplumu bir araya getirecek ortak bir bağlayıcı güce, birleştirici fikirlere yani insanları harekete geçirecek devrimci bir ruha da gereksinim vardır. Bu anlamda Aydınlanma Dönemi'nin ünlü yazarları Montesquieu, Voltaire, Rousseau'nun düşüncelerinin hızla yayılmasıyla “yurttaşlık”, “kişi hakları”, “genel irade” gibi kavramlar halk tarafından özümsemiştir. Bu kavramların politik alana girmesiyle toplumun ayrıcalıklı kesimlere karşı öfkesi daha da belirginleşmiştir.¹⁰⁶ Eski Rejimin çıkarları ve resmi olarak var olan yapısı ile yükselen yeni toplumsal güçler arasında şiddetli bir çatışma meydana gelir.¹⁰⁷ Burjuvazinin uyumlu bir toplumsal grup

¹⁰³ George Rude, 2015, s. 55,56

¹⁰⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 44(3), 195-228, s. 207

¹⁰⁵ Jeremy Popkin, 2023, s. 208

¹⁰⁶ George Rude, 2015, s.19

¹⁰⁷ Eric Hobsbawm, 2003, s. 65

olmayı başarması ve genel fikirler üzerinde sağlanan uzlaşma ile devrimci hareket üzerinde birlik sağlanmıştır. Burjuvazinin sahip olduğu fikirler ise daha önce filozoflar ve iktisatçılar tarafından ortaya koyulan klasik liberalizmin fikirleridir. 1789'daki klasik liberal burjuvazi, demokrat bir anlayışa sahip değildir ancak anayasal düzenin, bireysel özgürlüklerin, özel girişimin korunduğu seküler bir devlet yapısına özlem duymaktadır. Dolayısıyla ona göre vergi verenlerin ve mülk sahiplerinin yönetimde söz sahibi olmaları gerekmektedir.¹⁰⁸

Fransa'da 18.yüzyıl boyunca pek çok kez ekonomik, siyasi ve sosyal krizler yaşanır. Bu krizlerin ortaya çıkmasında, eski rejim yönetiminin iç ve dış politikadaki işe yaramayan uygulamaları, halk derin bir yoksulluk içindeyken devleti yönetenlerin sarayda lüks ve refah içinde yaşamaları, farklı mezheplere karşı gerçekleştirilen baskıcı uygulamalar, ülke çıkarlarına aykırı savaşların içine girilmesi ve milletvekilleriyle kralın mutlak otoritesi arasında yaşanan çatışmalar yer alır. Fransız Devrimi öncesinde yaşanan bu krizler aslında feodal düzenin bunalımını ortaya koyarken çözülüş sürecine girdiğinin de bir göstergesi olmuştur.¹⁰⁹ 1789'dan önce Fransa'da ardı ardına gerçekleşen olaylar göstermektedir ki Devrim'in ortaya çıkması tek bir sebebe bağlı değildir. Köylü ve kentli sınıfların maruz kaldığı haksızlıklar, zenginleşen burjuvazinin statü beklentilerinin hayal kırıklığına dönüşmesi, feodal ayrıcalıklara karşı yükselen tepki ve radikal düşünce akımlarının yaygınlaşması gibi pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sosyal dinamiklere devlet bütçesinin iflas noktasına gelmesi ve aristokrasi ile halk arasında birikmiş gerilimler de eklenince mevcut yönetim krizi kaçınılmaz bir devrime evrilmiştir.¹¹⁰ Diğer yandan sarayın ve devlet yöneticilerinin aşırı lüks içinde yaşamaları, halkın tepkisine ve hoşnutsuzluğunun artmasına yol açan bir diğer faktör

¹⁰⁸ Eric Hobsbawm, 2003, s. 69

¹⁰⁹ Server Tanilli, 1989, s. 40, 41

¹¹⁰ George Rude, 2015, s. 23

olarak sayılabilir.¹¹¹ Ekonomik koşulların giderek kötüleşmesi halkın hükümete karşı öfkesinde belirleyici etkindir. Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı desteklemesi ekonomide ciddi sorunlara yol açmış, öyle ki yaşanan ekonomik durgunluk sonucunda birçok tarım ve sanayi ürünlerinde fiyatlar düşmüş, şarap ve tekstil sektörü krize sürüklenmiştir. Eski krallık rejiminin uyguladığı ağır vergiler, Kiliseye ödenen ondalık vergi, senyörlere ödenen ücretler ve fiyatların düşmesi şarap üreticilerinin, arazi sahiplerinin ve küçük kiracı çiftçilerin kârlarının düşmesine sebep olur. Bu sıkıntıların yanında 1787-1789 yıllarında yaşanan afetler ve kötü hasat kıtlığa yol açar ve buğday fiyatları da çok yükselir. Bu durumdan en çok köylü nüfus etkilenir. Tarımdan sanayiye sıçrayan bu kötü gidişat, işsizliğin artması, yiyecek fiyatlarında yaşanan artışlar yüzünden köylerde ve kentlerde yaşayan yoksulların gıda bulmakta daha da zorlanması gibi yaşanan gelişmeler, birbirinden çok farklı sınıfları hükümete karşı bir araya getirir. Bu kesimlerin yaşadıkları yoksulluk, Devrime katılmalarındaki itici güç olur.¹¹² Devletin uyguladığı vergi eşitsizliği, sınıfsal farklılıkları derinleştirerek toplumsal kutuplaşmada tehlikeli bir rol oynar.¹¹³ Rude'a göre Devrim, Fransa'da yaşanan politik krizlerin çözümü olarak tesadüfen ortaya çıkmaz, karmaşık toplumsal ve politik güçlerin çatışması, devrimci patlamayı önlenemez kılar.¹¹⁴ Fransa'nın güçlü kralı, halkın ve seçilmiş meclisin otoritesine boyun eğmek zorunda kalır. Fransız soyluları ve Kilise'nin temsilcileri siyasi ayrıcalıklarından vazgeçerek eşitlik ve bireysel özgürlük temellerine dayanan yeni bir toplumun inşasına katılmaya razı olurlar. Fransız Devrimi'nin sonuçları sadece bu ülke halkını ve Fransız sömürgelerini değil tüm dünyayı derinden etkiler.¹¹⁵ 1789 yılında Fransa'da yaşanan bütün bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan Devrim, tarihe damgasını vurarak dünyaya yaydığı eşitlik,

¹¹¹ Eyüp Öz, "1789 Fransız Devrimi: Devrim Neden Fransa'da Oldu?", **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, 2023, Cilt 6, Sayı 4, s. 853.

¹¹² George Rude, 2015, s.18,19

¹¹³ Tocqueville, 1995, s. 132

¹¹⁴ George Rude, 2015, s. 46

¹¹⁵ Jeremy Popkin, 2023, s.195, 196

özgürlük ve kardeşlik düşü ile kendinden sonra yapılacak devrimlere de ilham kaynağı olur.¹¹⁶

¹¹⁶ Eric Hobsbawm, 2003, s. 88

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNE FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Fransız Devrimi gerçekleştiği dönemden başlayarak hem Fransa içinde hem de uluslararası düzeyde çeşitli tartışmaların konusu oldu. Fransız Devrimi'nin gelişim süreci ve sonuçları, sadece tarihçilerin değil, dönemin siyasetçilerinin ve gazetecilerinin de temel tartışma konuları arasında yer aldı. Devrimle çağdaş olan bu tanıklar değerli bilgiler sunmuş olsalar da o dönemde kaleme alınan çalışmalar genellikle ya devrimi bütünüyle yücelten ya da ona şiddetle karşı çıkan kutuplaşmış bir çizgide şekillendi.¹¹⁷ Diğer yandan günümüze kadar gelen süreçte devrim üzerine yapılan çalışmalarda, geniş bir yelpazede farklı düşünceler ortaya atıldı. 1960'lı yıllara kadar tarihçilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenen, devrim üzerine “toplumsal yorum” perspektifi bunlardan biriydi. 18.yüzyıl'da sınıflı bir toplum yapısına sahip Fransa'da, ekonomik koşulların değişimi ile birlikte burjuvazi güçlenmiş ve feodal düzeni ve aristokratik ayrıcalıkları kendi çıkarları önünde bir engel olarak görmeye başlamıştı. Bu doğrultuda bunun sorumlusu olarak gördüğü eski rejimi yıkma arzusu, devrimin burjuva sınıfının öncülüğünde gerçekleşen bir devrim olarak yorumlanmasına zemin hazırladı. Fransız Devrimi'ni ekonomik ve toplumsal temelleri üzerinden açıklamaya çalışan ve burjuva devrimi teorisinden hareket eden bu toplumsal yorumlar, devrimi bir felaket ve azınlık komplosu olarak gören karşıt görüşlere rağmen uzun süre hakimiyetini korudu. Ancak bu sınıfsal okumaya yönelik asıl meydan okuma, burjuva devrimi tezini sunduğu kanıtlarla çürütmeye çalışan Alfred Cobban'dan geldi.¹¹⁸

¹¹⁷ Server Tanilli, 1989, s.209

¹¹⁸ George C.Comninel, 2016, s. 16,17

Bu çalışmada, Fransız Devrimi'ne dair uzun yıllar genel kabul gören ve günümüzde dahi pek çok tarihçi tarafından benimsenen “burjuva devrimi” yorumuna alt başlıkta yer verilmiştir. Sosyalist perspektifin temelini oluşturan bu yaklaşımı kavramak adına öncelikle Karl Marx'ın “burjuva devrimi” teorisi bir alt başlıkta açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın devamında ise bu toplumsal yorumlara meydan okuyan ve eleştirel bir duruş sergileyen “revizyonist” bakış açıları incelenmiştir. Bu bağlamda revizyonist tarihçilerin temel savları ve toplumsal yorumları çürütmek için sundukları kanıtlar üzerinde durulmuştur.

Fransız Devrimi üzerine yürütülen tartışmalar; devrimin hangi sınıfın öncülüğünde gerçekleştiğine dair sosyalist ve revizyonist yorumlar ekseninde şekillenirken bir taraftan da devrimin tarihsel bir sürekliliği mi temsil ettiği yoksa bir kopuşu mu ifade ettiği sorusu etrafında da yoğunlaşmıştır. Bu konuda Devrimi bir olay değil bir süreç olarak gören yaklaşımıyla Alexis de Tocqueville çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Devrimi eski düzeni yıkıp yenisini kuran bir kopma olarak gören yaklaşımların aksine Tocqueville, devrimden önce yaşanan sürecin siyasi ve toplumsal olarak bir dönüşümü ifade ettiğini ve aslında kendiliğinden gerçekleşecek olan bu dönüşümü, devrimin hızlandığını ifade eder. Dolayısıyla Fransız Devrimi'ne olan yaklaşımını daha ayrıntılı bir incelemeyle ortaya koymak adına Tocqueville'e ayrı bir başlıkta yer verilmiştir. Ayrı bir başlıkta yer verilen diğer bir isim Fransız tarihçi Michelet'tir. Michelet'in, Fransız Devrimi yorumu bütün tartışmaların dışında bir yer tutmaktadır. Çünkü Michelet için devrim, kutsal bir olayı ifade etmektedir. Ona göre Fransız Devrimi bir halk devrimidir ve devrim ile birlikte toplumdaki adalet tesis edilmiştir. Michelet'in dönem anlatısı Fransız Devrimi tarihine ışık tutarken olayları destansı bir dille ortaya koyan duygusal yaklaşımıyla da dikkat çekmektedir. Diğer yandan devrimi toplumsal ilerlemenin, adaletin ve eşitliğin bir simgesi olarak gören olumlu bakış açılarının yanı sıra onu bir felaket ve yıkım olarak nitelendiren karşıt

görüşler de devrimden günümüze dek tarih yazımında önemli bir yer edinmiştir. Bu sebeple İngiliz yazar Edmund Burke'dan başlayarak devrimin karşısında yer alan ve devrime muhafazakâr bir perspektiften yaklaşan düşünürler de bu çalışmada ayrı bir başlıkta incelenmiştir.

Fransız Devrimi'nin en önemli kazanımlarından biri de hiç şüphesiz ki “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”dir. Orijinal adı, “Déclaration Des Droits De L’Homme Et Tu Citoyen” olan bildirge, İngilizceye “The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen” olarak çevrilmiştir. Fransızca “Homme” kelimesi ve İngilizce “Man” kelimesi erkeği ifade etmektedir. Dönemin devrimcileri tarafından Bildirge hazırlanırken sürecin dışında bırakılan kadınlar metnin başlığında bile kendine yer bulamamışlardır. Kadın hakları sorunu dönemin Fransa'sında da tartışma konusu olmuş, devrimin evrensel olarak ileri sürdüğü haklardan kadınların mahrum bırakıldığı iddiası eleştirilerin odağında yer almıştır. Nitekim devrim döneminin önemli figürlerinden Olympe de Gouges, Fransız devrimcilerinin hazırladığı Bildirgenin sadece erkekler için olduğunu öne sürerek “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesini” yayımlamıştır. Gouges'den başlayarak Fransız Devrimi üzerine feminist bakış açıları pek çok yazar tarafından ortaya konmuştur. Fransız Devrimi üzerine yürütülen tartışmalar çoğunlukla sınıf ekseninde cereyan ederken devrim üzerine cinsiyet temelinde bir bakış açısı ortaya koyan feminist yorumlar, devrimin tarihsel okumasına farklı bir perspektif getirmiştir. Dolayısıyla bu yorumlar, çalışmada ayrı bir başlıkta açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu ilkelerin Amerikan Devrimi'nden esinlendiğini savunan ve konuya farklı bir perspektif getiren Georg Jellinek'in görüşlerine de çalışmanın bir bölümünde yer verilmiştir. Fransız Devrimi üzerine geçmişten bugüne yapılan yorumlar, elbette bu çalışmada ele alınanlarla sınırlı değildir. Tarihteki önemine binaen Fransız Devrimi her devrin konusu olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bugüne kadar yapılan yorumların geliştirilmesi veya yeni yorumların

ortaya atılması da söz konusu olabilir. Dolayısıyla çalışmanın belli sınırlar içinde tutulması gereğinden hareketle, tarihte önemli yer tutan, genel kabul gören ve pek çok tarihçi tarafından benimsenen görüşlerle birlikte ortaya koyduğu farklı bakış açısıyla devrim tartışmalarında yeni bir gündem açan yorumlara bu çalışmada yer verilmeye çalışılmıştır.

1. FRANSIZ DEVRİMİNE SOSYALİST BAKIŞ AÇISI

Fransız Devrimi'ni olumlu bir çerçevede değerlendiren yaklaşımlardan biri devrimi bir 'burjuva devrimi' olarak nitelendiren sosyalist perspektiftir. Fransız Devrimi'nin öncü gücünün burjuvazi olduğuna dair yorumlar, devrim yıllarından günümüze dek tarihi okumalardaki hâkim görüşlerden biri olmuştur. Sınıflı bir toplum yapısına sahip olan Fransa'da ekonomik ilişkilerin giderek burjuvazi lehine değişmesi, burjuva toplumunu temsil eden kapitalizmin de önündeki engellerin kaldırılması gerekliliğini gündeme getirir. Bu engellerden biri olan feodalizmin yıkılması zorunluluğu, burjuvaziye harekete geçiren etken olur. Kapitalizmin inşası için feodalizmin tasfiye edilmesi gerektiği düşüncesi, Fransız Devrimi'nin temel gerekçeleri arasında sunulan en yaygın yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Sosyalist bakış açısı da bu temelden yola çıkar. Buna göre sosyalist bakış açısı, Karl Marx'ın burjuva devrimi teorisinden hareketle, Fransız Devrimi'nin burjuva sınıfı öncülüğünde gerçekleşen bir devrim olduğunu iddia eder. Bu düşünce pek çok tarihçi tarafından benimsenmiş ve farklı teorik yaklaşımlarla devrimi anlamaya çalışılmıştır. Devrim üzerine geliştirilen bu yorumlar, farklı tarihçilerin ortaya koydukları tarihsel çalışmalar ve kendi siyasi görüşleri ile şekillenen yaklaşımlarını içermektedir. Bu sebeple bu çalışmada sosyalist yorumlar, cumhuriyetçilikten proletaryanın devrimine uzanan bir yelpazede, farklı düşünceleri kapsayan bir biçimde açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyalist bakış açısına geçmeden önce Karl Marx'ın burjuva devrimi teorisine kısaca değinmekte fayda vardır.

Çünkü sosyalist tarihçiler devrimi yorumlarken bu teoriye referans olarak başvurmaktadır.

1.1. Karl Marx'ın Burjuva Devrimi Teorisi

Fransız Devrimi'nin bir "burjuva devrimi" olduğu yaklaşımı, devrimin gerçekleştiği yıllardan itibaren benimsenen bir bakış açısı olarak karşımıza çıkar. Sadece Marksistler değil Marksist olmayan önemli sayıda tarihçi de devrimin burjuvazinin bir sınıf olarak yükselişini, feodal aristokrasinin mağlubiyetini ve bunun sonucunda kapitalizmin zaferini temsil ettiğini öne sürmektedir.¹¹⁹ Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olarak gören yaklaşımlara geçmeden önce feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin yükselişi aşamasında burjuvazinin oynadığı devrimci rolü analiz eden Marx'ın burjuva devrimi teorisi açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü burjuva devrimi kavramı Marksist teorinin merkezinde yer almıştır. Feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecinin siyasal ifadesi olan burjuva devrimi, Marksizm'in tarihsel perspektifinin temel teorik unsurlarından biri olmuştur.¹²⁰

Karl Marx ve Friedrich Engels, toplumların tarihini sınıf mücadeleleri tarihi olarak görür. Birlikte kaleme aldıkları Komünist Manifesto'da, "özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, derebeyi ile serf, lonca üyesi usta ile kalfa, yani genel anlamda ezen ve ezilen arasında sürekli bir çatışma yaşandığını, bu çatışmanın her durumda tüm toplumun devrimsel bir dönüşümüyle ya da çatışan sınıfların birlikte çöküşüyle sonuçlandığını" ileri sürerler.¹²¹ Komünist Manifesto ile birlikte; üretici güçlerin ilerlemesi ve toplumsal üretim ilişkilerin biçimi arasındaki zorunlu uyumun temel ilkesi

¹¹⁹ George C.Comninel, 2016, s. 17

¹²⁰ George C.Comninel, 2016, s. 25,26

¹²¹ Karl Marx- Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, Çev: Erkin Özalp, NK Yayınları, 3.Baskı, 2003, İstanbul, sayfa 11

çıkarılır ve kapitalizmin gelişimi, burjuvazinin yükselişi ve demokratik devrim arasındaki ilişkisi kesin bir kural olarak yorumlanır.¹²²

Marksist teoride mülkiyet ilişkileri sürekli bir tarihsel dönüşüme uğrar: Feodal toplumdan kapitalist topluma, kapitalist toplumdan özel mülkiyetin kaldırıldığı komünist topluma. Marksist kuramda komünist toplumun öncülü, kapitalist toplumdur. Dolayısıyla komünist topluma giden yolda feodalizmin yıkılması ve modern kapitalizmin kurulması şarttır. Fransız Devrimi de bu anlamda feodal mülkiyeti burjuva mülkiyet lehine kaldırmıştır.¹²³ Marksist teoride burjuva devrimi, dünya tarihinde sınıflı toplumun gelişmesinin zorunlu bir aşamasıdır.¹²⁴ Dolayısıyla Fransız Devrimi, sınıflar arasındaki ilişkiyi sürekli mücadele bağlamında ele alan Marx için ilham kaynağı olmuştur.¹²⁵

Marx'ın tarihsel analizine göre burjuvazi; modern toplumun temelini oluşturan üretim ve değişim araçlarını, henüz feodal yapının sınırları içerisindeyken geliştirmeye başladı. Zamanla üretim ve değişim araçları ileri seviyelere ulaşırken feodal mülkiyet ilişkileri bu gelişmiş üretici güçlere uyum sağlayamaz hale geldi. Bu durum üretimi teşvik etmekten ziyade engelleyici bir rol üstlenmeye başladığında, feodalizmin çözülmesi kaçınılmazdı ve bu dönüşümü gerçekleştiren de burjuva sınıfı oldu. Ekonomik ve siyasal egemenliği ele geçiren burjuvazi, kendine uygun toplumsal düzeni kurarak serbest rekabeti getirdi.¹²⁶

Neredeyse her dönem ve her toplumda sınıfsal bir katmanlaşmanın olduğunu savunan Marx ve Engels; modern burjuva toplumunun bu karşıtlıkları ortadan kaldırmadığını aksine eski sınıfların yerine yenilerini ve yeni mücadele biçimlerini

¹²² Julien Louvrier, "Marx, le marxisme et les historiens de la Révolution française au XX^e siècle", **Open Edition Journals**, 102/2007, p. 147-167., s.152

¹²³ Karl Marx- Friedrich Engels, 2003, s. 24

¹²⁴ George C. Comninel, 2016, s.24

¹²⁵ Dündar, O-İslamoğlu, M. (2022). "The French Revolution: The Marxist interpretation and the revisionist critic." **İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2), ss. 647-654, s.649

¹²⁶ Karl Marx- Friedrich Engels, Komünist Parti Manifestosu, 2003, s. 15

ikame ettiğini belirtirler.¹²⁷ Feodalizmi yıkarak yerine kapitalist toplumsal yapıyı koyan burjuvazi, değişen üretim ilişkileri ile birlikte üretim araçlarına sahip sınıf olarak kendi karşısına emeğini satarak geçinen proletaryayı koymuş olur. Geçmişte iktidarı ele geçiren tüm toplumsal sınıflar, genellikle kendi çıkarlarını korumak amacıyla topluma kendi mülk edinme koşullarını dayatıp mevcut pozisyonlarını korumaya çalışmıştır. Ancak proletarya; geçmişten gelen tüm mülkiyet biçimlerini tasfiye ederek toplumsal üretim güçlerini denetim altına alabilir. Toplumun en alt katmanını oluşturan bu sınıfın ayağa kalkabilmesi, mevcut toplumsal yapının tüm üst katmanlarının kökten bir yıkıma ve değişime uğramasına bağlıdır; aksi halde proletaryanın tarihsel olarak doğrulması mümkün değildir.¹²⁸

Fransız Devrimi üzerine araştırmalar yapan Marx ve Engels'e için bu devrim, kendi dönemlerine ilişkin bir toplum ve devrimi kuramı oluşturmak bağlamında temel bir tarihsel perspektif kaynağıdır. Temel alınan bu kaynak ile öncelikle burjuva devriminin toplumsal bir devrime doğru genişletilmesi, ardından burjuva egemenliğinin proletarya devrimiyle yer değiştirmesi süreci üzerinde durulmuştur.¹²⁹ Fransız burjuvazisi, bir sınıf olarak devlet mekanizmasını ele geçirip eski rejimi ortadan kaldırarak feodalizmin son unsurlarını temizlemeyi başarmışsa, proletarya da bu yolu izleyebilir. Komünist Manifesto'da da ortaya koyulan mesaj budur.¹³⁰

Marksist teori, Fransız Devrimi'ni yorumlayan tarihçiler için temel bir dayanak teşkil etse de Marks; bu devrime ilişkin bütünsel ve net bir perspektif sunan bir eser kaleme almamıştır. Ne Marx'ın ne de Engels'in devrimi değerlendirme biçimleri, tamamen tutarlı ya da 18. yüzyılın sonlarında Fransa'da yaşanan devrimci sürecin tüm yönlerini kapsayan bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir.¹³¹ Marx'a göre Fransız

¹²⁷ Karl Marx- Friedrich Engels, 2003, s. 11,12

¹²⁸ Karl Marx- Friedrich Engels, 2003, s. 24

¹²⁹ Matthias Middell, "Fransız Devrimi", Çev: Metin Toprak, **felsefelogos**, 2023/2, 397-416, s.405

¹³⁰ Julien Louvrier, "Marx, le marxisme et les historiens de la Révolution française au XX^e siècle", **Open Edition Journals**, 102/2007, p. 147-167.,s.154 (yapay zeka tarafından çevrilmiştir.)

¹³¹ Julien Louvrier, 2007, s.150

Devrimi bir toplumsal grup olan burjuvazinin seküler yükselişinin sonucudur. Marx'ın eserlerini benimseyen ya da sadece ondan ilham alan Fransız Devrimi tarihçileri tarafından da Marx'ın bu yaklaşımı benimsenmiştir. Fransız Devrimi'nin Marksist yorumu ise şu şekilde belirginleşmektedir: 17. ve 18. yüzyıllarda burjuvazinin elde ettiği ekonomik güce rağmen bu sınıf, eski rejim toplumunun temel unsurları olan yasal eşitsizlik ve soylulara tanınan ayrıcalıklar tarafından kısıtlanmıştır. Bu nedenle Fransız Devrimi, burjuva sınıfının ekonomik gücü ile siyasi hayattan dışlanması arasındaki çatışmanın sonucu olarak doğmuştur.¹³² Marx'ın ortaya koyduğu teoriler geniş yankı bulmuş ve sosyalizm bir dünya görüşü olarak benimsenen bir teori haline gelmiştir. Marx'dan sonra sosyalizmi benimseyen tarihçiler, Fransız Devrimi tarihi üzerine yaptıkları çalışmalarda burjuva devrimi teorisinden hareketle dönemin Fransız toplumunu ekonomik ve toplumsal olgulara dayanarak yorumlamış ve devrim üzerine sosyalist bir bakış açısı ortaya koymuşlardır.

1.2. Fransız Devrimine Sosyalist Yaklaşımlar

Toplumları çözümlemede benimsenen bir yol haline gelen Marksist bakış açısı, Fransız Devrimi'ni yorumlamada da etkili olmuş ve burjuva devrim yorumu uzunca bir süre Marksist olsun ya da olmasın pek çok kuramcının ortaklaştığı bir yaklaşım haline gelmiştir. Marksizm'in Fransız Devrimi ile ilişkisi dört farklı boyut olarak değerlendirilebilmektedir. Bunlardan birincisi, Marx ve Marksist teorilerin de temel aldığı bir sorunun ifadesi olarak 1789 Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan devrim anlayışı; ikincisi, Marx ve Engels'in Fransız Devrimi üzerine yürüttükleri tarihsel araştırmalar; üçüncüsü, 19. ve 20. yüzyılda ifade edilen Fransız Devrimi'ne ilişkin Marksist söylemin semboller ve metaforlar dünyasındaki konumu; dördüncüsü ise,

¹³² Julien Louvrier, 2007, s.148

Marx veya Marksist perspektiflerden beslenen, uzmanlaşmış bir Fransız Devrimi tarihçiliğinin gelişimidir.¹³³

Fransız Devrimi'nin 1917 Rus Devrimi ile bir araya getirildiği ve öğrenci hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı 1960'lı yıllarda Fransız Devrimi'ne olan yaklaşımlar tek bir çizgide buluşmaktadır. Hemen hemen bütün tarihçiler, devrimin öncü sınıfının burjuvazi olduğu ve ekonomik ve siyasi olarak yükselen bu sınıfın feodal düzeni ortadan kaldırmak istediği konusunda aynı düşüncededir. Sovyetlerin çöküşü ile birlikte Fransız Devrimi'nin de 200. yılına denk gelen 1989'a gelindiğinde yeni sorular gündeme gelmiş ve o güne kadar devrim üzerine yapılan çalışmalardaki genel bakış açısı sorgulanmaya başlanmıştır.¹³⁴ Ancak Fransız Devrimi'nin burjuva sınıfının önderliğinde gerçekleşen ve eski feodal düzeni yıkan ilerici bir devrim olduğu düşüncesi devrime olan yaklaşımlar içerisinde hala büyük bir yer tutmaktadır.

Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğunu ortaya koyan Sorbonne Üniversitesi'nde Devrim Tarihi Kürsüsünün ilk sahibi olan tarihçi Alphonse Aulard, burjuva devrimi teorisini radikal sosyalist bir perspektifle harmanlamıştır. Devrimin resmi cumhuriyetçi yorumuna dayanan bir gelenek oluşturan Aulard, sosyalist olmamakla birlikte toplumsal bir radikal cumhuriyetçilik anlayışını benimsemiştir. Aslında görüşleri liberal özellikler taşıdığı için Marksizm'den oldukça uzak olduğu düşünülse de Aulard'ın sosyalist düşünce ile ortak tarafları bulunmaktadır. Bunlar ise, servetin adil dağılımı, fırsat eşitliği gibi taleplerle sınırlıdır. Onun yaklaşımı, muhafazakâr liberalizm ile sosyalizm arasında konumlanan sol cumhuriyetçiliğin bir yansıması olarak görülmektedir.¹³⁵ Ancak Aulard ile birlikte Marksist perspektifle burjuva devrimine yönelik sosyalist bir analiz geliştirme yolunda ilk adımlar atılmış olur.

¹³³ Matthias Middell, 2023, s.397

¹³⁴ Jeremy Popkin, 2023, s. 18,19

¹³⁵ George C. Comninel, 2016, s.33

Aulard'ın resmi tarih anlatısında Fransız Devrimi ilerici bir hareket olmakla birlikte burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden ve onun sınırları içinde şekillenen bir olgudur.¹³⁶ Aulard, 1789 tarihinde Fransa'da açık bir cumhuriyet partisi bulunmadığını ifade eder. Ona göre o dönem Fransa'da hakim olan düşünceler hakkında en iyi bilgiyi Fransızların dilek ve şikayetlerini yazdıkları defterler içermektedir. Bu defterlerde yer alan ifadelerden cumhuriyetin istenmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o dönem halk, kral 16. Louis'ye büyük bir sadakat beslemektedir ve bu şikayetlerin hiçbiri krala yönelmemiştir. Cumhuriyeti kurmak gibi bir amaç gütmeyen dönemin aydınlarının amacı kralın iktidarını sınırlamak, aristokrasi ve feodal rejimin kalıntılarını temizlemek ve kralın kanunlara uymasını sağlamaktır.¹³⁷ Aulard'a göre cumhuriyeti kurmak gibi bir amaç taşımadan sadece krallığı düzenleme maksadıyla hareket edenler, aslında krallığa karşı saldırıda bulunmuş olur ve cumhuriyetçi fikirlerin ön plana çıkmasına yol açarlar. 1789 yılında Fransa'da hiç kimsenin cumhuriyet talebi olmamasına rağmen zihinler bu fikirle dolmuş olur. Bu durum 1792'de olaylar artık cumhuriyetin kurulmasını zorunlu hale getirdiğinde zaten temelleri önceden atılmış ve zihinlerde hazırlanmış bir sistemin benimsenmesini ve uygulanmasını kolaylaştırmıştır.¹³⁸

Aulard'a göre 18. yüzyılın felsefi düşünceleri krallığın mutlakiyetçi ilkelerini zayıflatarak iktidarın milletin iradesine dayandırılması fikirlerinin gelişmesine zemin hazırladı. Ancak ona göre bu siyasi hakları talep edenler sadece aydınlar ve zengin Fransızlardan oluşan mülkiyet sahibi burjuvaziydi.¹³⁹ Burjuvazinin liderliğini üstlendiği üçüncü sınıf (Tiers Etat) vekillerinin, Genel Meclis (Etat Generaux)'te krallık tarafından küçük düşürülme girişimleri, bu sınıf vekillerinin kendilerini Ulusal Meclis ilan etmeleri ile sonuçlandı. Aulard'a göre bu meclisin millet adına yaptığı bu hakimiyet eylemi

¹³⁶ George C. Comninel, 2016, s.34

¹³⁷ Alphonse Aulard, **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi 1789-1804 Cilt I**, Çev: Nazım Poroy, Türk Tarih Kurumu, 3.Baskı, 2011, Ankara, s. 10, 18

¹³⁸ Alphonse Aulard, a.g.e, s. 18

¹³⁹ Alphonse Aulard, a.g.e., s. 18, 48, 90

bilinçsiz bir cumhuriyetçi nitelik taşıyordu.¹⁴⁰ Burjuvazi, Bastille'in basılması ve belediyelerin ele geçirilmesi gibi olaylarda görüldüğü gibi halkın desteğini almayı başarmıştı.

Aulard, halkın devrimdeki rolünün artması ve gelişen olaylarla birlikte silahlanarak ayaklanmasını, ardından da kendi yönetimini tesis etme çabasını cumhuriyetçilik hareketi olarak değerlendirmektedir. Meclis de halkın bu gücünü arkasına almıştır. Ona göre Meclis, devrimin ilk zamanlarında eski rejimi tamamen ortadan kaldırmak niyetinde değildir. Hatta isyanları bastırma düşüncesindedir fakat bu isyanların her yerde zafer kazandığını ve feodalitenin yıkıldığını öğrendiğinde bu devrim havası Meclisi de harekete geçirir ve 4 Ağustos 1789'da alınan bir kararla feodalitenin son bulduğu açıklanır.¹⁴¹

Aulard, Fransız Devrimi ile birlikte ilan edilen İnsan Hakları Beyannamesinin cumhuriyetçi ve demokratik düşüncelerin gelişmesini sağlayan tarihin en önemli olayı olduğunu ifade eder. Beyanname, hakimiyeti kraldan millete geçirmiş ve mutlak kuvvete en büyük darbeyi indirmiştir.¹⁴² Başlangıçta vergiye dayalı seçim sistemi ile ayrıcalıklı bir sistem oluşturan burjuvazi, halkın isyan hareketleri ve kralın kaışı ile gelişen olaylar neticesinde, 1792 yılında genel oy hakkını kabul ederek demokratik bir yapı kurmuştur.¹⁴³ Aulard, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan İnsan Hakları Beyannamesi'nin eşitlik ve milli egemenlik ilkelerini hayata geçirdiğini ve bunların devrimin en önemli ilkeleri olduğunu ifade etmektedir. Aulard'a göre eşitlik ilkesinin sonucu demokrasi, milli egemenlik ilkesinin sonucu ise cumhuriyettir.¹⁴⁴

Aulard'ın Marx'tan çekingen bir biçimde esinlenen tarih anlayışı; kısa süre içinde yerini Jean Jaurès'in açıkça ve yüksek sesle savunduğu, kimliğini sınıf analiziyle

¹⁴⁰ Alphonse Aulard, 2011, s. 54

¹⁴¹ Alphonse Aulard, 2011, s. 59-61

¹⁴² Alphonse Aulard, 2011, s. 62

¹⁴³ Alphonse Aulard, 2011, s. 2, 71

¹⁴⁴ Alphonse Aulard, 2011, s. 1

tanımlayan sosyalist tarih perspektifine bırakacaktır.¹⁴⁵ Marksist perspektif 20. yüzyıl boyunca Fransız tarihçileri tarafından uzun bir süre içinde Jean Jaurés gibi Fransız sosyalist politikacılardan başlayarak Albert Mathiez, Albert Soboul, Michel Vovelle, Claude Mazauric ve Guy Lemarchand gibi isimler aracılığıyla şekillendirilmiştir. Bu tarihçilerin tamamı, komünist veya sosyalist partilere yakın bir duruş sergilemiş ve çalışmalarını Fransa'yı sosyalizme doğru yönlendirme arzusunda oldukları toplumsal ve siyasi hareketin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmişlerdir.¹⁴⁶

Fransız Parlamentosu'nda Sosyalist Parti milletvekilliği yapan ve sosyalist öğretinin sesini duyuran Jean Jaurés, “Fransız Devrimi'nin Sosyalist Tarihi” adlı çalışması ile Fransız Devrimi'nin halkın gücüne dayandığını vurgulamak, bu devrimin sadece temsili demokrasinin başlangıcı değil, nihayetinde sosyalist ve demokratik bir cumhuriyetin kurucusu olduğunu, Fransız Sosyalizmi'nin köklerinin de doğrudan bu devrime uzandığını göstermek ister. Jaurés, Fransız Devrimi'ni kapitalist burjuva bir devrim olarak ele alırken Marx'ın tarihsel materyalist perspektifinden yararlanır.¹⁴⁷ Cumhuriyetçi bir sosyalist olarak Jaures, toplumda yaşanan çıkar çatışmalarının kökenlerini siyasi anlaşmazlıklara dayandıran tarih anlayışından yola çıkmaz. Onun çalışmaları, devrimin toplumsal tarihini, köylü sınıfın, kentte yaşayan alt sınıfların, zanaat ve ticaretle geçinen küçük burjuvazinin yaşam koşullarını detaylı şekilde inceleyen bir yaklaşım temelinde ele almaktadır.¹⁴⁸

Devrimin temel nedeninin burjuvazinin yükselişi olarak ortaya koyarak düşünce dünyasında yeni bir ufuk açan Jean Jaurés¹⁴⁹, Fransız Devrimi'ni hayranlık uyandıran, muazzam bir olay olarak görmekle birlikte, devrimi sadece sonuçlarını açıklamakla yetinilen, olup bitmiş bir süreç olarak değerlendirmenin doğru olmadığını düşünür. Ona

¹⁴⁵ George C. Comninel, 2016, s.34

¹⁴⁶ Jean Jaurés, **Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi**, Çev: Koray Büyüktuncer, Dipnot Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2023, s. 10,11, (Henry Heller'in önsözünden)

¹⁴⁷ Jean Jaurés, **Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi**, Çev: Koray Büyüktuncer, Dipnot Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2023

¹⁴⁸ Matthias Middell, 2023, s.406

¹⁴⁹ Jean Jaurés, 2023, s. 19

göre Fransız Devrimi, proletaryanın ilerleyişini dolaylı bir şekilde hazırlayan önemli bir dönüşüm sürecine zemin oluşturmuştur. Sosyalizmin iki temel koşulu olan demokrasi ve kapitalizm devrimle birlikte gerçekleşmiştir ancak devrim özünde burjuva sınıfının siyasi yükselişini temsil eden bir gelişmeye işaret etmektedir.¹⁵⁰

Jaures'e göre Fransız Devrimi, kapitalizmin önünü açarak proletaryanın güçlenmesini ve dolaylı olarak sosyalizmin doğuşunu hazırlayan bir dönüm noktasıdır.¹⁵¹ Fransız Devrimi'ne iktisadi ve sosyal temelini kazandıran¹⁵² Jaurés, devrimden önceki süreçte yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin, büyük ölçekli sanayinin yükselmesinin ve işçi sınıfının büyümesinin, sınai ve tüccar feodalizminin baskısı altında ezilen köylülerin artan huzursuzluğunun, aynı zamanda ticari toplumun sert yapısına karşı duyarlılıkları incinen aydın burjuvazisinin ahlaki endişelerinin yeni bir toplumsal krizin doğuşuna zemin hazırladığını ifade eder.¹⁵³

Marksist bakış açısı ekonomik temelin, toplumun siyasi ve hukuki biçimini ve bunlardaki değişimi belirlediğini iddia eder. Bir toplumdaki siyasi ve hukuki üst yapının ve bunlardan meydana gelen değişimlerin temel belirleyicisi ekonomik alt yapıdır. Jaures de Fransız Devrimi'ni bu Marksist bakış açısıyla değerlendirir.¹⁵⁴ Jaures'in fikirleri iktisadi koşulların, üretim ve mülkiyet biçiminin tarihin temelini oluşturduğu yaklaşımına dayanır. Ona göre toplumun iktisadi yapısı, siyasal biçimleri ve sosyal örfleri belirlemekle kalmaz aynı zamanda düşüncenin genel seyrini de belirler. Olaylara bu bakış açısıyla yaklaşan Jaures, buradan hareketle Fransız Devrimi'nden çeşitli sonuçlar çıkarır.¹⁵⁵ Jaures'e göre 18. yy'ın sonlarında Fransa'da halk düşünsel olarak, burjuvazi ise toplumsal olarak olgunluğa ulaşmıştır. Bu iki büyük devrimci güç ise olayların şiddetini muazzam ölçüde artırır. Burjuvazi artık kendi gücünün, biriktirdiği

¹⁵⁰ Jean Jaurés, 2023, s.27

¹⁵¹ Server Tanilli, 1989, s.214

¹⁵² Server Tanilli, 1989, s.214

¹⁵³ Jean Jaurés, 2023, s. 27

¹⁵⁴ Jean Jaurés, 2023, s. 31

¹⁵⁵ Server Tanilli, 1989, s.214

servetin ve talep ettiği hakların bilincine varmıştır; Fransız düşüncesi ise analiz ve çıkarım yöntemlerini topluma, doğaya ve tüm gerçekliğe uygulama arzusuyla bu sınıfsal bilinci entelektüel bir zemine oturtmak istegindedir. Bunlar devrimin kaynaklarıdır ve devrim bunlar sayesinde mümkündür.¹⁵⁶ Burjuvaziyi bu devrimin öncüsü olarak gören Jaures, onu büyük bir değişim için çıkarı olan ve bu değişimi gerçekleştirebilecek yeteneğe sahip olan yeni bir toplumsal sınıf olarak görmekle birlikte eğer bu sınıf olmasaydı bu bilgilerin ve bu zengin felsefenin tümünün boşa gideceğini ileri sürer.¹⁵⁷ Jaurés, burjuvaziyi yalnızca bir birikim ve bilgelik gücü olarak değil siyasi sistemde devrim yapmadan önce üretim ve mübadele sisteminde kısmen devrim yapan, cesur ve yayılmacı bir güç olarak tanımlar.¹⁵⁸

Jaures için Bastille'in baskının gerçekleştiği 14 Temmuz tarihi sadece büyük bir burjuva devrimini değil aynı zamanda toplumsal bir zaferi ifade etmektedir. Ona göre bu olay büyük ses getirmiş ve tüm dünyada adeta insanlığın hapishanesi yıkılmış gibi bir etki yaratmıştır. Bu durum İnsan Hakları Bildirgesi'nden daha büyük öneme sahiptir. Çünkü Bastille olayı, insan haklarına hizmet eden insan gücünün bir ilanı, Paris'ten tüm dünyaya yayılan umudun sembolüdür.¹⁵⁹ Jaurés, bir sosyalist olarak devrimin proletarya için doğrudan sonuçlar doğurmadığının da farkındadır. Nihayetinde ona göre bu bir burjuva devrimidir ve yeni kurulan düzende burjuvazinin çıkarlarına hizmet edecektir. 14 Temmuz'un hemen ardından Millet Meclisi'nin düzenlediği seçim sistemi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Jaures, Meclisin, feodal iktidara karşı birleşerek mücadele ettiği ve kendisini kraliyet saldırılarından kurtaran milyonlarca yoksul işçiyi oy verme hakkından dışladığını, üstelik bu karar alınırken vekillerin hiçbirinin en demokratik olanlarının dahi, Bastille'de Fransa'nın yoksulları için mücadele eden işçilerin aktif vatandaşlar olduğunu hatırlamadığını söyler. Çünkü ona göre halkın

¹⁵⁶ Jean Jaurés, 2023, s. 37

¹⁵⁷ Jean Jaurés, 2023, s. 41

¹⁵⁸ Jean Jaurés, 2023, s. 44,45

¹⁵⁹ Jean Jaurés, 2023, s. 55,56

içinde bulunduğu bu gibi olaylar, Meclisi oluşturanlar tarafından, özgür ve düzenli bir toplumun genel işleyişi haline gelmesine izin verilmemesi gereken olağanüstü bir durum olarak görülmektedir. Ancak sonuçta Jaures'e göre bu bir burjuva devrimidir ve bu devrim de sosyalist ve demokratik bir cumhuriyetin kurulacağıdır.¹⁶⁰ Bununla birlikte Jaures, Fransız Devrimi'nin dar ve tutucu bir burjuva devrimi değil, geniş ölçüde burjuva ve demokratik bir devrim olduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹ Çünkü bu devrim feodalizmin üzerine yüklediği ağır sorumluluklar altında ezilen yoksul halk kitlelerinin mücadeleleri ile birlikte gerçekleşmiştir.

Jaures'in Fransız Devrimi'ni çözümlemedeki tarihsel sentez arayışları, Marksizm ve Marksist kavramların Fransız tarihçiler arasında yaygınlık kazanmasında önemli bir rol oynar. Jaures'ten sonra, Fransız Devrimi tarihçilerinin Marksist teoriye yönelmeleri bu teorinin tarihsel olayları daha kapsamlı bir biçimde kavramayı sağlayan güçlü bir teorik çerçeve sunmasıyla bağlantılıdır. Marksist yaklaşım, o zamana kadar yalnızca tarihteki olayları ve büyük kişilikleri incelemekle sınırlı olan geleneksel tarih yazımından kopuşu mümkün kılmıştır.¹⁶²

Fransız Devrimi üzerine çalışmalar yapan ve bir sosyalist¹⁶³ olarak devrimi bu perspektiften yorumlayan bir diğer tarihçi de Albert Mathiez'dir. Mathiez, devrim sürecindeki siyasal çatışmaların toplumsal boyutlarını derinlemesine incelemiş ve resmi cumhuriyetçi tarih yazımını daha da sola taşımıştır. Fransız Devrimi'ne yönelik sınıf mücadelesi yaklaşımı üzerinden yapılan analiz, Mathiez tarafından önemli ölçüde genişletilmiştir.¹⁶⁴ Devrim üzerine araştırmalar yapan tarihçiler, genellikle devrim öncesi dönemde Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik şartların iyi olmadığını ifade eder ve sefalet ve yoksulluk içinde yaşanan bir tablo çizerler. Birçok tarihçi tarafından

¹⁶⁰ Jean Jaurés, 2023, s. 59

¹⁶¹ Taner Timur, 2021, s. 24

¹⁶² Julien Louvrier, 2007, s.156

¹⁶³ Jean-Numa Ducange, **Fransız Devrimi ve Dünya Tarihi-İki Yüzyıllık Tarihsel ve Siyasal Tartışma/1815-1991**, Çev: Barış Şannan, Bağlam Yayınları, 1. Basım, 2023, İstanbul, s.133.

¹⁶⁴ George C. Comninel, 2016, s.36

ortaya koyulan bu durumun aksine Mathiez, o dönem Fransa'nın tam bir gelişmişlik ve refah içinde bir ülke olduğunu ve zenginleştiğini iddia etmektedir. Buna kanıt olarak ise artan nüfusu, gıda, arsa, ev fiyatlarındaki ve tüketim vergilerindeki sürekli artışla beraber, eskiye göre daha iyi giyinildiği, daha iyi yenildiği ve okuma yazma öğrenildiğini göstermektedir. Mathiez'e göre devrim böyle bir ortamda patlak vermiştir. Çünkü sefalet bazen isyan edilmesine bir gerekçe olsa da büyük toplumsal devrimleri harekete geçirmek için yeterli bir sebep değildir. Ona göre Fransız Devrimi gibi devrimler, daima sınıflar arasındaki dengesizlikten doğar.¹⁶⁵

Mathiez, devrimin gerçekleşmeden çok önce zihinlerde oluştuğunu ileri sürer. Devrimi kimin yaptığı sorusu Mathiez'in "İhtilalin mes'ul faillerini haklı olarak ilk kurban olacaklar arasında aramalıdır."¹⁶⁶ ifadesinde gizlidir. Mathiez'e göre Fransız Devrimi yukarıdan gelmiştir çünkü halk, devrime ön ayak olmaya ve onun idaresini ele almaya muktedir değildir.¹⁶⁷ Mathiez, devrime giden yolu aristokrasinin hazırladığını ileri sürer. Şöyle ki, 1787 yılında Fransa'nın içinde bulunduğu mali krizi çözmek için, dönemin Maliye Bakanı Calonne'un önerdiği ıslahatlar kilise ve soylulardan oluşan ve Notable Heyeti olarak anılan heyet tarafından kabul görmez. Bu ıslahat önerileri, Calonne'un sonunu hazırlar ve yerine Brienne getirilir. Ancak yeni bakan için de ıslahatlar kaçınılmazdır. Bu sebeple ıslahatları gerçekleştirmek için Etat Generaux'un çağırılması zorunluluğu doğar. Dönemin siyasi figürlerinden ve Amerika Bağımsızlık Savaşı'nda yer almış bir asker olan Lafayette ise Millet Meclisi önerisinde bulunur. Ancak bu önerisi Brienne tarafından kabul görmez. Bu durum da iktidara karşı öfkeyi körükler. Asillerin ayrıcalıklarını kaybetmemek için yaptıkları isyanlara burjuvazi de destek verir. Etat Geneaux'un toplanmaya davet edilmesi artık ipleri elinde tutamayan

¹⁶⁵ Albert Mathiez, **Fransız İhtilali Birinci Cilt Krallığın Devrilmesi 1787-1792**, Çev: Şükrü Kaya, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 36

¹⁶⁶ Albert Mathiez, a.g.e., s. 38

¹⁶⁷ Albert Mathiez, a.g.e., s. 38

iktidar için yeterli olmaz. Böylelikle asillerin isyanı kralı başarısızlığa düşürmekle kalmayıp devrimin de yolunu hazırlamış olur.¹⁶⁸

Mathiez'e göre Fransız Devrimi, burjuvazinin "mutlak monarşi, soyluluk ve ruhban sınıfı karşısında elde ettiği bir zafer"dir.¹⁶⁹ Devrimin, burjuvazinin izlerini taşıırken aynı zamanda eşitliği ilan ettiğini ancak bu eşitliğin de sınırlı ve toplumsal menfaate dayalı bir çerçevede şekillendiğini ileri sürmektedir. Mathiez, bu eşitlik anlayışının net ve kesin bir biçimde sadece vergi karşısında eşitlik, kanun önünde eşitlik ve ehliyet ölçütüyle sınırlı olarak memuriyetlere kabulde eşitlik anlayışı taşıdığını ifade eder. Ehliyet denilen şeyin kendisi de doğrudan servete, servet ise miras hakkı yoluyla doğuma bağlıdır.¹⁷⁰

Eşitlik sloganıyla kurulan bu yeni toplumun bizzat kendi içinde taşıdığı tutarsızlıkları ortaya koyan Mathiez, Fransa'nın bir burjuva planına göre kurulduğunu ileri sürer.¹⁷¹ Ona göre, Fransa'da kurulan bir burjuva cumhuriyetidir. Anayasa ile doğuma bağlı ayrıcalıklar ortadan kaldırılmıştır fakat servete dayanan ayrıcalıklar korunmuş ve desteklenmiştir.¹⁷²

Mathiez'e göre, Fransız Devrimi senyörlüğü ortadan kaldırarak eşit yurttaşlık hakkını sağladı. Fakat bireylerin teorik eşitliği ve yasa karşısında eşitliği ilan etmekten öteye geçemeyen devrim, miras ile geçen mülkiyet hakkının kutsadığı ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri olduğu gibi bıraktı. Burjuva karakterli olan Fransız Devrimi kapitalizmin doğuşuna zemin hazırlayarak teşebbüse engel olan her türlü vesayeti ortadan kaldırıp sınırsız ticari ve sınai özgürlüğü ilan etti, böylelikle soya ve toprağa bağlı feodalizmin yerini para ve sanayiye bağlı feodalizm almış oldu. Mathiez'e göre, devrim sürecinde kilise ve soyluların mallarına yapılan kamulaştırmalar ise toplumun

¹⁶⁸ Albert Mathiez, 1940, s. 50-60

¹⁶⁹ (<https://bilimveutopya.com.tr/fransiz-devrimi-ve-rus-devrimi>), (Mathiez'in 14 Mart 1921 tarihli L'Humanite gazetesinde yayınlanan makalesinden), erişim tarihi 26.08.2025

¹⁷⁰ Albert Mathiez, 1940, s.109

¹⁷¹ Albert Mathiez, 1940, s. 143

¹⁷² Albert Mathiez, 1940, s. 149

yararına kullanılmamış, açık artırmalara katılanların servetlerini artırmıştı. Bununla beraber yoksul ve zengin arasındaki uçurum giderek daha fazla açılmıştı.¹⁷³ Sonuç olarak Mathiez, devrim üzerine yaptığı çalışmalarda, devrimin ekonomik ve toplumsal analizini onaylayarak¹⁷⁴, Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğunu ortaya koydu ve devrimden sonra da kurulmak istenen yeni toplumun burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiğini vurguladı.

Mathiez'i takip eden Georges Lefebvre, cumhuriyetçi sosyalist tarihin belirli yönlerini, devrime katılanların toplumsal perspektifiyle sentezlemiş, ayrıntılı tarih araştırmaları için yeni standartların oluşmasına katkıda bulunmuştur.¹⁷⁵ Kendisini Marksist olarak tanımlayan¹⁷⁶ Fransız Tarihçi Lefebvre, Fransız Devrimi üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmalarında, devrimci kalabalıkların toplumsal davranışlarını ortaya koymuştur.¹⁷⁷ Lefebvre, devrim tarihi araştırmalarında özellikle köylü nüfusa ağırlık vermiş ve “Fransız Devrimi’ni başlatan ve birinci aşaması boyunca başarıyla yürüten sınıfın aristokrasi” olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷⁸ Lefebvre soylular, burjuvazi, köylüler ve sankülotlar (baldırı çıplaklar)¹⁷⁹ olmak üzere dört ayrı devrimci toplumsal hareketin varlığını öne sürmüş ve bu hareketlerin her birinin kendine özgü toplumsal kökenlere ve izlediği yollara sahip olduklarını ifade etmiştir. Lefebvre’e göre bu dört hareket birlikte eski rejimin krizini yansıtmaktadır ve ortak bir toplumsal devrim meydana

¹⁷³ <https://bilimveutopya.com.tr/fransiz-devrimi-ve-rus-devrimi>, (Mathiez’in 14 Mart 1921 tarihli L’Humanite gazetesinde yayınlanan makalesinden), erişim tarihi 26.08.2025

¹⁷⁴ Jean-Numa Ducange, 2023, s.150

¹⁷⁵ George C. Comninel, 20216, s.37

¹⁷⁶ <https://www.encyclopedia.com/people/history/historians-european-biographies/georges-lefebvre>, erişim tarihi 09.01.2026

¹⁷⁷ George Rude, 2015, s. 34

¹⁷⁸ G.Lefebvre, 2015, s. 99

¹⁷⁹ “Fransız Devrimi sırasında, Eski Rejimi devirmek ve karşı devrimcileri yenilgiye uğratmak için gereken ana gücü ve militan kitlesini oluşturan ve Paris başta olmak üzere çeşitli şehirlerin mahallelerinde örgütlenen halk kitlelerini ifade etmektedir. Dönemin zenginleri ve aristokratlarının giydiği kısa pantolonları (culottes) giymedikleri için Fransızca culottes kelimesinin başına olumsuzluk eki “sans” getirilerek Fransızca pantolonsuzlar anlamına gelen sans-culottes deyiimiyle anılmışlardır. Türkçeye baldırı çıplaklar olarak da çevrilmektedir.” (Lefebvre, 2015, s. 316, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sans-culottes>. (erişim tarihi: 09.01.2026)

getirmişlerdir. Lefebvre'nin bu yaklaşımı hem resmi akademik araştırmaların hem de sosyalist tarih olarak öne çıkan toplumsal yorumların klasik bakış açısı halini almıştır.¹⁸⁰

Lefebvre'e göre Fransız Devrimi, ayrıcalıkların sona erdirilmesi, haklar arasında eşitliğin sağlanması ve serflik ile derebeylik düzeninden geriye kalan unsurların ortadan kaldırılmasıyla köylünün özgürlüğe ve toprağının bağımsızlığa kavuşması demektir. Devrim sürecinin, aristokrasinin ve mutlak monarşinin ekonomik temelleri ve toplumsal üstünlüğü üzerinde ciddi etkileri olmuş ve bu yapıları önemli ölçüde zayıflatmıştır. Ona göre bu devrim, burjuvazinin yükselişine işaret etmektedir.¹⁸¹ Temelinde toplumsal ve ekonomik ilerleme olan tarihsel bir sürecin zirve noktası devrimle tamamlanmış, bu devrimin sorumlusu ve en büyük kazananı, toplumsal egemenliği ele geçiren burjuva sınıfı olmuştur.¹⁸²

Lefebvre, devrimin birincil nedenini kökeni Amerika'daki savaşa dayanan mali kriz olarak görür. Dönemin Maliye Bakanı Necker'in savaşı borçla yürütmesi ve ondan görevi devralan Calonne'un da borçlanma politikasını sürdürmesi mali açığın büyümesine sebep olmuştur.¹⁸³ Bu mali krizi çözmek için önerilen reformlara karşı aristokrasinin başlattığı ve karşı devrime kadar sürdürdüğü direniş aristokratlar tarafından, siyasi olarak sahip oldukları üstünlüklerin tekrar sağlanması ve toplumsal ayrıcalıklarının kurtarılması için bir yöntem olarak görülmüştür. Dolayısıyla Fransız Devrimi'ne giden yolu aristokratlar açmıştır.¹⁸⁴ Aristokrasi ve burjuvazi birbirine karşı iki sınıf olarak görünse de mutlakliyetin yerine kanunun egemenliğini getirmek, bireysel özgürlüğü temin etmek ve kiliseyi de içine almak üzere idarenin çeşitli alanlarında reformlar yapmak konusunda aynı düşüncede birleşmişlerdir.¹⁸⁵

¹⁸⁰ George C. Comninel, 2016, s.37

¹⁸¹ G.Lefebvre, 2015, s. 81

¹⁸² George C. Comninel, 2016, s.22

¹⁸³ G.Lefebvre, 2015, s. 99

¹⁸⁴ G.Lefebvre, 2015, s. 104

¹⁸⁵ G.Lefebvre, 2015, s. 110,111

Burjuvazi ve aristokrasinin iktidara muhalefet konusunda yürüttüğü politika halk kitlelerinin de bu sürece dahil olmasıyla daha ileri bir seviyeye taşınır. Hem ekonomik krizin etkileri hem de Genel Meclis'in toplantıya çağırılması halk arasında tartışmaları artırmış ve başkaldırıya yol açacak bir zihniyet yaratmıştır. Halkın siyasi süreçlere dahil olması ve silahlı güce başvuru, devrimin niteliğini değiştirmiş, burjuvazinin başlangıçtaki niyetlerini ve tahminlerini ise fazlasıyla aşmıştır.¹⁸⁶

Lefebvre'e göre, ekonomik krizin yarattığı geçim sıkıntısı, sefalet, yetersiz istihdam, dilencilik ve başıboşluk gibi zincirleme meydana gelen durumlar halk devriminin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.¹⁸⁷ Onun bu görüşünden de anlaşılır ki Lefebvre, Fransız Devrimi'ni bir halk devrimi olarak yorumlar. Ona göre halk kitlelerinin isyanları ve mücadelesi olmasaydı bu devrim hiç gerçekleşemeyebilirdi. Burjuvazinin amaçları halkı ilgilendirmiyordu. Ancak ortaya koyulan hedefler halk için kendi yaşamlarının değişebileceği umudunu uyandırmıştı.¹⁸⁸ Devrim sürecini başlatan aristokratlar olmuş, burjuvazi kendi çıkarları doğrultusunda soyluları desteklemiş ve halkın gücü de onlardan yana olunca devrim ufukta belirmişti. Lefebvre'e göre devrime katılan sınıflar farklılaşsa da Fransız Devrimi, burjuva toplumu yaratmak üzere yapılan bir devrimdi. Lefebvre, devletin efendisi haline gelen Yasama Meclisi'nin burjuvazinin kendisi olduğunu ve devrimden sonra kurulan meşruti monarşinin de bir burjuva cumhuriyeti olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁹ Lefebvre'nin Fransız Devrimi üzerine bakış açısını en iyi yansıtan "Devrim burjuvaziyi dünyanın sahibi yapmış olan uzun, ekonomik ve toplumsal evrimin taçlanması başka bir şey değildir." sözleridir.¹⁹⁰ Bununla birlikte Lefebvre, devrimden sonra yapılan uygulamaların da burjuva sınıfına hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Bu uygulamalardan olan özgürlük ve eşitlik ilanı da

¹⁸⁶ G.Lefebvre, 2015, s. 119

¹⁸⁷ G.Lefebvre, 2015, s. 121

¹⁸⁸ G.Lefebvre, 2015, s. 124

¹⁸⁹ G.Lefebvre, 2015, s. 159

¹⁹⁰ George C. Comninel, 2016, s.22

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi de burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmektedir.¹⁹¹ Nitekim burjuvazinin çıkarları ile ters düştüğü noktada Bildirgede ilan edilen haklar görmezden gelinir. Örneğin Lefebvre, serfliği tazminatsız kaldıranların aynı zamanda köleliği ve köle ticaretini sürdürmekte sakınca görmediklerini ifade eder. Aksi takdirde sömürge işletmeleri bundan zarar görecektir.¹⁹² Diğer yandan Kurucu Meclis Bildirge ile yurttaşlara yasaların oluşturulmasına katılma hakkı tanırken seçme ve seçilme hakkını servete bağlamıştır. Kendi çıkarları doğrultusunda bazen aristokrasiyle mücadele etmek ya da halk üzerinde baskı kurmak veya halka yaranmak adına burjuvazi, kendi ortaya koyduğu ilkelerden sapabilmekte ya da tamamen görmezden gelmektedir. Ancak Lefebvre, tartışılabilir bütün yanlarına rağmen devrimci niteliğiyle yeniliğini kanıtlayan ve yeni bir toplumun değerlerini gözler önüne seren İnsan Hakları Bildirgesi'nin dünyaya ışık olduğunu da ifade etmektedir.¹⁹³ Ona göre Fransız Devrimi, bireyi ve yurttaşı özgürleştirdiği gibi ulusları da özgürleştirerek tarihte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Devrimden önce hukuk sistemlerinde önemli olan devletler iken birey, fethedilen ya da devredilen toprakların yazgısına bağlanmıştır. 22 Mayıs 1790'da Kurucu Meclis'in fetih hakkını kaldırmasıyla birlikte özgürce ifade edilen insan iradesi, toprağın kontrolünü ele alır ve böylece toprağa ve hanedana dayanan devlet anlayışı yerini ulusa bırakmaya başlar.¹⁹⁴

Lefebvre, devrimci halk kitlelerinin toplumsal davranışlarını analiz ederken, onun yakın öğrencisi Albert Soboul'un ise sankülotların davranışlarıyla ilgili belirleyici çalışmaları bulunmaktadır. Lefebvre ilgisini köylü sınıf üzerinde yoğunlaştırmış, Soboul ise Paris'in büyük çoğunluğunu oluşturan sankülotlara yönelmiştir. Bu alandaki ilk araştırmalar daha önce Jaures ve Mathiez tarafından yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar Paris sankülotlarının günlük yaşamları, örgütlenmeleri, toplumsal ve politik düşünceleri

¹⁹¹ G.Lefebvre, 2015, s. 154

¹⁹² G.Lefebvre, 2015, s. 156

¹⁹³ G.Lefebvre, 2015, s. 157

¹⁹⁴ G.Lefebvre, 2015, s. 199

üzerine yeterli bilgi içermemektedir. Bu alandaki belgelenmiş bilgiler Soboul'un 1958'de yayınlanan tezleri ile ortaya çıkar. Soboul'un çalışmaları ile yoksullar devrimin temel unsuru olarak ön plana çıkmış ve devrim tarihinin önemli başlangıç aşamalarını anlamaya yönelik bir zemin oluşturulmuştur.¹⁹⁵

Fransız Devrim tarihine Marksist bir perspektiften bakan ve "burjuva devrimi ortodoksisinin bayraktarı olan"¹⁹⁶ Albert Soboul, halk sınıflarının başarısını burjuvazinin başarısı olarak görür. Burjuvazi ancak kendi çıkarları ile örtüştüğü noktada emekçilerle bir araya gelerek aristokrasiye karşı birlikte mücadele etmiştir.¹⁹⁷ Soboul'a göre devrim öncesi Fransa'da hakim sınıf burjuvazidir ve devrimi de bu sınıf yönetmiştir. Devrimden en büyük faydayı sağlayan da yine burjuvazi olmuştur. Burjuvazi sahip olduğu servet ve kültür ile toplumun en üst katmanında yer almaktadır. Ancak ayrıcalıklılar düzeninin resmi olarak devam etmesi burjuvazinin ulaştığı seviye ile çelişen bir durum yaratmıştır.¹⁹⁸ Burjuvazi konumuna rağmen ayrıcalıklı sınıfların dışında kalmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Soboul'a göre, şehirlerde yaşayan ve aldıkları ücretle geçinen emekçi zanaatkârlar da devrim için mücadele eden sınıflar arasında yer alır. Devrimden önceki yıllarda başlayan ve uzun bir süre devam eden ekonomik sıkıntılarla birlikte fiyatların artması, ücret artışlarının geride kalması gibi sebepler aradaki farkın gittikçe açılmasına neden olmuştur. Bu durumdan en çok etkilenen emeğiyle geçinen bu bağımlı zanaatkârlardır. Ülkede yaşanan ekonomik kriz, zanaatkârların içindeki çeşitli grupları harekete geçirir ve şehirlerdeki devrimci kadroların oluşumuna zemin hazırlar.¹⁹⁹

Köylülerin de devrime katıldığını ileri süren Soboul, bu sınıfın devrim sürecine dahil olma sebebini senyörlük hakları ve derebeylik düzeninin kalıntıları olarak açıklamaktadır. Ona göre köylülerin devrim sürecine katılması, derebeylik rejiminin

¹⁹⁵ George Rude, 2015, s. 34

¹⁹⁶ Eric J. Hobsbawm, 2016, s. 136

¹⁹⁷ Murat Sarıca, 1981, s. 21

¹⁹⁸ Albert Soboul, 1969, s. 33

¹⁹⁹ Albert Soboul, 1969, s. 37

aşamalı bir şekilde de olsa tamamen sona ermesine sebep olmuştur. 4 Ağustos 1789 gecesinde yaşanan gelişmelerin²⁰⁰ ardında “Büyük Korku”²⁰¹nun önemli bir etkisi bulunmaktadır.²⁰² Köylüleri bir araya getiren asıl etken ise kraliyet ve aristokrasi tarafından dayatılan yükümlülüklerdir.²⁰³ Feodaliteden miras kalan yükler en ağır haliyle halkın alt tabakalarına ve köylülerin omzuna binmiştir. Burjuvazi sahip olduğu ekonomik güç ve entelektüel birikimi ile haklarının ve sahip oldukları gücün farkında olmayan bu kesimler için tek ve en önemli rehber olur.²⁰⁴ Soboul’un bu düşünceleri ile Fransız Devrimi’nin, halk ve köylü kitlelerinin mücadelesi ile birleşerek burjuvazinin öncülüğünde gerçekleşen bir devrim olduğunu ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Soboul, devrimin aristokrasinin öncülüğünde gerçekleştiği düşüncesine katılmaz. Ona göre aristokrat devrimi diye ileri sürülen şey 1789’dan çok önce 1787’de gerçekleşmiştir. Dönemin Maliye Bakanlarının devletin yapısında gerçekleştirmek istedikleri ıslahatlar aristokrasinin direnişiyle başarısızlığa uğramıştır.²⁰⁵ Soylular siyasi üstünlüklerini ve ayrıcalıklarını kaybetmek istemezler. Bu yüzden sahip olduklarının yasal güvence altına alınmasını ve Genel Meclis’in toplanmasını talep ederler. Ancak aristokrasi taleplerini savunma konusunda tam bir görüş birliği içinde de değildir. Buna karşın toplumun ayrıcalıklılar dışında kalan bütün kesimleri feodal düzene karşı duyulan ortak tepkiyle birleşmiş ve egemen sınıfa karşı ortak bir duruş sergilemiştir.²⁰⁶

²⁰⁰ “Eski rejimden kalan ayrıcalıkların, vergi sisteminin ve kuralların ortadan kaldırılması Fransız Devriminin en önemli olaylarından. 4 Ağustos 1789 gecesi meclis, ilkesel olarak ulusun hukuki bütünlüğünü sağlayarak, feodal düzenle birlikte aristokrasinin taşradaki egemenliğini ortadan kaldırdı. Maliye ve Kilise reformlarını başlattı. Böylece haklar bildirgesinin tartışılması için yol açılmış oldu. Dolayısıyla bugün feodalitenin ortadan kaldırılması olarak anılır.” (Lefebvre, 2015, s. 133-135, Mathiez, 1940, s. 97,98)

²⁰¹ “Devrim karşıtı aristokratlar tarafından para karşılığı tutulan haydutların ülkenin zaten mustarip olduğu kıtlığı daha da tırmandırmak için tarlalardaki mahsulü yakıp yıkmaya geldiğine yönelik söylentilerin kırsal kesimde büyük bir panik havası yaratmasıdır. Paris ve büyük şehirlerde duyulmaya başlayan bu söylentiler zamanla ülke geneline yayılır. Bu söylentiler bir korku dalgası yaratarak köylüleri bir araya toplamaya yarar. Köylüler bu söylentilerin yarattığı panikle yerel soylu toprak sahiplerinin malikanelerine karşı doğrudan eyleme geçtiler ve soyluların şatolarını yakıp yıktılar, yasal belgeleri yok ettiler.” (Jeremy Popkin, 2023, s.200, 201)

²⁰² Albert Soboul, 1969, s. 50

²⁰³ Albert Soboul, 1969, s. 55

²⁰⁴ Albert Soboul, 1969, s. 13

²⁰⁵ Albert Soboul, 1969, s. 14

²⁰⁶ Albert Soboul, 1969, s. 25

Jaures, Lefebvre ve Soboul'dan sonra Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğu görüşünde olan bir diğer düşünür Fransız Tarihçi Michel Vovelle'dir. Vovelle, devrimin liberal toplumun temellerini attığını ileri sürmektedir. Ona göre Fransız Devrimi burjuvazi ve halk sınıflarının özlemlerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkmış ve feodaliteyi sona erdirmiştir.²⁰⁷ Vovelle'e göre devrimi gerçekleştiren ve bundan en çok yarar sağlayan burjuva sınıfıdır.²⁰⁸ Devrim sonrası yaşanan Terör Dönemi²⁰⁹ ile ilgili olarak ise dönemin koşullarına göre değerlendirme yapmak gerektiğini savunur. Ona göre terör döneminde yaşananlar korkunç düzeylere varmış olsa da yapılanlar ne pahasına olursa olsun devrimin kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır. Vovelle, devrim hükümetinin besin kıtlığı, sefalet gibi çok zor durumlarla mücadele etmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Kimilerince diktatör olduğu öne sürülen Fransız Devrimi'nin önde gelen isimlerinden Robespierre, ona göre bir diktatör değil dürüstlüğüyle en kötü dönemlerde devrimin ruhunu temsil eden ve halkla birlikte devrimi olabildiğince ileri taşımaya gayret eden bir isimdir.²¹⁰ Diğer yandan Vovelle, tarihe damgasını vuran Fransız Devrimi'nin bütün ilerici yönlerine rağmen toplumsal sınıf eşitsizliğini ortadan kaldıramadığını da ifade etmektedir. Bununla birlikte Vovelle'e göre Fransız Devrimi tarihi, gelecek nesillere dünyayı değiştirme gerekliliğinin hep var olduğu mesajını vermektedir.²¹¹

Marx'ın burjuva devrimi teorisi, Fransız Devrimi'nde somutlaşmış ve hem Marx hem de onun izinden giderek sosyalist bir yaklaşım ortaya koyan diğer tarihçiler açısından devrimi yorumlamada önemli bir kaynak haline gelmiştir. Marksist gelenekte temel bir argüman olan burjuva devrimi teorisi, Marx'ın kendisinin de ifade ettiği üzere

²⁰⁷ Michel Vovelle, **Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi**, Çev: Yonca Aşçı Dalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, 2018, İstanbul, s. 78

²⁰⁸ Michel Vovelle, 2018, s. 75

²⁰⁹ Fransız Devrimi'nden sonra 5 Eylül 1793-28 Temmuz 1794 tarihleri arasında on ay süreyle iktidarı ele geçiren Jakobenler, soyluların ve Kilisenin devrime karşı harekete geçmeleri üzerine sert politikalarla baş vurmuş ve kendi içlerinde dahi devrime karşı olarak düşündükleri kim varsa ortadan kaldırmak istemiştir. Bu dönem, Devrim karşıtlarının yargılandığı ve Paris'te bir dizi idam dalgasının görüldüğü kanlı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. (tr.wikipedia.org erişim tarihi: 18.03.2026)

²¹⁰ Michel Vovelle, 2018, s. 56-65

²¹¹ Michel Vovelle, 2018, s. 78

liberal tarihçilerden kaynaklanmaktadır. Sınıf mücadelelerinin mülkiyet ilişkilerine dayandığını ilk olarak François Guizot ve Adolphe Thiers gibi liberal tarihçiler dile getirmiştir.²¹² Marksist tarihçiler tarafından da toplumsal ve ekonomik dinamikler Fransız Devrimi'ni açıklarken ele alınmıştır. Devrimin sosyalist yorumları pek çok tarihçi tarafından benimsenmiş ve devrime yol açan toplumsal olaylar ve devrime katılan sınıflar bu perspektiften ele alınmıştır. Bu yorumların temelinde ise Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğu ve burjuvazinin feodal düzeni ortadan kaldırarak modern kapitalist toplumun kurulmasına öncülük ettiği düşüncesi yatmaktadır. Bu temelden hareket eden tarihçilerin Fransız toplumunu analiz eden çalışmaları elbette belli noktalarda farklı yollar izlemektedir. Kimi köylü sınıfına ağırlık verirken kimi de şehirlerdeki halk sınıfları üzerinde durmuştur. Ancak temelde bu görüşler burjuva bir toplum yaratmak için eski rejimin ortadan kaldırıldığı düşüncesinde bulunmaktadır. 1960'lı yıllara kadar Marksist, sosyalist veya toplumsal yorumlar olarak adlandırılan bu bakış açıları Fransız Devrimi tarih yazımındaki ağırlığını korumuştur. Bu durum Alfred Cobban'ın Marksist yorumların ortaya koyduğu tarihsel dinamiklere meydan okumasıyla değişmiş ve yeni tartışmaların önü açılmıştır.²¹³

2. FRANSIZ DEVRİMİ'NE REVİZYONİST BAKIŞ AÇISI

Fransız Devrimi üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla devrim öncesinde Fransa'da ekonominin durgun olduğu, köylülerin baskı altında ezildikleri ve burjuvaların ise özgürlüklerinin sınırlandığı bir tablo ortaya koyulmaktadır. Alfred Cobban ve François Furet gibi revizyonist tarihçiler ortaya koyulan bu tablonun doğruluğunu sorgulayıp, yapılan bu tasvirin hatalı olduğunu göstermeye odaklanırlar.²¹⁴ Marksist tarihçiler devrime burjuva devrimi teorisi üzerinden yaklaşarak devrimin

²¹² Dündar, O-İslamoğlu, M. (2022). "The French Revolution: The Marxist interpretation and the revisionist critic." **İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2), ss. 647-654, s.650

²¹³ Dündar, O-İslamoğlu, M., 2022, s.651, 652

²¹⁴ Scott Trask, "Fransız Devriminin Gerçek Sebebi Neydi?", Çev: Bilal Canatan, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 10, Sayı 37 (Kış 2005), 79-86, s.80

burjuva sınıfı öncülüğünde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fransız Devrimi üzerine yapılan revizyonist yorumlar ise devrimin burjuva sınıfı tarafından değil, tanımı tek bir sınıfla açıklanamayacak daha karmaşık bir koalisyon tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.²¹⁵ Revizyonist görüş Fransa’da aristokrasi ile burjuvazi arasında bir sınıf çatışması yaşanmasından ziyade bir uyum olduğunu savunurken, burjuvazinin tam anlamıyla bir kapitalist sınıf olup olmadığını sorgular. Revizyonist yaklaşımdaki tartışmalar, önemli bir kesimi unvan satın alarak orta sınıflardan yükselen aristokrasinin burjuva ekonomik değerlerini benimsediğini ve aydınlanma fikirlerini desteklediğini ortaya koymaktadır.²¹⁶

Fransız Devrimi’nin bir burjuva devrimi olarak sunulmasına yönelik revizyonist eleştirilerden biri, bu devrimin Marksist varsayımlar çerçevesinde ele alındığında kapitalizmin gelişimini hızlandırmış olması gerektiği görüşüne dayanır. Marksist perspektif her ne kadar kapitalist ekonomik gelişmenin ortaya çıkmasında devrimin belirleyici bir aşama olduğunu öne sürmüş olsa da revizyonist yorumlara göre Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği dönemde ve sonrasında yaşanan ekonomik durgunluk, Marksist yaklaşımın ortaya koyduğu tartışmaları geçersiz kılmaktadır.²¹⁷ Bu yaklaşımlar, Fransa’da alt sınıflar adına iktidara gelmesine rağmen devrimden sonra uzun yıllar bu sınıfların toplumsal ve ekonomik yapısında belirgin bir değişim meydana gelmediğini ileri sürer. Revizyonist yaklaşımın öncülerinden Alfred Cobban, Fransız kırsal alanının modern kapitalist bir dönüşüm yaşamadığını iddia etmektedir. Ona göre Fransız Devrimi’nin ardından modern ve kapitalist bir ekonomik sisteme geçiş sağlanamamıştır.²¹⁸ Bununla birlikte Cobban, Fransız Devrimi’nde burjuvazi ile aristokrasinin esasında iç içe geçmiş sınıflar olduğunu, onları birbirlerinden ayırmanın

²¹⁵ Dündar, O-İslamoğlu, M., 2022, s.649

²¹⁶ Doğan Çetinkaya, “Fransız Devriminin Çalkantılı Tarih Yazımı” (William Doyle’un Fransız Devrimi: Çok Kısa Bir Başlangıç kitabının Türkçe baskıya önsözünden)

²¹⁷ Eric Hobsbawm, 2016, s. 135

²¹⁸ Sait Ebinç, “Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 82, 124-143, 2024, sayfa 133

zor olduğunu iddia eder. Ona göre önceleri toprak soyluları tarafından küçümsenen kent burjuvazisinin aydınlanma düşüncesi ve seküler akılcı pozitivist bakış açısı, soyluların Katolik mezhebine karşı kullanabileceği bir yol haline gelmiştir. Bu durum ise Cobban’a göre, soyluların içinde bulunduğu bir çelişkidir.²¹⁹ Cobban, Fransız Devrimi’ni, temelinde muhafazakârların, mülk sahipleri sınıfın ve küçük veya büyük toprak sahiplerinin zaferi olarak görmektedir.²²⁰

Cobban, Marksist yorumları eleştirmekte ve devrimin, eski rejimin feodal haklarına yönelik burjuvazinin bir saldırısı olarak ortaya çıktığı ya da burjuvazinin zaferi olarak değerlendirildiği görüşlere karşı çıkmaktadır.²²¹ Cobban’ın eleştirisi, ekonomik durumla veya bir dizi sembolik değer üzerinden şekillenen sosyolojik bir determinizmi²²² reddetmeye dayanır. Ona göre bu determinist yaklaşım, Marksizm’in devrimci döneme yönelik tarih yazımını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu tarih yazımında Marksist teorinin kapitalist burjuvazisi ile devrimci burjuva tanımları birbirinden oldukça uzaktır. Hem bu durum hem de feodal düzenin gerçekliği Cobban’a şüpheli görünmektedir. Çünkü Cobban, Fransa’da feodalizmin 1789’dan önce ortadan kalktığını düşünmektedir.²²³

Cobban, burjuvazi teriminin kendisinin muğlak bir kavram olduğunu savunur. Ona göre devrime öncülük eden sınıf, sanayiciler ve tüccarlardan değil çoğunlukla memurlar, avukatlar ve diğer serbest meslek sahiplerinden oluşmaktadır.²²⁴ Louvrier, “Marx, Marksizm ve 20. yüzyılda Fransız Devrimi Tarihçileri” makalesinde, Cobban’ın burjuvazinin toplumsal bir kategori olarak tanımı konusunda pek de haksız olmadığını

²¹⁹ Sait Ebinç, 2024, s. 134

²²⁰ George Rude, 2015, s.36

²²¹ Alfred Cobban, **Aspects of the French Revolution**, Norton Library, First Published, 1970, s. 277, 282

²²² “Determinizm, evrendeki tüm olayların bir neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde zorunlu olarak gerçekleştiği fikrine dayanır. Determinizm, evrendeki her olayın, önceki olayların bir sonucu olduğunu ve bu olayların kesinlikle önceden belirlenmiş olduğunu öne sürer. Determinist düşünceye göre evrende hiçbir olay rastlantı sonucu oluşmamıştır; aksine her olay belirli bir sebebin zorunlu bir sonucudur.” M.Sc.Semra Of, “Özgür İrade ve Determinizm: İnsan Kararlarının Felsefi Temeli”, JOSSCI, Volume: 2, Issue:1, 25.02.2025, s. 4

²²³ Julien Louvrier, 2007, s.158

²²⁴ Alfred Cobban, 1970, s.47,48

belirtir. Louvrier’e göre devrimci burjuvazi aslında kapitalist girişimcilerden oluşan bir sınıf olmamakla birlikte esas olarak bu sınıfın subaylar, toprak sahipleri ve rant gelirleriyle geçinenlerden meydana geldiğini ortaya koymak zor değildir.²²⁵

Cobban, Fransız Tarihçi Hippolyte Adolph Taine’in, “devrim her ne kadar özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi etkileyici kelimelerle ifade edilse de aslında özünde bir mülkiyet transferi olduğu” düşüncesine katılır.²²⁶ Ona göre devrimle birlikte toplumsal hiyerarşi, servet –özellikle toprak zenginliği- ve siyasi nüfuz lehine, doğum ve aristokrasi aleyhine değişmiştir.²²⁷ Cobban devrimin kapitalizm için bir zafer olmaktan çok mevcut kapitalist nüfuz karşısında direnişi ifade ettiğini ve Fransa’ya büyük ölçüde muhafazakâr, toprak sahibi bir yönetici sınıf miras bıraktığını ileri sürmektedir.²²⁸ Bununla birlikte Cobban, burjuvalar, aristokratlar, san-külotlar gibi toplumu çeşitli kategorilere ayırmanın politik olduğunu ifade eder. Ona göre toplumsal grupların hareketlerini de içeren devrimci tarihsel araştırmalar, büyük ölçüde siyasetten türetilen fikirlerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu süreçte siyasal kategoriler toplumsal tarih bağlamına taşınmıştır.²²⁹

Fransız Devrimi hakkında ortaya koyulan yerleşik teorileri sorgulayan Cobban, devrimi çok yönlü, karmaşık ve çelişkilerle dolu olayların yaşandığı bir süreç olarak değerlendirir. Marksist yorumlarla kıyaslandığında devrimin sosyal ve ekonomik olarak oldukça farklı sonuçlarının olduğunu ileri sürer.²³⁰ Cobban’dan sonra da pek çok araştırmacı tarafından Marksist teoriyi temel alan Fransız Devrimi’nin “toplumsal yorumlarına” eleştirel yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Bu araştırmacılardan biri olan Georges Taylor, 1789 öncesinde Fransa’da mülkiyetin ve kapitalist olmayan zenginliğin etkisini ele alan çarpıcı bir analiz sunar. Taylor’a göre, 1789’daki girişimciler mevcut

²²⁵ Julien Louvrier, 2007, s.159

²²⁶ Alfred Cobban, **The Social Interpretation of the French Revolution**, Cambridge University Press, 1965, s. 86

²²⁷ Alfred Cobban, 1965, s. 170

²²⁸ Alfred Cobban, 1965, s. 172, 173

²²⁹ Alfred Cobban, 1965, s. 162

²³⁰ Alfred Cobban, 1970

sistemi devirmekten ziyade öncelikli olarak toprak ve lordluklar satın almayı hedeflemişlerdir. Diğer yandan Taylor, devrimin temelinde Marx'ın öne sürdüğü gibi toplumsal çatışmaların değil siyasi sorunların bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre “Fransız Devrimi siyasi sonuçları olan toplumsal bir devrim değil toplumsal sonuçları olan siyasi bir devrim”dir.²³¹

Fransız tarihçi François Furet de, Fransız Devrimi'nin Marksist tarihçiler tarafından yorumlanma biçimine eleştirel yaklaşmıştır. Ona göre Fransız Devrimi hakkında yapılan yorumlar bir devrimsel kopuş, bir başlangıç noktası bulma takıntısı ekseninde şekillenmektedir. Nasıl ki soyluların toplumu için büyük istilalar, bir kökler hikayesi haline gelmişse, Fransız Devrimi de eşitlik üzerine kurulan yeni bir anlatının doğumu, yeni dünyanın başlangıç noktası olmuştur.²³² Furet, Fransız Devrimi'nin ekonomik ve toplumsal tarihte değil kültürel düşüncede yaşanan değişimin bir sonucu olduğunu iddia eder.²³³ Toplumsal yorumların “burjuva devrimi” tezlerine meydan okuyan François Furet, sosyalist algılayış biçiminin insan özgürlüğünü çizgisel bir tarihe bağladığını öne sürmektedir. Ona göre sosyalistler, cumhuriyetçilerle dayanışma içindedir çünkü sosyalist yaklaşıma göre cumhuriyet, sosyalizmin kaçınılmaz bir ön koşuludur. Ancak siyasi demokrasiyi de er ya da geç aşılması gereken toplumsal örgütlenmenin bir evresi olarak görürler. Ona göre sosyalist yaklaşım tarafından insan özgürlüğüne dair bir ilerleme çizgisi olarak düşünülen tarih anlayışı da böylece ortaya çıkmaktadır: 1789'un değerlerinin doğuşu ve yayılması ilk evreydi, bu değerlerin sosyalizm aracılığıyla yerine getirileceği yeni bir devrim ise ikinci evre olacaktı.²³⁴

Furet, Fransız Devrimi tarihinin neredeyse iki yüzyıldır bir köken hikayesi, başka bir deyişle bir kimlik anlatısı olma niteliğinden kurtulamadığını ileri sürmektedir. Ona göre Fransız Devrimi ile birlikte yaşanan olaylar, yıllardır ya kutsallaştırılmış ya da

²³¹ Julien Louvrier, 2007, s.159,160

²³² François Furet, **Fransız Devrimini Yorumlamak**, Çev: Ahmet Kuyaş, Alan Yayıncılık 1.Baskı, İstanbul, 1989, s.34

²³³ Dündar, O-İslamoğlu, M., 2022, s.652

²³⁴ François Furet, 1989, s.36,37

nefret objesi haline gelmişlerdir.²³⁵ Furet, sosyalist tarihçilerin Fransız Devrimi'ni bir kopuş, bir başlangıç noktası, başka bir dünyanın doğuşu olarak gören bakış açılarını eleştirmektedir. Ona göre sosyalist tarihçiler tarafından ortaya koyulan Fransız Devrimi'nin toplumsal yorumları, köken sorunsalının yerini değiştirmekten öteye geçmez. Bir iktidarın yerini başka bir iktidar alır. Yani sonuç olarak konu her zaman bir iktidar yükselişidir.²³⁶

Furet'ye göre, 18. yüzyılda krallık ile aristokratik toplum arasındaki gerilimler giderek artmış ve bu durum devrimin nedenlerinden biri haline gelmiştir. Fransız kralı ve soylular devleti ve yönetici sınıfı ortak bir uzlaşma zemininde bir araya getirecek bir politika geliştiremezler. Bu durum kraliyet eylemlerinin despotizm ve teslimiyet arasında gidip gelmesine yol açar. Furet'ye göre yalnızlaştırılarak soyluların siyasi desteğinden de mahrum kalan eski rejim yıkılmadan çok önce ölmüştür. Devrimin başlangıçta kötü koordine edilmiş bir direnişle karşılaşmasının sebebi de budur.²³⁷ Nitekim yöneticileri seçilmiş meclislerle görevlerini paylaşmak zorunda kalan mutlak monarşi, hem kurumsal olarak hem de pratik açıdan 1787 yılında fiilen ortadan kalkmıştır.²³⁸ Furet'ye göre, devrimcilerin yıktığını iddia ettikleri feodal sistem, devrim zamanında monarşi tarafından çoktan yıkılmıştır. Fransız Devrimi feodalizmi değil, feodal dünyanın son kalıntılarını ortadan kaldırmıştır.²³⁹

Furet'ye göre 1789 devriminin kökenlerini kapitalizmin ilerlemesinde arama eğilimi, Marksist yorumcuların devrim sorununu iktisadi ve toplumsal alanlara kaydırmasıyla belirginleşmiştir. Fransız Devrimi'ne getirilen bu yaklaşım ile birlikte, feodalizmden kapitalizme geçiş ve burjuvazinin yükselişi şeklinde ortaya çıkan devrimsel bir kopma mitosı söylemi de yayılır. Ancak Furet'ye göre bu ne

²³⁵ François Furet, 1989, s.37

²³⁶ François Furet, 1989, s.38-40

²³⁷ François Furet, **The French Revolution 1770-1814**, Translated by Antonia Nevill, Blackwell Publishers, 1996, s.13,14

²³⁸ François Furet, 1989, s.71

²³⁹ Dündar, O-İslamoğlu, M., 2022, s.653

kanıtlanabilir ne de tutarlı bir yaklaşımdır. Marksist yorumcuların bu alanda ortaya koydukları, ekonomik ve toplumsal düzlemde yapılan nedensellik çözümlemesi ile siyasi ve ideolojik düzlemdeki olay anlatılarını birbirine bağlamaktır.²⁴⁰ Sosyalist tarihçilerin iddia ettiği gibi Fransız Devrimi ile birlikte eski rejim tamamen yok olduysa, siyasi sistemin de baştan sona değişmiş olması gerekir. Ancak Furet'ye göre devrimden sonraki yıllarda Fransa'nın toplumsal veya ekonomik yapısında köklü bir yenilenmeden bahsedilemez.²⁴¹ Furet, ortadan kaldırmak istedikleri düzene "Eski Rejim" adını veren Fransız devrimcilerinin böylelikle geçmişle tam bir kopuş yaratma çabası içinde olduklarını ileri sürmektedir.²⁴²

Furet'ye göre "burjuva devrimi" kavramı, olayın gerekliliği ve zamanın kopması varsayımlarını örten tanrısal bir maskedir. Öyle ki bu maske, tarihi gerçeğin tüm katmanları ve Fransız Devrimi'nin bütün yönleri arasında bir uyumu gerçekleştirir. Burjuva devrimi teorisi Fransız Devrimi ile ekonomik açıdan kapitalizmin, toplumsal ve siyasi düzlemde ise burjuvazinin üstünlüğüne bağlı değerlerin ortaya çıkmasını öngörmektedir. Bu teori burjuvazinin bir sınıf olarak devrim üzerinde oynadığı temel rol üzerinde durur. Furet'ye göre "burjuva devrimi" düşüncesi belirsiz bir fikirdir; hem kısa sürede yaşanan zorunlu bir patlama döneminde ortaya çıkan tarihsel bir içeriği hem de bir aktörün kimliğini temsil eder. Böylece gerçekleşmesi kaçınılmaz bir sonucun uygun aracı haline gelir. Furet'ye göre toplumsal yorum, devrim öncesi ve sonrası arasında radikal bir ayrılığın bulunduğu fikrini sistemleştirerek öz ve kader üzerinden şekillenmiş bir metafiziği yüceltmıştır.²⁴³

Furet, sosyalist bakış açısını ileri sürdüğü argümanlarla sert bir şekilde eleştirirken bu yaklaşımın kavramın yerine değer yargısını koyan, erekçi ve tutucu olduğunu iddia etmektedir. Özellikle Fransız Devrimi'ne sosyalist bir perspektiften

²⁴⁰ François Furet, 1989, s.43

²⁴¹ François Furet, 1989, s.43

²⁴² François Furet, 1996, s.3

²⁴³ François Furet, 1989, s.48

yaklaşan Albert Soboul'un çalışmalarına karşı ciddi eleştiriler getirmektedir. Ona göre bu bakış açısı Fransa'daki evrimsel süreci aristokrasi-üçüncü sınıf çatışmasına indirgemıştır.²⁴⁴ Furet, Fransız Devrimi'nde, köylülerin feodal sisteme karşı direndikleri düşüncesine de katılmaz. Ona göre Cobban'ın da ileri sürdüğü gibi Fransa'da senyörlerin burjuvalaşması söz konusudur ve bu sebeple köylülerin senyörlüğe direnişi anti-feodal değil, anti-kapitalist olabilir. Nitekim senyörlük haklarının kaldırılması, kırsalda kapitalizmin gelişimine karşı direnişleri sona erdirmemiştir. Furet'ye göre köylülerin senyörlüğe karşı düşmanlıkları, iktisadi değişimlere direnmenin arkaik bir biçimi olabilir ve köylüler büyük olasılıkla senyörlük haklarına karşı çıkarken aslında toprak kapitalizmini hedef almışlardır.²⁴⁵ Furet'ye göre 18. yüzyılda Fransız Devleti, kendi çıkarları peşinde olan gerici bir monarşi değil tam tersine değişime ve toplumsal ilerlemeye öncülük eden Aydınlanma hareketinin varlığını sürdürdüğü bir devlettir. Fransız Devrimi'nin başladığı dönemde Fransa Krallığı yarım yüzyıldan uzun bir süredir etkisini hissettiren hızlı bir ekonomik ve toplumsal değişimin içindedir.²⁴⁶

Furet'ye göre devrim olayları, doğaları gereği yoğun biçimde ideolojiyle yüklüdür. İdeoloji ise, olayların gerçek süreçlerini maskeler. Zihinlerde sarsıcı bir kopuş yaratan her devrim, aynı zamanda olgular için de bir sahiplenme anlamı taşır. Tarihçinin görevi ise büyük olayların, aktörlerinin ve mirasçılarının ellerini bağlayan kuruculuk ve ereklilik²⁴⁷ yanılgılarını çözmek ve ortadan kaldırmaktır. Furet, toplumsal yorumcuların çıkış noktasının bunun tam tersi olduğunu iddia etmektedir.²⁴⁸ Furet'ye göre Fransız Devrimi'ni özgün kılan, demokratik kültürün ve halkın egemenliği ideolojisinin ortaya çıkması ve bu düşüncelerin siyasi süreçler üzerinde yarattığı dönüşümdür.²⁴⁹

²⁴⁴ François Furet, 1989, s.111-113

²⁴⁵ François Furet, 1989, s.116,117

²⁴⁶ François Furet, 1989, s.132,143

²⁴⁷ "Erek, bir iş yapılırken, bir eyleme geçilirken varılmak istenen son anlamına gelmektedir." Nesrin Şevik, Muharrem Tosun, Erek Sözcüğünün Terimceleşme Serüveni Üzerine Etimolojik Bir Çalışma: "Erek" Sözcüğü ve Çeviribilim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 37, ss. 247-253, s. 250

²⁴⁸ François Furet, 1989, s.137

²⁴⁹ François Furet, **Penser la Révolution française**, Gallimard, 1978 s. 130

Fransız Devrimi üzerine toplumsal yorumlar uzun süre boyunca devrimi açıklamada belirleyici olmuş ve genel kabul görmüştür. 1954 yılında Alfred Cobban'ın Londra'da düzenlenen bir konferansta Fransız Devrimi'nin bir "burjuva devrimi" olduğu yorumlarına karşı çıkarak Marksist tarihçilerin anlatılarının gerçeklerle uyuşmadığı iddiaları devrim üzerine yeni tartışmalar gündeme getirmiştir. Cobban'dan sonra da revizyonist olarak adlandırılan tarihçiler tarafından devrimin burjuva karakteri araştırılmış ve Fransız Devrimi'ni feodalizmi yıkararak yerine burjuva toplumunu koyan tarihsel bir kopuştan ziyade uzun bir süreç olarak görme eğilimi başlamıştır.²⁵⁰

1970'li yılların sonuna gelindiğinde yalnızca devrim kavramı değil devrim düşüncesi de sorgulanmaya başlar. Tarihi anlamaya yönelik yeni yaklaşımlar gündeme gelir. Fransız Devrimi ile birlikte öne çıkan iktidarı ele geçirme, sınıf ittifakları, halk ayaklanması ve şiddet gibi farklı meseleler süreksizlik perspektifleri çerçevesinden ele alınır. Marksizm'in ekonomik ve toplumsal yorumlarından uzaklaşan yaklaşımlar geliştirilir. Devrimden sonra iktidarı ele geçiren grupların uyguladığı politikalar ve devrimden sonra yaşanan terör dönemi Fransız Devrimi'ne yöneltilen eleştirilerin odağında yer alır. Totalitarizm²⁵¹ karşıtı düşüncelerin yükselişi, Fransız Devrimi üzerine geliştirilen eleştirel yaklaşımların özellikle de revizyonist görüşlerin daha fazla ilgi çekmesine neden olur.²⁵²

²⁵⁰ Dündar, O-İslamoğlu, M., 2022, s.652

²⁵¹ "Totalitarizm, devlet ve toplumu belirli bir bütünlük içerisinde birbirine eklemleyen, birbiriyle uyumlulaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan, bunun için gerektiğinde her türlü baskı ve zor kullanmayı kendi egemenlik alanında bulunduran bir siyasal sistemdir." Mücella Sakman, İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 55, Aralık 2015, 117-126, s. 119

²⁵² Jean-Numa Ducange, 2023, s.226-229

3. DEVRİM KARŞITLARI- FRANSIZ DEVRİMİ'NE MUHAFAZAKÂR BAKIŞ AÇISI

Fransız Devrimi'nden önce hem Fransa hem de Avrupa'da tutucu çevrelerde kral taraftarları ve Katolik düşünürler tarafından devrimin savunduğu fikirlere tepkiler bulunmaktaydı. Ancak bu karşıt görüşler, dönemin tanınmış yazarları ve fikir insanlarının devrimi destekleyen tarafta yer alması nedeniyle çok etkili olamadı. Devrim sonrasında ise devrimin ilkelerine ve düşünce sistemine karşı giderek artan tepkiler ortaya çıktı. Devrime tepki gösterenlerden biri de İngiliz düşünür Edmund Burke oldu.²⁵³

Edmund Burke, Fransız Devrimi'ne eleştirel ve muhafazakâr bir açıdan yaklaşan, devrime ve onun ortaya çıkardığı değişimlere erken bir dönemde tepki veren önemli bir düşünürdür.

Aydınlanma döneminin rasyonalizmine ve bu düşünce sisteminin siyasal bir sonucu olarak değerlendirdiği Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirileri, sonraki dönemde birçok düşünür tarafından da tekrar gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda Edmund Burke, söz konusu tartışmaların başlangıç noktasını temsil eden bir isim olarak görülmüştür. Onun düşünceleri bugüne dek devrim karşıtlığının temel argümanları haline gelmiştir.²⁵⁴ Devrimi, sosyal ve ekonomik temelleri göz ardı ederek daha çok politik ve ideolojik kavramlarla açıklamaya yönelik tarihçilerden biri olan Burke, devrim üzerine analizlerini, gerçekleştiği toplumu derinlemesine incelemek yerine devrim karşıtı bir bakış açısı çerçevesinde şekillendirmiştir.²⁵⁵

²⁵³ Ayferi Göze, 2011, s. 246

²⁵⁴ Duman, Fatih (2024). "Edmund Burke'te Fransız Devrimi Eleştirisi". **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 20 Sayı: 67. (268-309), s. 270

²⁵⁵ George Rude, 2015, s. 25

Burke, devrimi Fransız siyasal toplumunu darmadağın eden anarşik, bireyci zihniyetin ürünü olarak görmektedir.²⁵⁶ Fransa'daki gelişmeleri uzun yıllar dikkatle takip eden Burke, eski monarşinin zaaflarının farkında olmakla birlikte kurumların tamamen yıkılması yerine reforme edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devrimcileri ise öncelikli olarak salt akıl yoluyla tanımlanan soyut felsefi ilkelere dayalı tamamen yeni bir düzen kurmaya çalıştıkları için eleştirmektedir.²⁵⁷

Burke'ün devrim üzerine görüşleri 1790'da bir mektup olarak yazmaya başladığı ve sonrasında bir kitap halini alan "Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler" adlı eserinde bir araya toplanmıştır.²⁵⁸ Edmund Burke'ün Fransız Devrimi'ne bakışı, devrimin ideallerine yönelik yapılan eleştirilerin öncüsü olarak değerlendirilir. Bu eleştiriler, devrimin temel kavramlarına dair çeşitli yaklaşımlar öne çıkarır. Burke, Fransız Devrimi'nin insan hakları, eşitlik, özgürlük ve toplum sözleşmesi gibi soyut fikirlere dayandığını ancak bu tür teorilerin bireylerin yaşadığı somut koşulları hesaba katmaması nedeniyle gerçek hayatta uygulanamaz olduğunu savunur. Ona göre siyaset soyut kavramlar yerine somut gerçekliklere ve geçmişteki yaşanmışlıklara dayanmalıdır. Siyasal kurumlar ve değerler, tarih boyunca elde edilen tecrübelerle şekillenir. Burke, bir parlamento tarafından, toplumsal geleneğinde kökleri olmayan bir özgürlüğün kanunla dayatılmasının mümkün olmadığı gibi bunun anlamlı da olmayacağını ifade eder.²⁵⁹ Burke'e göre siyasal sorunlar zaman, yer ve kişilerden soyutlanmış sorunlar olamaz, yararlı ve kalıcı işler yapmak için somut sorunlara eğilmek gereklidir.²⁶⁰ Burke'ün yaklaşımında, insan haklarının ancak bireyin kendisine özgü bir geleneğe sahip somut bir grubun içinde yer aldığı değer kazandığı görüşü

²⁵⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 44(3), 195-228, s. 214

²⁵⁷ Jeremy Popkin, 2023, s. 289

²⁵⁸ Ayferi Göze, 2011, s. 247

²⁵⁹ Özgür Adadağ, "Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 3(11), 2007, s.63

²⁶⁰ Ayferi Göze, 2011, s. 249

dikkat çeker. Ayrıca Burke devrimlerin, tarihin doğal akışını bölen ve tarihsel süreçte önemli kırılmalara yol açan istisnai dönemler olduğunu da ifade etmektedir.²⁶¹

Burke'ün devrim karşıtlığı Fransız Devrimi üzerinde somutlaşmıştır. Fransız Devrimi'ni ve devrimin öncülerini sert bir dille eleştiren Burke, bir bireyin toplumun mevcut durumundan daha farklı bir şekilde olmasını iyi niyetle arzulayabileceğini ifade etmekle birlikte, iyi bir vatanseverin ve gerçek bir siyasetçinin daima ülkesinin mevcut kaynaklarını en verimli şekilde nasıl değerlendirebileceğini düşünmek zorunda olduğunu öne sürer. O'nun devlet adamı ölçütünde koruma eğilimi ile ilerleme kabiliyetinin dengeli bir bileşimi vardır. Bunun dışındaki her şeyi fikri açıdan yetersiz, uygulamada ise riskli bulur.²⁶²

Burke'a göre toplumun farklı sınıflara bölünmesi ve bazı sınıfların ayrıcalıklı olması doğal bir durumdur. Burke, Devrim'in aristokraziyle olan savaşını düzenbazlık olarak nitelendirir. Ona göre, gelenekler ve kanunlar tarafından korunmanın ve ayrıcalıklı kılınmanın öfkeye sebep olmasının bir gerekçesi olamaz. “Sivil düzenin zarif bir süsü” olarak gördüğü soyluluğun sahip olduklarını korumaya çalışması, adaletsizliğe karşı bir güvencedir.²⁶³ Burke, Fransa'da, aristokrasinin tamamen ortadan kaldırılmasını gerektiren veya bir reformla giderilemeyecek herhangi bir ciddi zayıflık ya da düzeltilmesi mümkün olmayan bir kötüye kullanım olmadığını iddia eder. Ona göre, ruhban sınıfı da zafiyetler ve suiistimaller barındırabilmektedir. Ancak O, ne ruhban sınıfının ne de soyluların cezalandırmayı hak etmedikleri halde aşağılanarak cezalandırıldıklarını, reformlarla iyileştirmelerin yapılması mümkünken onlara yapılan insafsız zulmü haklı gösterecek bir suçları olmadığını ifade eder.²⁶⁴ Bununla birlikte aristokراسiyi ve Kiliseyi iktidarı sınırlandıran kurumlar olarak görür. Bu iki sınıfa uygulanan politikalar, bu kurumların devlet ve bireyler arasında gördükleri tampon

²⁶¹ Özgür Adadağ, 2007, s.63

²⁶² Edmund Burke, **Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler 1790**, Çev: Ahmet Özcan, Bilge Kültür Sanat, 2.Basım, İstanbul, 2022, sayfa 198

²⁶³ Edmund Burke, 2022, s. 177

²⁶⁴ Edmund Burke, 2022, s.178

görevini bertaraf etmiş ve bireyleri devletin şiddet yanlısı politikalarıyla yüz yüze bırakmıştır.²⁶⁵ Burke'a göre Avrupa medeniyetini bir arada tutan iki temel unsur, soyluluk ve dindir. Bu unsurlara karşı bir hareket olan Fransız Devrimi, soyluluk ve dinin hem maddi hem manevi düzeyde oluşturduğu anlam dünyasını parçalamış, bu iki unsurun dayanak noktalarını oluşturduğu toplumsal ve siyasal düzeni ortadan kaldırmıştır.²⁶⁶ Burke'ün burjuvazinin aristokrasiye isyanı olarak tanımladığı Fransız Devrimi'nde eleştirilerinin odağı burjuvazi değildir. Ona göre sorun, ticari bir toplum olmakta ve bu toplumda girişimci sınıfı temsil etmek de değil Fransız Devrimi'nin meşruiyet zemininde ve bu zemine dayanarak ortaya çıkan yıkıcılık ve radikalliktedir.²⁶⁷

Devrimci hükümet tarafından yapılan uygulamaları da eleştiren Burke, Yasama Meclisi tarafından mülkiyet haklarının göz ardı edilmesi, zamanaşımı ilkesinin geçersiz kılınması, uluslararası yasalar tarafından kabul edilmiş para birimleri yerine kendi tasarladıkları bir sistemin zorunlu kılınması gibi bir yetkiye sahip olmadıkları görüşündedir. Burke, en ufak bir sınırlamaya dahi direnenlerin, sonunda eşi benzeri görülmemiş bir zorbalık rejimini hayata geçirdiklerini iddia etmektedir. Burke'ün düşüncesinde, özgür bir ulusun yasama organı, mülkiyetin korunması bir yana ona istikrar sağlayacak kurallar ve prensipler ile bunları işlevsel kılacak araçların teminatı yerine, doğrudan tahrip edilmesi için var olmaktadır.²⁶⁸

Burke, Fransız Devrimi'ni eleştirirken onun olumlu ya da olumsuz sonuçlarını ortaya koyarak bir değerlendirme yapmaktan ziyade, argümanlarını devrim karşıtlığı üzerinden kurmuştur. Bununla birlikte elbette bir devrimde iyi şeyler de olabileceği gerçeğini yadsımaz. Ancak bu iyi şeylerin devrim yapmadan da gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre Ulusal Meclis'in gerçekleştirdiği yenilikler yüzeysel,

²⁶⁵ Fatih Duman (2024), "Edmund Burke'te Fransız Devrimi Eleştirisi". **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 20 Sayı: 67. (268-309), sy 300

²⁶⁶ Fatih Duman 2024, s. 272,273

²⁶⁷ Fatih Duman 2024, s. 273

²⁶⁸ Edmund Burke, 2022, s. 193

hataları ise oldukça derindir.²⁶⁹ Bu nedenle, Meclis üyeleri gerçeklerle hiç bağdaşmayan ilkeler uygulamak adına toplumu alt üst etmişlerdir.²⁷⁰

Evrimsel bir gelişimden yana olan Burke'e göre 1789 Fransız Devrimi, tarihsel sürekliliğe, geleneklere ve var olan ahlaki yapının temel taşlarını oluşturan faktörlere dayanmaz, onun yerine evrensel akıl, insan hakları gibi soyut ve tarih ötesi rasyonel ideallere odaklanır. Meşruiyetini de bu temeller üzerine inşa eder. Bu yaklaşım ise kendisini sınırlayacak standartların kaybolmasına neden olmakta, medeniyetin tüm kazanımlarını tehlikeye atmaktadır. Onun bu eleştirilerinin temelinde, devrimin geleneksel toplumsal yapıdan ve tarihsel sürekliliğin getirdiği sınırlamalardan tamamen koparak evrensel ve soyut kavramlar adına her türlü eylemi gerçekleştirebilecek bir özgürlüğü savunma eğilimi yatmaktadır.²⁷¹ Burke'e göre bir yönetimdeki aşırılıkları düzeltmenin yolu onu yıkıp her şeyi tamamen yeniden başlatmak değildir, yapılması gereken geçmişe dönmek ve geleneklere, Avrupa'nın köklü ortak hukukuna bakarak düzeltmeler ve iyileştirmeler yapmaktır.²⁷²

Burke, Fransa'daki devrimci aktörlerin toplumu köklü bir biçimde yeniden şekillendirme arzusunu son derece tehlikeli bulur. Ona göre doğal olmayan bir özgürlük idealinin kaçınılmaz sonucu daha otoriter ve totaliter bir toplumsal veya siyasi düzen olacaktır. Zira devrimin hedef aldığı soyluluk ve din, iktidarın şiddetini sınırlayan ve dengeleri koruyan bir işlev üstlenmektedir. Aynı zamanda bu iki kurum, tarihsel devamlılık ve toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır.²⁷³ Devrim ile doğal olan karşıttır ve Fransız Devrimi doğal gelişim yasasına tamamen aykırı bir niteliktedir.²⁷⁴ Fransa'daki mali ve siyasi kriz yoksul kitlelerin demagog liderler tarafından politize edilmesiyle kanlı bir devrime

²⁶⁹ Edmund Burke, 2022, s. 296

²⁷⁰ Georges Lefebvre, 2015, s. 151

²⁷¹ Fatih Duman, 2024, s. 273

²⁷² Fatih Duman, 2024, s. 295

²⁷³ Fatih Duman, 2024, s. 273,274

²⁷⁴ Fatih Duman, 2024, s. 275

dönüşmüştür ve kral ile soyluların yaptığı hatalar da bu süreci destekler, ancak bu aslında bir yanılsamadır ve sonuçları yoksulların faydasına olmayacaktır.²⁷⁵

Devrim dönemi aynı zamanda Fransa'nın büyük bir ekonomik krizle de yüzleştiği yıllara denk gelmektedir. Dönemin Maliye Bakanları bu krizi aşmak için vergi reformlarını çare olarak görmüşler ancak bu girişimlere ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen aristokrasi karşı çıkmıştır. Vergi reformlarıyla kapatılamayan bütçe açıkları için Ulusal Meclis müsadere yoluna gitmiş ve özellikle Kilise topraklarının kamulaştırılması gündeme gelmiştir. Burke, Kilise mülklerinin müsadere edilmesini mülkiyet hakları üzerindeki zorbalık olarak görmektedir. Ulusal Meclis tarafından yapılan bu el koyma işlemini, yerleşik gelenekler, teamüller ve alışkanlıklarla birlikte hukuka yönelik bir saldırı olarak nitelendirir. Burke'e göre bu eylem mülkiyet hakkını güvensiz bir duruma getirmiştir.²⁷⁶

Burke, Fransız Devrimi'ne olan muhafazakâr bakış açısını olumladığı İngiltere örneğine dayanarak açıklar. İngiltere'de de elbette değişime karşı olmadıklarını fakat değişimi gerçekleştirirken bile asıl amaçlarının korumak ve muhafaza etmek olduğunu, atalarından onlara kalan mirasa sahip çıktıklarını ve bu mirası rehber edindiklerini ifade eder. Fransız Devrimi'nin öncülerini ise “Fransa'nın umutsuz uçuşlar yapan balon pilotları” olarak görür.²⁷⁷ Ona göre sistem, küçük düzenlemeler ile işler hale getirilebilir. Devrim bir reform arayışının sonucu olarak değil küçük bir grubun entrikaları ve kişisel hırsları yüzünden gerçekleşmiştir. Devrimin ortaya çıkmasında önemli etkisi olan halkı ise kendi kararlarını vermekten yoksun, yağma ve suç işlemeye meyilli alt sınıflar olarak görmektedir. Bu doğrultuda Burke Fransız Devrimi'ni bir komplo olarak değerlendirmektedir. Burke'den sonra birçok yazar tarafından da benimsenen bu “Komplo Teorisi” yaklaşımına göre, Fransız Devrimi'nin meşru bir zemini bulunmamaktadır. Devrim, azınlık bir grubun komplosu sonucunda

²⁷⁵ Fatih Duman, 2024, s. 288

²⁷⁶ Fatih Duman, 2024, s. 289

²⁷⁷ Edmund Burke, 2022, s. 297

gerçekleşmiştir.²⁷⁸ Komplo Teorisi, tarihsel ya da güncel olayların bir veya birden fazla gizli güç ya da komplocu girişimlerin sonucu olduğuna inanmayı ifade etmektedir. Bu tür teoriler, genellikle suikast veya devrim gibi belirli bir olayı açıklamayı hedefler. Ancak gizli eylemler üzerine kurulu iddialara dayandıklarından çoğu zaman somut kanıtlarla desteklenmesi zordur.²⁷⁹ Edmund Burke'den sonra Abbe Barruel, Hippolyte Taine ve Augustin Cochin gibi devrimi olumlu bir ilerleme değil bir kötülük olarak gören yazarlarca komplo tezi kabul görmüş ve devrimin kökenlerini ve gelişim sürecini açıklayabilmek için masonlar, Yahudiler, başarısız avukatlar, entelektüeller gibi çeşitli gruplar günah keçisi ilan edilmiştir.²⁸⁰

Fransız Devrimi üzerine “komplo tezi” yaklaşımını benimseyenlerden biri de Augustin Barruel'dir. Barruel'in Fransız Devrimi hakkındaki görüşleri, 1797'de yayınlanmasıyla kendisinin ve komplo teorisinin dünya çapında tanınmasını sağlayacak olan “Mémoires pour servir a l'histoire du jacobinisme” (Jakobenizmin Tarihine Hizmet Eden Anılar) adlı eserinde toplanmıştır.²⁸¹ Bu eser, gizli cemiyetlerin mitolojisi açısından adeta İncil niteliği kazanmış ve sonraki yüzyılda anti-masonik yazının temel taşlarından biri olmuştur.²⁸² Barruel, kitabında, Fransız Devrimi'ni kiliseyi ve devleti yok etmeyi amaçlayan kapsamlı bir komplo olarak ele almakta ve devrimin “Hristiyanlığa karşı”, “monarşiye karşı” ve “topluma karşı” iç içe geçmiş komplolar sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Barruel'e göre Fransız Devrimi, tesadüf eseri ya da halk ayaklanması sonucu değil planlı ve organize, gizli bir komplonun ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²⁸³ Barruel, devrimin kanlı ayaklanmasının dört büyük etkene dayandığını ileri sürer. Bunlardan ilki dini ortadan kaldırmayı amaçlayan inançsız gruplar, ikicisi cumhuriyet yanlıları, üçüncüsü tahtın geleneksel karşıtları olarak bilinen

²⁷⁸ George Rude, 2015, s. 25, 26

²⁷⁹ Burçin Çakır, “Anti-Revolutionary Conspiracy Theory in the Age of the French Revolution: A Historical Context”, **Yüksek Lisans Tezi**, Bilkent Üniversitesi, 2004, Ankara, s. 4

²⁸⁰ George Rude, 2011, s. 26

²⁸¹ J.M. Roberts, **The Mythology of the Secret Societies**, Charles Scribner's Sons, Newyork, 1972, s.192

²⁸² J.M. Roberts, 1972, s.193

²⁸³ Abbe Barruel, **Memories Illustrating the History of Jacobinism**, Real View Books, 1995.

masonlardır. Sonuncusu ise ilk iki grubu destekleyen, dini ve otoritenin tüm biçimlerini ortadan kaldırmak amacıyla tanrısızlığı ve anarşiyi teşvik eden illuminatidir²⁸⁴.²⁸⁵ İlluminati ve masonluk, dönemin siyasi muhafazakâr yazarları tarafından yıkıcılığın başlıca kökleri ve Fransız Devrimi'ne yol açan komplonun kaynakları olarak görülmüştür.²⁸⁶

Barruel, komplocuların amacının Hristiyanlık dinini zayıflatmak, itibarını düşürmek veya tamamen ortadan kaldırmak olduğunu ileri sürmektedir. Hristiyanlığa karşı komplonun şefleri olarak tanımladığı Voltaire ve Didero gibi aydınlanmacı düşünürlerin dinsiz söylemlerde bulunmakla birlikte aynı zamanda Hristiyanlığı yok etme arzusunda olduklarını ve bu konuda birlik içinde hareket ettiklerini iddia eder. Ona göre komplocular, tüm sivil toplumu devirmeye ve Fransız Devrimi'nin kötülüklerini tüm dünyaya yaymaya çalışmaktadırlar.²⁸⁷ Barruel, aydınlanma döneminin en önemli eserlerinden olan “Ansiklopedi”²⁸⁸’nin, Hristiyanlığın tüm ilkelerini alt üst edip ona karşı fikirlerin yayılmasında ve kamuoyunu yanıltmada güçlü bir araç olarak kullanıldığını ileri sürer.²⁸⁹

²⁸⁴ “Küresel bir komplo olarak İlluminati kavramı, başlangıcından bu yana önemli ölçüde evrim geçirmiş ve genellikle çeşitli sosyo-politik anlatılar ve psikolojik fenomenlerle iç içe geçmiştir. Aslen 18. Yüzyılın sonlarında kurulan Bavyeralı gizli bir cemiyet olan İlluminati, gizli bir elitin küresel olayları manipüle ettiğini öne süren daha geniş komplo teorilerinin simgesi haline gelmiştir. Bu dönüşüm büyük ölçüde tarihsel olaylar ile halkın güç dinamikleri algısı arasındaki etkileşimin yanı sıra bu tür teorilere olan inancı yönlendiren psikolojik temellerden kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak, İlluminati korkusu 1790’larda Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Jakoben karşıtı duygulara kadar geri götürülebilir.” Orhan, E. B., Ceylan, A. (2025). “Komplo Teorilerinin Etki Potansiyelini Anlama: Texe Marrs’ın İlluminati Örneği”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 45-58.DOI: <https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.1504639>, erişim tarihi 18.03.2026, s.46

²⁸⁵ Alberto M. Piedra, “The Legacy of the French Revolution: Rousseau’s General Will and the Reign of Terror, Institute of World Politics”, 2017, <https://www.iwp.edu/articles/2017/12/11/the-legacy-of-the-french-revolution-rousseau-general-will-and-the-reign-of-terror/>, erişim tarihi 06.10.2025

²⁸⁶ Burçin Çakır, 2004, s. 23

²⁸⁷ Abbe Barruel, 1995, s.19,20

²⁸⁸ “Ansiklopedi (Encyclopédie), Denis Diderot ve Jean Rond d’Alembert’in editörlüğünü yaptığı, 1751-1772 yılları arasında yayınlanan aydınlanma dönemi eseridir. Aydınlanma döneminin ünlü isimleri Montesquieu, Voltaire ve Rousseau’nun da yazılarının bulunduğu Ansiklopedi’deki tüm içeriklerin altında yatan temel önerme, her insanda bulunan ortak bir yeti olan akıl vasıtasıyla dünyanın açıklanıp insan hayatının iyileştirilebileceğidir. Yayınlandığı dönem büyük etki yaratan Ansiklopedi’nin yayımlanmasına kimi zaman ön ayak olan hükümet yetkilileri kimi zaman da engel çıkarmaya çalışmışlar, basılmasına izin verseler de Ansiklopedi’nin yasallığını hiçbir zaman tanımamışlardır.” (Jeremy Popkin, 2023, s. 71-75)

²⁸⁹ Abbe Barruel, 1995, s.32

Barruel'e göre komplocular, hoşgörü kisvesi altında yağma ve şiddeti teşvik etmişlerdir. Barruel, Voltaire'ın 1743 yılında Kilisenin ve dini tarikatların mülklerini yağmalama konusunda Prusya Kralı ile birlikte komplo kurduğunu iddia etmektedir. Ona göre Jakobenler de bu ilk komplocuların izinden giderek yağma ve şiddet eylemlerinde bulundular.²⁹⁰ Barruel'in ileri sürdüğü monarşiye karşı komplo ise Hristiyanlık karşıtlığının doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkarak kralları devirmeyi ve monarşik otoriteyi sarsmayı hedeflemiştir. Barruel'e göre Hristiyanlığa karşı nefreti yayan filozofların ikinci bir amacı da tüm kraliyet gücünü yok etmektir.²⁹¹ Ona göre Jakobenler, uzun süredir iş başında olan ve amacı sadece Fransız Monarşisinin yıkılması değil aynı zamanda toplumun ve dinin yıkılması ile evrensel bir çözülme olan büyük bir komplonun son kötüleridir. Jakobenlerin öncülleri filozoflar, masonlar ve illüminatidir ve bunlar sadece Hristiyanlığa değil tüm dinlere karşı, sadece monarşiye değil tüm yönetim biçimlerine karşı komplo kurmuşlardır.²⁹² Barruel, Voltaire'ın aslında krallarla arası iyi olan, monarşi yanlısı biri olduğunu iddia etmekle birlikte Voltaire'i takip eden ve fikirlerini benimseyenlerin Voltair'den daha ilerde bir yerde olduğunu öne sürmektedir. Eşitlik ve özgürlük söylemlerinin devlet için de geçerli olduğu ve monarşiye karşı da yöneltilmesi gerektiğini Voltaire'e onlar göstermiştir. Barruel'e göre Voltaire, Hristiyanlık düşmanlığıyla dine karşı yönelttiği eşitlik ve özgürlük söylemini mecburen monarşi karşıtı bir anlayışa dönüştürmüştür.²⁹³ Barruel aynı zamanda, D'Argenson, Montesquieu ve Rousseau'nun geliştirdikleri siyasi sistemlerin de monarşi karşıtı fikirleri beslediğini ve bu komplonun bir parçası olduğunu ileri sürer.²⁹⁴ Barruel'e göre filozoflar temelde din karşıtıyken daha sonra monarşi karşıtı görüşler benimsemişler, masonlar ise temelde monarşi karşısında yer almışlardır. Barruel, reform adı altında Fransa'ya cumhuriyetçi kurumlar getirmeye çalışan masonların temel

²⁹⁰ Abbe Barruel, 1995, s.76

²⁹¹ Abbe Barruel, 1995, s.185

²⁹² J.M. Roberts, 1972, s.194

²⁹³ Abbe Barruel, 1995, s.189-195

²⁹⁴ Abbe Barruel, 1995, s.204,228,229

sırrının, devrimin ünlü iki kelimesi olan “özgürlük” ve “eşitlik” olduğunu ifade eder. Kusursuz amaçlara sahip gibi görünen felsefe derneklerinin ise aslında komplocuların gerçek niyetlerini gizleyen paravanlar olduğunu iddia etmektedir. Ona göre içlerinde Fransız Devrimi’nin öncü isimlerinden Lafayette’in de olduğu yüz binlerce mason, büyük bir komplo için örgütlenmişlerdir.²⁹⁵ Barruel’e göre en kötü komplocu olan illuminatinin amacı ise ateizm, evrensel anarşi ve mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır. Barruel, illuminatinin masonluğu ele geçirmesi ve ona hükmetmesine uzanan sürecin, devrimin ve jakobenlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını öne sürmektedir.²⁹⁶

Barruel’e göre monarşi karşıtı yayınlar, şehirlerden köylere yaygın bir şekilde dağıtılarak komplonun güçlenmesi sağlanmıştır.²⁹⁷ Cenevre ise bu komplonun bir denemesini yapmak için uygun görünür. İlk olarak bir Cenevreli olan Rousseau’nun ortaya koyduğu sistem, Cenevreliler üzerinde etkili olarak onların yasama yetkisi taleplerine yol açar. Bunu teşvik eden ise Barruel’e göre Voltaire ve onu destekleyen diğer düşünürlerin halkın arasında yaymaya çalıştıkları doğal haklar fikirleri ve Cenevrelilere yönelttikleri köle olmaktan ve kendilerine dayatılan yasalara uymaktan vazgeçmelerine yönelik imalarıdır. Halka dağıtılan ve krallığa karşı nefretin bir kanıtı olan broşürlerle bu imalar desteklenmiş ve halk isyana teşvik edilmiştir. Cenevre’de yaşananlar tüm Avrupa’yı tehdit eden ve çok geçmeden Fransa’yı da yıkıma götürecek devrim sahnelerinin bir ön hazırlığından başka bir şey değildir.²⁹⁸

Barruel’e göre, 15. Louis’nin krallığı döneminde komplocular, insanları aydınlatma bahanesiyle isyanı teşvik etmiş, yasama ve yürütmeyi kralın elinden almaya çalışmış ancak 15. Louis devrimi durdurmanın yollarını bulmuştur. Komplocular bu sebeple planlarını ertelemek zorunda kalarak halkı devrime hazırlamakla

²⁹⁵ J.M.Roberts, 1972, s.194,195

²⁹⁶ J.M.Roberts, 1972, s.195,196

²⁹⁷ Abbe Barruel, 1995, s.254

²⁹⁸ Abbe Barruel, 1995, s.273-279

yetinmişlerdir.²⁹⁹ Barruel'e göre bu din karşıtı Aydınlanmacı komplocular, yalnızca krallara değil her hükümete, her türlü medeni topluma, hatta her türlü mülkiyete karşıdır.³⁰⁰ Fransız Devrimi üzerine ortaya koyduğu düşüncelerde görülmektedir ki Barruel, devrimi Fransa'nın ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısında meydana gelen değişimlerden kaynaklanan değil azınlık bir grubun komplosu sonucu gerçekleşen bir kötülük olarak değerlendirmektedir. Her ne kadar öne sürdüğü düşünceler komplo teorisi olarak ortaya çıkmış olsa da Barruel'in görüşlerinin ilgi görmesinde ve çalışmasının başarısında, onun kapsamlı ve özlü bir eser ortaya koyması yatmaktadır. İnandırıcılığı tartışmalı olsa da olağanüstü bir bilgi yığını kapsamlı bir planla bir araya getirmesinin onun ustalığını gösterdiği düşünülmektedir.³⁰¹

Fransız Devrimi'ne muhafazakâr ve eleştirel bir yorum getiren Fransız Devrimi tarih yazımının önemli figürlerinden biri de Fransız tarihçi Hippolyte Adolph Taine'dir. Taine'in düşünceleri uluslararası alanda büyük etki yaratır. Devrim üzerine ortaya koyduğu düşünceler devrime eleştirel yaklaşımdan ziyade devrime karşı düşmanlığını sergiler niteliktedir. Taine'in düşünceleri, Edmund Burke'un Fransız Devrimi üzerine yazdığı eserinden sonra ortaya konan en etkili karşı argüman olarak sunulur.³⁰² Taine Fransız Devrimi'ni, 16. Louis'nin gücünü yitirmesi ve yetkinin Yasama Meclisi'ne değil vahşi ve zincirlerinden boşalmış halkın eline geçmesiyle sonuçlanan bir çözülme olarak görür.³⁰³ Ona göre bu çözülme, başlangıçta açlık ve umutsuzluğun tetiklediği, ardından idari eksiklikler ve siyasi kışkırtmalarla hız kazanan, serseriler ve demagoglar tarafından manipüle edilen bir çözülmedir. Barbara dönüşen işçiler, köylüler ve burjuvalar Fransa'yı yıkıma götürmüştür.³⁰⁴ Taine'e göre Fransız Devrimi ile birlikte derebeylik haklarının, ondalık vergilerin tazminatsız kaldırılması, alacaklıların yerine

²⁹⁹ Abbe Barruel, 1995, s.286,287

³⁰⁰ Abbe Barruel, 1995, s.393

³⁰¹ J.M.Roberts, 1972, s.202

³⁰² Jean-Numa Ducange, 2023, s.91

³⁰³ Hippolyte Taine, **The French Revolution**, Translated by: John Durand, Liberty Fund, 2002, s. 3

³⁰⁴ Hippolyte Taine, 2002, s. 3,8,62

borçluları geçirmiş ve mülkiyetin el değiştirmesine sebep olmuştur. Bu durum, Taine'in evrensel iflas olarak nitelendirdiği, Fransa'daki tüm sözleşmeleri ve borçları doğrudan ya da dolaylı olarak ortadan kaldıracak büyük devrimci operasyonun başlangıcıdır. Mülkiyeti ihlal ederek, başlangıçta yalnızca feodal düzenin dallarını kesmeyi amaçlayan Meclis, devletin garanti ettiği yükümlülükleri iptal ederek esasen ağacın köküne darbe vurmuştur.³⁰⁵

Taine'e göre Meclisin soylulara muamelesi, 14. Louis'nin Protestanlara muamelesi ile aynıdır. Her ikisinde de ezilenler üstün sınıftan insanlardır ve mallarına el koyularak sürgünle cezalandırılmışlardır. Fransa'da 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde yüz bin insan sürülmüştür. Bu sayı 18. yüzyılın sonunda da aynıdır. Taine'e göre bu durum hoşgörüsüz bir monarşinin işini hoşgörüsüz bir demokrasinin tamamladığını göstermektedir. Tekdüzelik adına ahlaki aristokrasi ortadan kaldırılırken, eşitlik adına da toplumsal aristokrasi ortadan kaldırılmıştır. Taine'e göre bu durum Fransız toplumuna vurulmuş bir darbedir.³⁰⁶ Devrim Fransa'nın tarihsel ve doğal kurumlarını yıkmış, coğrafi konumuyla, tarihiyle ve ortak çıkarlarla oluşmuş köklü bir toplumu yok etmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan ise insanları bir arada tutan bağların kopması ve geriye “yirmi altı milyon eşit ve bağlantısız atom” un kalmasıdır. Fransa, sert ve şiddetli ellerde biçimlendirilmeye hazır hale getirilmiştir. Fransa'nın yıkımı beceriksizce olduğu gibi inşası da beceriksizcedir.³⁰⁷

Taine iktidarı ele geçiren Jakobenleri, inançlarının körleştirdiği mezhepçiler ve kaba insanlar olarak tanımlarken insan hayatı ve mülkiyetin, Jakobenlerin hiçbirinin umurunda olmadığını ileri sürer. Taine'ne göre onlar, teoriyi kendilerine göre şekillendirmiş ve halk egemenliğini kendi egemenliklerine indirgemişlerdir.³⁰⁸ Ona göre

³⁰⁵ Hippolyte Taine, 2002, s. 179,180

³⁰⁶ Hippolyte Taine, 2002, s. 187, 188

³⁰⁷ Hippolyte Taine, 2002, s. 247,248

³⁰⁸ Hippolyte Taine, 2002, s. 843

Jakobenler soyut bir erdem anlayışı ve pratik bir ikbal avcılığından oluşmaktadır.³⁰⁹

Jakoben anlayışa göre, devlet tamamen Jakobenlerin yönetimindedir. Bu yönetim de tüm özel mülkiyeti, bedenleri, ruhları, vicdanları ve sahip olunan her şeyi kapsamaktadır. Jakobenlerin devlete olan hakimiyeti, onları meşru olarak hem bir çar hem bir papa yapar. Onlar Fransızların iradesini dikkate almaz ve otoriteleri de halka dayanmaz. Bu yetki onlara “Hakikat”, “Akıl” ve “Erdem” tarafından verilmiştir.³¹⁰

Taine’e göre geçmişinde ayaklanma, yağma, gasp, devlete ve topluluklara saldırı olan Jakobenler, içgüdüsel olarak her zaman egemen gibi davranmıştır. Kendini korumak, bulunduğu yeri kaybetmemek için de ne pahasına olursa olsun itaat isteyecek ve diktatörlüğe sığınacaktır. Eski rejimden devraldığı merkeziyetçi iktidarı yeniden tesis edecek, çarları yerine koyacak ve onu her zamankinden daha keyfi olarak kamusal özgürlüklere ve özel haklara karşı kullanacaktır. Yani Jakobenizm, vaat ettiği özgürlüğü değil, daha katı ve baskıcı bir iktidarı getirecektir.³¹¹

Taine’in çalışmaları devrimin aktörlerinin siyasal, ekonomik ve psikolojik motivasyonları üzerine açıklamalar getirmektedir.³¹² Onun Jakobenlik üzerine düşünceleri, gelenekçi bir düşünce yapısına sahip olan Fransız Devrimi tarihçilerinden Augustin Cochin tarafından eleştirilir. Cochin, Fransız Devrimi’ne muhafazakâr bir perspektiften yaklaşarak devrime eleştirel bir bakış açısı sunmakla birlikte Jakobenizmin doğasını açıklamada Taine’in Jakobenliği bireysel psikolojik özelliklere indirgeyen açıklamalarını yetersiz bulmuştur. Cochin, Jakoben bireyden yola çıkarak hem Jakobenizmin hem de onun nasıl ortaya çıktığının anlaşılamayacağını savunur.³¹³

Diğer yandan Aulard, Cochin’in çalışmalarının, Barruel’in devrimin mason localarından çıktığını ileri süren tezini dirilttiğini iddia etmektedir.³¹⁴ Ancak Furet,

³⁰⁹ François Furet, 1989, s.184

³¹⁰ Hippolyte Taine, 2002, s. 842-844

³¹¹ Hippolyte Taine, 2002, s. 842-844

³¹² Jean-Numa Ducange, 2023, s.92

³¹³ François Furet, 1989, s.180, 184

³¹⁴ François Furet, 1989, s.181

Aulard'ın öne sürdüğü ve yaygın olarak kabul gören bu iddianın oldukça tutarsız olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre Cochin, komploya dayalı yani kişilerin bilinçli iradeleri üzerine kurulmuş bir tarih yorumunu yüzeysel bulmaktadır. Cochin'e göre devrimcilerin siyasi psikolojisi bize onların davranışları konusunda hiçbir şey açıklamaz. Dolayısıyla Cochin, sağ tarihçilik geleneğinde yer alan ve Barruel tarafından savunulan mason komplosu tezinin Fransız Devrimi'ni açıklamakta oldukça basit ve yavan kaldığını ifade etmektedir.³¹⁵

Cochin, Fransa'da 18. yüzyılda ortaya çıktığını ileri sürdüğü eşitlikçi düşüncelerin kökenleriyle ve Fransız Devrimi'nin toplumun uzun süreli değişiminde oynadığı rolün belirlenmesiyle ilgilenmemektedir. Onun yoğunlaştığı şey, 1788 ile 1794 yılları arasında yaşanan siyasi dinamiği anlamaktır. Cochin, devrimin bilançosunu çıkarmakla, kökenlerini ya da etkilerini incelemekle ilgilenmez, onu ilgilendiren bu yıllar arasında ortaya çıkan kopmadır. O, devrim ile birlikte yaşanan kırılmayı siyasi ve ideolojik düzeyde inceler.³¹⁶

Cochin'e göre 18. yüzyılda ortaya çıkan ve aydınlanma filozofları Voltaire, Diderot, D'Lambert gibi isimlerin yer aldığı felsefi toplulukların amacı, bir eser ortaya koymaktan ziyade konuşmak ve ortak bir fikir oluşturmaktan ibarettir.³¹⁷ Görünüştaki amacı gerçeği aramak olan ancak asıl ilgisini mürit yetiştirmeye veren bu ortam, üyelerini gerçek dünyadan ve deneyimlerden uzaklaştırıp, farklı bir zihinsel duruma girmelerini teşvik etmiştir.³¹⁸ Bu felsefi topluluklar Cochin'e göre, akla inancı ve özgür düşünce gibi ilkeleri savunsalar da dışarıdan bakıldığında bir tarikat görünümüne

³¹⁵ François Furet, 1989, s.183

³¹⁶ François Furet, 1989, s.196, 208

³¹⁷ Augustin Cochin, **Les Sociétés De Pensée Et La Démocratie Moderne**, Plon, Paris, 1921, s.3-10 (yapay zekâ tarafından çevrilmiştir)

³¹⁸ Augustin Cochin, 1921, s.15

sahiptirler.³¹⁹ Jakobenlik ise ona göre düşünce derneği olarak nitelendirdiği bu derneklerin yetkin bir biçimini ifade etmektedir.³²⁰

Cochin'e göre bir toplumsallaşma biçimi olan düşünce derneğinin üyeleri, buranın içinde var olabilmek için somut özelliklerinden ve gerçek toplumsal varoluşlarından vazgeçerler. Jakobenlik de tarihteki modelini edebiyat ve felsefe derneklerinden almıştır.³²¹ Cochin, Barruel gibi masonluğu eski rejime karşı bir komplo aracı olarak görmez. Onun bu konuya ilgi duymasının nedeni masonluğun, toplumsal dinamikleri siyasal boyuta, kamuoyu algısını da eyleme dönüştüren yeni iktidar yapısını en iyi şekilde yansıtmasıdır. Ona göre Jakobenliğin kökeni, bir nevi masonluğa dayanmaktadır.³²²

Jakobenliği, Fransız Devrimi'nin merkezi olgusu olarak kabul eden Cochin, çalışmalarını Jakobenliğin doğasını kavramsallaştırma üzerine yoğunlaştırmıştır. Jakobenlikten nefret etmesine rağmen onu yorumlamaya çalışır. Cochin'e göre Jakobenlik, bir komplo veya belirli bir ideoloji yahut yalnızca siyasi bir tavır olarak değerlendirilemez; onu tam anlamıyla kavrayabilmek için aktörlerin niyet ve söylemlerinden bağımsız şekilde zorlayıcılıklarının ve kurallarının ortaya konması gereken bir toplum biçimidir.³²³

Cochin'e göre Fransa'da 1750-1788 arasındaki dönem, eşitlikçi görüşlerin dernekler ve locaların içinde geliştirilip yaygınlaştırıldığı bir dönemdir. 1788'den sonra devrimci dernekler felsefe derneklerinin mekanizmalarını yeniden üretip genişletmiştir. Daha sonraki süreçte Jakobenlik hem sivil toplumun hem de devletin yerini alır. Cochin bu teziyle, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına 18. yüzyıl entelektüellerinin sebep olduğunu iddia eden tutucu söylemleri farklı bir biçimde ileri sürmüştür. Cochin çalışmalarında düşünce derneklerinin siyasi meşruluğu üretim mekanizmalarını

³¹⁹ Augustin Cochin, 1921, s.3-6

³²⁰ François Furet, 1989, s.188

³²¹ François Furet, 1989, s.188

³²² François Furet, 1989, s.200,201

³²³ François Furet, 1989, s.186-188

çözümlemeye yoğunlaşmıştır. Ona göre filozoflar bu meşruluğu toplumsal pratiklerinin mantıksal bir uzantısı olarak yaratırlar. Bu durum onların bazı siyasetçilerin alternatifini olmasından çok demokratik siyasetin özünü temsil etmeleri anlamına gelir. Cochin demokrasiyi, kendine has yasalarla giderek mekanik bir işleyiş ve siyasi bir gelenek yaratan yapay bir ürün olarak değerlendirir.³²⁴

Cochin'e göre masonlukla birlikte ortaya çıkan dernek zihniyeti anlayışı, tüm toplumsal yapıları ve kurumları etkisi altına alarak kendi soyut ilkelerini ve halk iradesi ideolojisini hâkim kılmıştır. Ona göre düşünce derneğinin soyut bireylerden oluşan kurgusal toplumu gerçek topluma aktarabilmesi için toplumsal olarak dışlamalar ve cepheleşmeler yaratması gerekir. Derneklere hâkim olanların 1788 yılında soyluluğu dışlamaları buna örnektir. Toplumun kötü olmasına yahut değerler ve olguların uyuşmamasına sebep olarak gösterebilecekleri yapay engeller oluştururlar ki bunları bulmak ve yenmek, toplumdan dışlamak gereksin. Soyluluk artık eşitsizliğin simgesi olarak belirli ilkelerle çeliştiği için tümüyle suçlu konuma gelmiştir. Bu durumda kimi soylular, her ne kadar devrimci fikirler taşısa da, soyluluk doğası gereği devrimin karşısında konumlandırılmıştır.³²⁵

Cochin'e göre devrimler, ekonomik ya da toplumsal çelişkilerden değil siyasi bir dinamizmden kaynaklanır. Devrimle birlikte iktidar, eşitlik ve halk adına hareket eden isimsiz grupların eline geçer. Egemenliğin taşıyıcısı olan bu gruplar iktidarı ellerinde tutmak için bir dizi usulsüzlük yapar. Bunun nedeni bulundukları yeri bir komplo sonucu yahut şiddet ve entrikayla ele geçirmiş olmaları değildir. Bu gasp süreci, meşruluklarını dayandırdıkları doğrudan demokrasinin doğal bir sonucudur.³²⁶ Doğrudan demokrasi üç aşama ile iktidar hedefine ulaşmıştır. İlk olarak loca ve düşünce derneklerinin gizli yapıları altında yöntemlerini geliştirmiş ardından, büyük bir iktidar boşluğu olan devrim üzerinde kulüplerin faaliyetleri aracılığıyla baskı uygulamıştır. Son

³²⁴ François Furet, 1989, s.194,195

³²⁵ François Furet, 1989, s.201

³²⁶ François Furet, 1989, s.203,204

aşamada ise halk dernekleri, bireyler ve mülkiyet üzerindeki terör içeren düzenlemelerle resmi hükümeti fiilen yönetmeye başlamıştır.³²⁷ Cochin'e göre devrimin temeli, ne toplumsal bir mücadeleye ne de mülkiyetin el değiştirmesine dayanmaktadır. İdeolojik bir uyum temelinde şekillenen devrim, örgütlerin yönlendirdiği bir toplumsallaşma biçimi başlatmıştır. Eski rejimin sonlarında ortaya çıkan düşünce dernekleri, özellikle bunların en gelişmiş örneği olan masonluk, bu anlayışın soyut bir modelini temsil etmektedir.³²⁸

Fransız Devrimi'ne karşı söylemleriyle dikkat çeken muhafazakâr yorumculardan biri de devrimin şeytani bir karakterinin olduğunu ileri süren Fransız aristokrat düşünür Joseph de Maistre'dir.³²⁹ Fransız Devrimi çağdaşlarından olan Maistre, tanık olduğu “Terör Dönemi”nden sonra, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına sebep olarak gördüğü ne varsa liberal ve demokrat, entelektüeller ve bilim insanlarıyla bağlantılı her şeyin düşmanı haline gelmiştir.³³⁰ Maistre, Fransız Devrimi'nin, insan iradesinin sınırlarını aşan ve ilahi bir müdahale niteliği taşıyan bir olay olduğunu düşünür. Ona göre devrim sırasında insanların her şeyin kendi kendine yürüdüğünü ifade etmeleri bu olayda Tanrı'nın kendisini net bir şekilde gösterdiğini ortaya koyar.³³¹ Devrime önderlik edenler daha büyük bir gücün basit araçlarıdır ve sonuçta cumhuriyeti kurmaları bilerek yaptıkları eylemler sonucu kazandıkları bir başarı değildir; olaylar onları o yöne sürüklemiştir.³³²

Maistre, devrimi bir ulusun başına gelebilecek korkunç bir olay bir azap olarak görmektedir. Ona göre devrim Fransızlar için son derece korkunç bir cezalandırmadır.³³³ Fransız Devrimi'ni eşsiz nitelikteki bir olay haline getiren ve onu tarihteki diğer olaylardan farklı kılan şey kökten kötü olmasıdır. Fransız Devrimi

³²⁷ François Furet, 1989, s.207

³²⁸ François Furet, 1989, s.215

³²⁹ Cengiz Çağla, **Tocqueville ve Özgürlük**, Belge Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2007, s. 55, 97

³³⁰ Joseph de Maistre, **Considerations on France**, Translated by: Richard A.Lebrun, Cambridge University Press, 1994, Introduction, s.xiii.

³³¹ Joseph de Maistre, 1994, s. 3, 8

³³² Joseph de Maistre, 1994, s. 5

³³³ Joseph de Maistre, 1994, s. 14,15

insanlık tarihi boyunca rastlanan en yüksek düzeyde yozlaşmayı ve saf bir kirliliği temsil etmektedir. Ona göre Fransız Devrimi pek çok aşamayı içeren uzun bir süreç olsa da genel karakteri hep aynı kalmıştır. Bu karakter ise akıl almaz bir delilik, dizginlenemez bir taşkınlık, saygı duyulan her şeye yönelik alaycı bir küçümseme, işlediği suçlarla dalga geçen bir vahşet biçimi ve özellikle akıl yürütme ile adalet ve erdem kavramlarını ifade etmek için kullanılan her sözcüğü küstahça çarpıtma eğilimini temsil eder.³³⁴ Maistre, Aydınlanma felsefesi ve rasyonalizmi, devrimin temel dayanakları olarak görür ve bu fikirlere karşı çıkar. Ona göre devrimin ideolojik zeminini oluşturan insan hakları kavramı, tamamen anlamsız, kabul edilemez ve soyut insan fikri üzerinde şekillenen bir düşüncedir. Bu soyut insan kavramı tarih boyunca en vahşi katliamlara zemin hazırlamıştır.³³⁵

Maistre'e göre Fransız Devrimi'nin temel özelliklerinden biri din karşıtı karakteridir. Devrimin, aklı en yüksek mertebeye getiren, din adamlarının dinden çıktığı ve ibadet nesnelerine saygısızlık yapıldığı eylemleri içeren gelmiş geçmiş en şeytani niteliğe sahip olduğunu ileri sürmektedir.³³⁶ Maistre devrim dönemini, Hristiyanlık ile felsefi düşünce arasındaki amansız bir mücadele olarak değerlendirir. Maistre'ye göre bu mücadelenin sonunda ya yeni bir din ortaya çıkacak ya da Hristiyanlık olağanüstü bir şekilde yeniden canlanacaktır.³³⁷

Maistre'nin Fransız Devrimi üzerine kaleme aldığı eserinden, düşüncelerinin devrime olan nefreti üzerinden şekillendiği anlaşılmaktadır. Çünkü Maistre monarşi yanlısıdır ve ona göre devrim iktidarda radikal bir değişimi ifade etmektedir. Katolik bir siyasi iktidar anlayışında olan Maistre için mutlak otorite tek bir kaynağa yani Papalığa verilmelidir. Maistre, dini hoşgörü ve çoğulculuğa karşı gerici bir tutum sergiler. Hristiyanlığı korumak ve yaymak adına siyasi ve dini şiddeti savunmaktadır. Bu

³³⁴ Joseph de Maistre, 1994, s. 38, 39

³³⁵ Joseph de Maistre, 1994, s.xiii, xxiii

³³⁶ Joseph de Maistre, 1994, s. 41

³³⁷ Joseph de Maistre, 1994 s. 45

doğrultuda haçlı seferlerini kutsal ve haklı olarak görür. Maistre'nin felsefi görüşleri dünyanın fazlasıyla basitleştirilmiş ve indirgemeci bir analizini sunmakla eleştirilse de karşı aydınlanma ve Fransız Devrimi konusunda ortaya koyduğu düşünceler bu konular üzerine yapılan çalışmalarda kullanılmaya devam etmektedir.³³⁸

Fransız Devrimi'ni yeni toplumsal düzende artık bir karşılığı kalmayan eski rejimi yıkan ilerici bir olay, bir kurtarıcı olarak gören yorumların aksini iddia ederek devrim karşıtı bir yaklaşım benimseyen tarihçilerden biri de Pierre Gaxotte'dir. Gaxotte, Fransa'da sağ cephede yer alan düşüncelere tarihsel katkılar sunmuştur.³³⁹ Gaxotte'in düşünceleri Augustin Cochin ve Hippolyte Taine'in yaklaşımından etkilenmiş, "Fransız İhtilali Tarihi" adlı eserinde sık sık bu isimlere başvurmuştur.³⁴⁰ Gaxotte'e göre Yahudi, mason, protestan ve yersiz yurtsuzlardan oluşan dört farklı grubun ortaya çıkardığı devrim bir deli işidir.³⁴¹ Ona göre eski rejim dönemi Fransa'sı, yüzlerce yıllık geçmişi ile çok büyük ve eski bir yapıdır ve bu yapı hiçbir şey yıkılmadan üzerine ekleyerek, kuşaktan kuşağa inşa edilmiştir. Yıkılmak üzere olan bölümleri olsa da Fransa bu haliyle zengin bir yapıya sahiptir. Bu yapının en büyük mimarı ise Kilise'dir.³⁴²

Gaxotte'e göre, Fransız Devrimi sefalet içinde bir ülkede değil tam tersi kalkınma sürecinde olan ve yaşam koşulları iyileştirilmiş bir ülkede meydana gelmiştir. Ona göre, sefaletten ayaklanmalar doğabilse de bunun devrimlere neden olması mümkün değildir. Devrimlerin ortaya çıkışı çok daha derin ve kapsamlı etmenlere dayanır. 1789'da da Fransızlar talihsiz ve tamamen yoksul bir halk değildir. Aksine Gaxotte, Fransa'da zenginliğin son elli yıl boyunca önemli ölçüde arttığını ve köylerdeki asiller hariç olmak üzere toplumun tüm sınıflarında maddi koşulların

³³⁸ Joseph J. Kaminski, "The Islamic Fundamentalist that Could Have Been? Parallels between the Rhetoric of Joseph de Maistre and Contemporary Islamic Fundamentalist Movements", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, ISSN 2147-6934, ss. 195-216, DOI: 10.14782/sbd.2016117953, s.196-210

³³⁹ Jean-Numa Ducange, 2023, s.167

³⁴⁰ Pierre Gaxotte, 1969.

³⁴¹ Jean-Numa Ducange, 2023, s.167

³⁴² Pierre Gaxotte, 2023, s. 3

iyileştiğini ileri sürmektedir.³⁴³ Gaxotte, kimi tarihçi ve ekonomistlerce köylerdeki yaşamışın sefalet içinde ve korkunç bir şekilde tasvir edilmesine de katılmaz. Ona göre köylülerin eski rejim döneminde sefil görünmelerinin nedenleri vardır. Bir köy vergisi olan şahsi vergi (taille) köylülerin dış görünüşlerine bakılarak zenginliklerine göre gelir üzerinden alınan bir vergidir. Bu vergiden kaçınabilmek için köylüler gelirlerini gizlemek adına yoksul gibi görünürler. Ancak bu yoksul görünüşlerinin altında çoğu zaman hali vakti yerinde, bazen refah içinde bir hayatları vardır. Bununla birlikte devrimden hemen önceki dönemde köylüler toprağın yarısına sahip, mülk sahibi ve özgür insanlardır, serflik artık Fransa’da kalmamıştır.³⁴⁴ Artık ne bir politik rejim ne de bir sosyal yapı olarak varlığını sürdüren derebeylik, hukuki ve ekonomik yönlerden yaşamaya devam etmektedir. Bu yüzden bir gerekçesi kalmayan yükü taşımak öfke ve huzursuzluğa yol açmıştır. Dolayısıyla Gaxotte’e göre derebeyliğe duyulan tepki, onun maddi baskılarından çok yalnızca çatışmalara sebep olarak varlığını sürdüren kalıntılar olmasından kaynaklanmaktadır. Köylülerin derebeylikten nefret etmelerinin bir sebebi yoktur ancak onların tam anlamıyla özgür olmalarının önündeki son engel derebeylik olarak görülmektedir, dolayısıyla da bütün hınçlarını ona yöneltmişlerdir.³⁴⁵

Gaxotte’e göre Fransız Devrimi öncesinde şikayetler ve memnuniyetsizlikler olsa da Fransa mutsuz bir ülke olarak görülemez. Kaldı ki bu şikayetler ciddi bir ayaklanmayı tetikleyecek boyutta da değildir. Ancak Fransa’nın ruhunu kuşatan zihinsel ve manevi bir kriz mevcuttur ki bu kriz en küçük sorunları bile karmaşık hale getirmiş ve başlangıçta sadece zor olan bir durumu umutsuz bir tabloya sürüklemiştir.³⁴⁶

Gaxotte, aydınlanma filozofları Montesquieu ve Voltaire’in bireyci ve devrimci söylemleriyle insanların zihinlerini karıştırdığını ve o güne kadar en olağan görülen hakları gasp, herkesin saygı uyduğu kurumları ise gayrimeşru kurumlar gibi

³⁴³ Pierre Gaxotte, 1969, s. 19-21

³⁴⁴ Pierre Gaxotte, 1969, s. 23,24

³⁴⁵ Pierre Gaxotte, 1969, s. 26-29

³⁴⁶ Pierre Gaxotte, 1969, s. 34

gösterdiklerini ileri sürmektedir.³⁴⁷ Bununla birlikte Gaxotte Aydınlanma Dönemi'nin ünlü eserlerinden Ansiklopedi'nin, krallığa karşı ateist, ekonomik liberalizm, eşitlik gibi düşünceleri içinde topladığını ifade eder. Gaxotte'ye göre Ansiklopedistleri sevmeyen Rousseau bile birçok düşünce de ayırdığı halde onlarla anlaşma halinde olmuştur. Devrimci mistik niteliğini ve propaganda gücünü veren de zaten Rousseau'nun düşünceleridir. Devrimci doktrinin beslendiği “Genel İrade”³⁴⁸ düşüncesi ile toplum bir dogmaya tabi tutulmuş ve bütün yaşam onun kurallarına göre şekillendirilmek istenmiştir. Devrimci doktrinin tek görevi o güne kadar insanları desteklemiş olan bütün doğal organizmaları baskıcı ve ahlaka aykırı sayarak yok edip yeniden ortaya çıkmalarına engel olmaktır. Gaxotte'e göre devrimciler için mülkiyet, aile, lonca teşkilatı, şehir, il, yurt, kilise yıkılması gereken engellerdir. Cumhuriyet de artık bir din halini almış ve kendi iyileri ve kötülerini yaratmıştır. Genel irade denilen şey küçük bir aydın topluluğunun elindedir.³⁴⁹

Gaxotte' e göre düşüncelerini belirli bir yola sokmak için bir araya gelen bu teşkilat 1720'lerde belirmeye başlamış, 1750'de hız kazanmış ve 15. Louis'nin ölümü ile tamamlanmıştır. Düşünce dernekleri, edebi salonlar, akademiler, okuma odaları, vatansever birlikler, bilim ve felsefe cemiyetleri, mason locaları ve tarım kurumları gibi oluşumlar bütün şehirlerde çok sayıda bulunmaktadır. Buralarda tartışmalar yapılmakta, vergiler, il meclisleri gibi günlük meselelerle birlikte doğal haklar, toplumların temelleri gibi doktrinel problemler de konuşulmaktadır. Gaxotte'e göre devrimci doktrin bu tartışmalardan ortaya çıkmıştır. Yazarlar ve toplumlar arasındaki karşılıklı etkileşim, önceden tasavvur edilemeyen ancak toplumsal olarak hazırlanan belirli bir entelektüel

³⁴⁷ Pierre Gaxotte, 1969, s. 38

³⁴⁸ “Genel İrade kavramı Jean Jacques Rousseau tarafından ortaya koyulmuştur. Toplumu oluşturacak bütün insanların kendilerini hem öteki insanlara bağlamalarını hem de kendilerine boyun eğiyor olmalarını ve eskisi kadar özgür kalmalarını sağlayacak bir yol olabilir. Bu durum herkesin bütün haklarını bir “genel irade” dediği topluma, daha doğrusu toplumun ortak iradesine bırakmasıyla yaratılır. Herkesin tek tek haklarını devretmesiyle ortaya toplumu yönetecek olan “genel irade” denen ortak bir güç çıkmaktadır.” Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Kısaltılmış ve Gözden Geçirilmiş 3.Basım, Ankara, 2011, s. 394

³⁴⁹ Pierre Gaxotte, 1969, s. 43-45

ve manevi bir yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yapı ise 1793 yılının Jakoben sosyalist tipidir. Gaxoette, Amerika'daki savaşın Fransa'daki bu evrimi daha da hızlandırdığını iddia etmektedir. Ona göre Amerika'daki duygucu ve insaniyetçi tema Fransa'yı da etkilemiştir. Felsefi çevrelerin son elli yıldır istedikleri ve hayal ettikleri yenilik başka topraklarda gerçekleşmiş, kâğıt üzerinde kalan her şey şimdi vücut bulmuştur. Gaxotte, Amerikan masonluğunun başlıca yüksek rütbelilerinden olduğunu ileri sürdüğü ve o sıralarda Paris'e büyükelçi olarak gelen Benjamin Franklin'in Fransa'daki mason localarının zafer kazanmasında önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. O gittikten sonra Amerika efsanesi de yıkılmaz bir nitelik kazanmış ve Amerika, devrimci doktrine örnek olmuştur.³⁵⁰

Gaxoette'e göre 17. yüzyılda yazarları saygı ve itibar gören ancak bir eğlenceden ibaret olduğu düşünülen edebiyatın yerini 18. yüzyılda yükselme hırslı besleyen mücadeleci bir edebiyat almıştır. Kendilerinden önceki neslin itibarından faydalanan yazarlar birer profesyonel reformcu olurlar. Kendilerine duyulan saygı ve hayranlıkla aristokrasinin de akıl hocası haline gelirler. Gaxotte'ye göre Voltaire ve Rousseau, asiller tarafından korunmuş ve teşvik edilmiştir. Fransız Devrimi'nden önce yazarlar ve aydınlar, aristokrasinin düşünce sistemi ve davranış biçimlerini derinden etkilemiş ve hatta soyluların kendi sınıflarının çöküşüne zemin hazırlayacak fikirleri desteklemelerine sebep olmuşlardır. Asiller kendilerini giyotine yollayacak teorilerin etkisinde kalmışlardır. 1750 ile 1789 arasında Fransa krallığı yavaş yavaş haklarından vazgeçmiştir. Felsefi düşüncenin etkisi sadece salonlarla sınırlı kalmamış, siyasi ve idari yapıları da nüfuz etmiştir. Krallığın müsamahası ve asillerin yardımı ve parasıyla filozoflar partisi güçlenmiş ve yeni bir iktidar haline gelmiştir. Kadrosu cemiyetlerden, şefleri Ansiklopedistlerden, sözcüleri parlamentolardan, ordusu ise adliye mensuplarından oluşmuştur. 16. Louis'nin "hür insanlara hükmetmekten utanan taçlı

³⁵⁰ Pierre Gaxotte, 1969, s. 45-49

filozof³⁵¹ yapısı sert önlemler almasını engellemiş, onun krallığında hükümet iktidarsız kalmıştır. Artık ne saygı ne de korku uyandırmaktadır. Bir taraftan reformlar yapmaya çalışır, bir taraftan isyancılara tavizler verir sonuçta yine de bir itaat görmez.³⁵²

Gaxotte'e göre devrimden önce Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz, o güne kadar rahat ve refah içinde yaşandığı için topluma daha ağır gelmiştir. İtibarını ve iktidarını yitirmiş bir hükümet yaşanan ayaklanmaları önlemekten acizdir. Bununla birlikte kralın zaafı, Mirabeau, Sieyes, Barnave gibi yükselme hırslı besleyen ve devrime öncülük eden isimlere cesaret vermiş, işlerin onların istediğinden bile ileriye varmasına neden olmuştur. Bütün bir Fransa basiretsiz bir hükümet ve ideolojiler içinde kaybolmuş, tartışmalar içindeki bir meclisle yavaş yavaş anarşiye doğru sürüklenmiştir. Hükümet ise insanlara safça inanmış ve böylesi bir patlamayı hiç ummadığı için herhangi bir koruyucu tedbir almamıştır.³⁵³

Gaxotte, devrimin en önemli olayı olarak görülen Bastille baskını, bir efsane olarak değerlendirmektedir. Kale basıldığı sırada içeride sadece yedi mahkûm bulunmaktadır. Ona göre çeteler, Bastille'e akın ettiğinde kalenin kumandanı kendini savunabilecek durumda olmasına rağmen felsefe düşkünü birisi olduğu için bunu yapmak istememiştir. Bastille efsanesi ise vahşice yaşanan olaylardan dört saat sonra ortaya çıkmıştır: 15 Temmuz sabahı katillerden eser yoktur, yaşananlar halkın hürriyet için ayaklanmasıdır, yapılan katliamlar halkın egemen adaletinin yüce gösterileridir. Olaylar bu şekilde yansıtılarak böylece efsane yaratılmış olur. Gaxotte'e göre eski rejim için ağır bir darbe olan Bastille olayı, onun zaafının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kral aciz duruma düşmüş ve ayaklanmalara boyun eğmiştir. Gaxotte'e göre devrim ortaya anarşi çıkararak yargıç, ordu, kanun diye bir şey bırakmayıp bütün iktidarları yerle bir etmiştir.³⁵⁴ Devrim, işsizliğin ve kıtlığın sorumlusu olarak zenginler ve asilleri

³⁵¹ Pierre Gaxotte, 1969, s. 61

³⁵² Pierre Gaxotte, 1969, s. 50-65

³⁵³ Pierre Gaxotte, 1969, s. 77, 85, 87

³⁵⁴ Pierre Gaxotte, 1969, s. 90-92

göstermiş ve böylece halkın öfkesini yöneltebileceği bir düşman yaratmıştır. Korkunç köylü ayaklanmalarının başlamasına da onun yarattığı bu düşmanlık sebep olmuştur. Gaxotte, bütün komplolardan ve bütün ihanetlerden devrimi sorumlu tutmaktadır.³⁵⁵

Gaxotte Fransız Devrimi'nin ortaya çıkışından, yaydıkları radikal fikirler nedeniyle Aydınlanma filozoflarını ve kurulan fikir kulüplerini sorumlu tutar. Ona göre kulüpler birer “fesat ocakları”dır. Devrimle birlikte kulüplerin hükümeti kurulmuş ve bu hükümet de kamuoyunu metotlu bir şekilde kışkırtarak varlığı şüpheli otoriteler üzerinde sokağın yarattığı baskı ile iktidarı elinde tutmuştur.³⁵⁶ Her şeyin “hak” için yapıldığı söylenirken ortada sadece bir sınıfın diğeri üzerinde baskı kurması, arzuların kontrolsüzce serbest bırakılması ve krallığın tüm yetkisini eline geçiren bağınazların baskıcı tutumları bulunmaktadır.³⁵⁷ Gaxotte'e göre terör, devrimin özüdür. Çünkü devrim yalnızca bir yönetim değişikliğini ifade etmez aynı zamanda kapsamlı bir toplumsal dönüşüm, mülkiyetin gasp edilmesi ve insanları yok etme girişimleri demektir. Devrimle birlikte Fransa, komünist bir deneye maruz bırakılmıştır. Bu deney ise ülkenin güçsüz ve iflas etmiş bir noktaya sürüklenmesine sebep olacak ve onu ilk otoriter kurtarıcıya direnç göstermeksizin teslim olmaya hazır hale getirecektir.³⁵⁸ Buradan yola çıkarak Gaxotte, düşünce cemiyetlerinden ve bunların düşünsel terörizminden doğan devrimin mantıksal sonucunun komünist diktatörlüğü olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁹

Gaxotte'e göre devrimciler tarafından krallığı felce uğratmak için yapılan uygulamalar (yerel makamların bağımsızlığı, idari mekanizmanın sürekli yenilenmesi, seçimle göreve gelen yargıç ve memurların iktidarsızlığı, silahlı kuvvetlerin komünlere bırakılması gibi), daha sonra kurdukları cumhuriyeti felce uğratmıştır. Krallık ortadan kalkarak iki başlılık son bulmuş gibi görünse de meclis de kendi içinde iki düşman

³⁵⁵ Pierre Gaxotte, 1969, s. 94

³⁵⁶ Pierre Gaxotte, 1969, s.86, 106

³⁵⁷ Pierre Gaxotte, 1969, s.152

³⁵⁸ Pierre Gaxotte, 1969, s.240, 241

³⁵⁹ Jean-Numa Ducange, 2023, s.168

hizbe bölünmüştür. Krallığa karşı uygulanan zor, baskı ve şiddet hareketleri devam etmiş ve neticede 1793'te Jakoben diktatörlüğünün kurulmasına yol açmıştır. Gaxotte'e göre komünizm zafer kazanmış, sola doğru kayış burjuva devrimi ile durmamış ve proleter devrime kadar ilerlemiştir.³⁶⁰

Gaxotte'e göre Fransız Devrimi ile birlikte cemiyetlerde girişilen düşünce ve temizlik çalışmaları nihayetine ermiş olur. Cemiyetlerin doktrinleri ise anarşik liberalizmden komünist diktatörlüğe doğru evrilmiştir ve onların gösterdiği yolda iktidar şekillenmiş, devlete istedikleri biçimi vermişlerdir. Sonuç olarak devrimciler baskıcı ve zulmün egemen olduğu bir düzen kurmuşlardır.³⁶¹ Gaxotte, komünizmin doğaya aykırı bir rejim olduğunu, yıkıntı ve sefaletten başka bir şey getirmeyeceğini söylemektedir. Ona göre Fransa'da devrimden sonra kurulan ve bütün düzeni altüst eden bu rejim komünizm maskesi altında yapılan yağmalar, açlık ve sefaleti getirmiştir.³⁶²

Fransız Devrimi'ne yönelik muhafazakâr bakış açısı, devrimin gerçekleştiği yıllardan başlayarak devrim karşıtı bir konumda yer almış ve devrimi eleştirel bir perspektifle değerlendirmiştir. Muhafazakâr yaklaşımlar, genellikle devrimin getirdiği radikal değişimlere, devrimle birlikte geleneksel kurumların yıkılmasına ve devrim sürecinde ve sonrasında yaşanan şiddet olaylarına karşı tepkiyle belirginleşmiştir. Bu görüş, devrimin temelinde yatan Aydınlanma felsefesine sert eleştiriler yönelterek bu felsefeyi devrimi körükleyen ana unsur olarak görmüştür. Aydınlanma filozofları ise muhafazakârlar tarafından, toplumu geleneksel değerlerinden uzaklaştırarak mevcut hükümeti devirip yeni bir düzen kurmayı hedeflemekle suçlanmıştır. Bu bağlamda, muhafazakâr düşünürler Fransız Devrimi'ni bir komplo teorisi olarak yorumlayıp karşı devrimci bir duruş sergilemiş ve devrimi kötülüklerin kaynağı olarak nitelendirmiştir. Onlara göre, şiddet devrimin doğasında vardır ve devrimin kaçınılmaz sonucu diktatörlüktür. Sonuçta muhafazakâr yaklaşımlara göre bir toplumun gerçek anlamda

³⁶⁰ Pierre Gaxotte, 1969, s.242-244

³⁶¹ Pierre Gaxotte, 1969, s.254, 255

³⁶² Pierre Gaxotte, 1969, s. 260

ilerlemesi ve kalkınması ani ve kökten değişimlerle değil, tarihsel mirasa saygı göstererek ve kademeli reformlar yoluyla mümkün olabilir.

4. BİR “SÜREKLİLİK” OLARAK FRANSIZ DEVRİMİ - ALEXİS DE TOCQUEVILLE

19. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olan Alexis de Tocqueville sosyoloji, tarih ve siyaset felsefesi üzerine çalışmalarıyla bilinmesinin yanında aktif olarak siyaset de yapmış bir devlet adamıdır.³⁶³ Tocqueville’in “Eski Rejim ve Devrim” adlı eseri çok kapsamlı bir arşiv taramasının ürünü olan³⁶⁴ ve onun Fransız Devrimi üzerine analizlerini içeren önemli bir eserdir. Tocqueville bu eserinde devrim öncesi eski rejimin toplumsal yapısını ayrıntılı olarak sunarken devrimle birlikte yaşanan dönüşümü de tahlil etmiş ve ortaya koyduğu tezlerle devrim üzerine var olan kalıpları kırmıştır.³⁶⁵ Onun düşünceleri kendinden sonra gelen pek çok Fransız Devrimi tarihçisini de etkilemiş ve devrimi yorumlamada temel alınmıştır.

Kimi yazarlarca Tocqueville’in Fransız evriminin tarihsel sürekliliğinden yana olduğu ve devrimin zorunlu olmadığını düşündüğü iddia edilse de Hobsbawm bu görüşe karşı çıkar. Ona göre aslında Devrim’in geçmişten geriye dönüşü olmayan bir kopuş olduğuna en çok Tocqueville ikna olmuştur.³⁶⁶ Siyaset Bilimci Mehmet Ali Kılıçbay ise Tocqueville’in “Eski Rejim ve Devrim” kitabına yazdığı önsözde, Hobsbawm’ın düşüncesinin tam aksini iddia etmektedir. Kılıçbay, Tocqueville’in devrimi bir kopuş değil bir süreklilik olarak gördüğünü ileri sürer. Çünkü Tocqueville’e göre devrimin yerleştirdiği düzen, devrimden önce zaten oluşmuştur, aksi halde Fransız toplumunun böylesine bir yapıyı kabul etmesi ve özümsemesi mümkün değildir.³⁶⁷ Furet’ye göre de Tocqueville, Fransız Devrimi’ni bir kopuş değil, tarihsel süreklilik içinde açıklanabilir

³⁶³ Cengiz Çağla, **Tocqueville ve Özgürlük**, Belge Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2007, s. 1

³⁶⁴ Cengiz Çağla, 2007, s. 147

³⁶⁵ Cengiz Çağla, 2007, s. 162

³⁶⁶ Eric Hobsbawm, 2016, s. 44

³⁶⁷ Alexis De Tocqueville, 1995, s. 13.

bir olay olarak ortaya koymaktadır. Ona göre Tocqueville'in bu yaklaşımı, devrimcilerin kendi yaşam anlayışlarına dayandırdıkları Fransız Devrimi tarihine köklü bir eleştiri getirmiştir.³⁶⁸

Tocqueville Fransız Devrimi'ni dinsel bir devrime benzetir. Fransız Devrimi'nin siyasal bir dönüşüm olmakla birlikte dinsel bir devrim biçiminde geliştiğini ve bu yönde bir görünüm kazandığını ifade eder. Çünkü ona göre Fransız Devrimi, bir din gibi geniş coğrafyalara yayılmış ve bununla da kalmayarak vaaz ve propaganda ile oralarda etkisini hissettirmiştir.³⁶⁹ Tocqueville'e göre devrim ile birlikte eşitlikçi kurumlar, eski feodal kurumların yerini almıştır. "Kurum" ile kastettiği ise hem toplumsal hem de siyasi düzendir yani koşullarda eşitlik ve modern idari devlet. Bu durum, devrimin demokratik ideoloji sayesinde tamamen dini bir şekle bürünmesini ve evrensel bir nitelik kazanmasını ortaya koymaktadır.³⁷⁰

Tarihte siyasal düzenlerin karşısına insanlığın doğal haklarını koyma girişimleri olmuştur. Fakat daha önce başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimler 18. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavurur. Çünkü Tocqueville'e göre bu tür düşüncelerin köklü dönüşümlere yol açabilmesi için yaşam koşulları ile örf ve adetlerde daha önce meydana gelen bazı değişimlerin, insan zihnini bu fikirleri benimsemeye hazırlamış olması gerekir.³⁷¹ Tocueville devrimin feodal kurumları ortadan kaldırdığını ve yerine koşulların eşitliği ilkesine dayanan daha sade ve daha tek düze bir toplumsal ve siyasal düzenin kurulmasına yol açtığını öne sürer. Ona göre eğer devrim olmasaydı da eskimiş toplumsal düzen çöküp dağılacaktı. Ancak bir anda yıkılmak yerine, parçalanarak ve adım adım çözülmeye devam edecekti. Devrim, doğal süreçte uzun yıllara yayılarak kendiliğinden tamamlanacak bir dönüşümü sancılı ve zorlu bir çabayla aniden

³⁶⁸ François Furet, 1989, s.44

³⁶⁹ Alexis De Tocqueville, 1995, s.50

³⁷⁰ François Furet, 1989, s.158

³⁷¹ Alexis De Tocqueville, 1995, s.52

gerçekleştirmiş oldu.³⁷² Ona göre Fransız Devrimi, öncesinde yaşanan siyasi ve toplumsal evrimin hızlanmasından ibarettir. Tocqueville devrimi “bir olay değil, bir bilanço olarak; bir kırılma değil, bir süreç olarak” yorumlamıştır.³⁷³

Tocqueville Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği yıllarda Avrupa’nın tamamında aynı feodal yasalar var olduğu ve hatta bunların birçok yerde Fransa’da olduğundan daha ağır uygulandığı halde neden Fransa’da bu kadar nefret uyandırdığını sorgular. Ondalık vergiler, yaşam boyu katlanılan feodal külfetler, bağış ve satışlar, devredilemeyen toprak gelirleri gibi uygulanan feodal yasalar İngiltere’de de bulunmaktaydı. Ancak İngilizler feodal yüklerin varlıklarını bile hissetmezken Fransız halkında neden bu kadar güçlü bir tepkiye yol açmıştı? Tocqueville’e göre, bu durumun temelinde Fransız köylüsünün hem toprak sahibi olmayı başarması hem de senyörünün yönetiminden tamamen kurtulması yatar. Köylü toprağı sahiplenmemiş olsaydı feodalizmin toprak mülkiyetine yüklediği sorumluluklara kayıtsız kalabilirdi. Çünkü tarımla uğraşmayan biri için ondalık verginin, taşınmaz mal sahibi olmayan bir kişi için ise toprak kirasının bir anlamı yoktur. Başkası adına üretim yapan biri için tarımın getirdiği zorluklar çok fazla önem arz etmez. Tocqueville, Fransız köylüsü hala senyörünün kontrolü altında olsaydı, bu kesimin feodal yasaları çok daha katlanılabilir bulacağını ve bu yasaları kurumsal yapının doğal bir sonucu olarak göreceğini iddia eder.³⁷⁴ Tocqueville’e göre eski rejim bir kölelik ve bağımlılık dönemi değil aksine çok daha fazla özgürlüğün olduğu bir dönemdir. Ancak ona göre bu özgürlük, sınıflara, istisna ve ayrıcalıklara göre düzenlenmiş, keyfi olarak yasaların çiğnendiği ve bütün yurttaşlara aynı ölçüde zorunlu ve doğal güvenceleri sağlamayan düzensiz bir özgürlüktür.³⁷⁵

³⁷² Alexis De Tocqueville, 1995, s.58, 59

³⁷³ François Furet, 1989, s.45

³⁷⁴ Alexis De Tocqueville, 1995, s.71,72

³⁷⁵ Alexis De Tocqueville, 1995, s.165

Tocqueville Fransız Devrimi'nin kazanımlarından biri olduğu düşünölen merkezileşmenin, eski rejimin bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Ona göre eski rejimin siyasal yapısının, devrimden sonra yaratılan yeni toplumsal düzenle bağdaşabilen ve bu yüzden devam eden tek kısmı da bu merkezileşmedir.³⁷⁶ Ona göre devrim, eski rejimin karakteristik bir unsuru olan idari devletin yanı sıra eşitlikçi toplumun yayılmasını, güçlenmesini ve gelişimini sağlamıştır. Bu nedenle devrimin nesnel tarihi, anlamı ve sonuçları ile devrimcilerin kendi eylemlerine yükledikleri anlam arasında belirgin bir ayrım bulunur.³⁷⁷ Tocqueville'e göre devrimin en belirgin etkisi aristokrasiye ve feodal düzene ait olan her şeyin topyekûn ortadan kaldırılmasıdır. Devrim aslında beklenenden daha az yenilik getirirken bu radikal yıkıcılık devrimi olduğundan daha büyük bir olay gibi göstermiştir.³⁷⁸

Tocqueville'in ayrıntılı arşiv çalışmaları Fransız Devrimi öncesinde toplumu oluşturan sınıfların her birinin tuttuğu dilek/şikâyet defterlerini de içermektedir. Tocqueville bu defterler üzerine yaptığı incelemelerden, ülkede mevcut olan tüm yasaların ve uygulamaların eş zamanlı ve sistemli bir şekilde tamamen ortadan kaldırılmasının istendiğı sonucuna varır. Ona göre bu durum büyük ve tehlikeli bir devrimin yaklaşmakta olduğunun bir göstergesidir.³⁷⁹ Ancak Furet, Tocqueville'in bu düşüncesini abartılı bulur. Ona göre Tocqueville'in bu yorumu, her Fransız Devrimi tarihçisinin kolayca kapılabileceğı teleolojik bir yanılsamadır. Bu yanılsama sonucunda, devrim gerçekleştiğine göre öncesindeki her şey onun habercisi olarak görülür.³⁸⁰

Tocqueville'e göre devrimler her zaman kötüye gidişin bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Aksine genellikle karşılaşılan durum, uzun yıllar en bezdirici yasaları yakınmadan kabullenmiş bir toplumun bu yükler biraz hafiflediğinde sert bir şekilde

³⁷⁶ Alexis De Tocqueville, 1995, s.74

³⁷⁷ François Furet, 1989, s.51

³⁷⁸ Bengücan Fındık, "On Tocqueville's Political Thought a General Review", **International Journal of Scientific and Technological Research**, ISSN 2422-8702 (Online), DOI: 10.7176/JSTR/6-08-12 Vol.6, No.8, 2020, s.115

³⁷⁹ Alexis De Tocqueville, 1995, s.192,193

³⁸⁰ François Furet, 1989, s.68

tepki vermesi ve bu düzeni ortadan kaldırmasıdır. Devrimin ortadan kaldırdığı rejim, neredeyse her zaman ondan önceki rejime kıyasla daha iyidir. Zayıf ve kötü bir yönetim için en tehlikeli dönem genellikle kendini yenilemeye başladığı zamandır. Çünkü uzun süre sabırla katlanılan kötülükler, ondan kurtulma düşüncesi ortaya çıktığı anda dayanılmaz bir hal alır. Düzenin aşırılıklarının bir kısmı ortadan kaldırılsa bile geride kalan sorunlar daha görünür olur. Toplumun duyarlılığı baskılar azaldığında daha belirginleşir. Tocqueville bu durumun Fransa’da da yaşandığını ileri sürer. Ona göre feodalizmin en güçlü olduğu dönemde, bu sisteme karşı duyulan nefret, çözülmeye başladığı dönemden daha azdır. Benzer şekilde, 16. Louis’nin ufak tefek keyfi uygulamaları, 14. Louis’nin mutlak otoritesine göre daha tahammül edilemez görünmektedir.³⁸¹ Furet’ye göre Tocqueville, devrimi gerçekleştirenlerin kendileri ve eylemleri hakkındaki yerleşik görüşü sorgulayarak, onların radikal bir kopuşu gerçekleştiren araçlar değil aslında Fransa krallarının temellerini attığı merkezi bürokratik devleti tamamlayan aktörler olduğunu ortaya koymuştur.³⁸²

Çalışmalarının ağırlıklı olarak demokrasi kavramı üzerine yoğunlaşan Tocqueville, demokrasinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini sorgulayarak bu kapsamda çalışmalarında Fransa’yı merkeze koymuştur. Fransız Devrimi üzerine ayrıntılı bir analizini içeren ve devrim öncesi ve sonrasını karşılaştırarak devrimin sonuçlarını irdelleyen “Eski Rejim ve Devrim” adlı eseri ile birlikte Amerika ve Fransa’nın siyasal yapılarını karşılaştırdığı ve Fransa ile ilgili çıkarımlara yer verdiği “Amerika’da Demokrasi” adlı bir kitabı daha bulunmaktadır. Her iki yapıtında da karşılaştırma metodunu kullanan Tocqueville, bu yaklaşımıyla karşılaştırmalı siyasetin öncüleri arasındaki yerini alır.³⁸³ Tocqueville’in Fransız Devrimi üzerine eseri, Fransız mutlakiyetçi geleneğini eleştiren liberallerin hayranlığını kazanmakla birlikte bunun da

³⁸¹ Alexis De Tocqueville, 1995, s.227,228

³⁸² François Furet, 1989, s.106

³⁸³ Bengücan Fındık, “On Tocqueville's Political Thought a General Review”, **International Journal of Scientific and Technological Research**, ISSN 2422-8702 (Online), DOI: 10.7176/JSTR/6-08-12 Vol.6, No.8, 2020, s.112, 113

ötesine geçerek daha geniş bir alanda ilgi uyandırmıştır. Tocqueville, sınıf mücadelelerini göz ardı etmediği için sosyalistler tarafından, 1789'da monarşinin kararsız da olsa reform yapma iradesini sonraki yılların aşırılıklarına karşı ön plana çıkardığı için de liberaller tarafından övgüyle karşılanmıştır.³⁸⁴ Tocqueville'in "Eski Rejim"i, Fransız Devrimi'nin incelenmesinde yeni bir yol açarak dönüm noktalarından biri olmayı başarmıştır.³⁸⁵

5. "KUTSAL" FRANSIZ DEVRİMİ: MICHELET

1798-1874 yılları arasında yaşamış Fransız bir tarihçi olan Jules Michelet'in "Fransız İhtilali Tarihi" adlı yapıtı en önemli eserlerinden biridir. Bu çalışmada Michelet'in Fransız Devrimi üzerine bakış açısı, adı geçen eserden yola çıkarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Michelet'in devrim üzerine çalışmaları, hem kendinden sonra yapılan devrim tarihi çalışmalarında başvurulmuş önemli bir kaynak olması hem de devrim anlatısının Michelet'e kadar hiçbir tarihçi tarafından böylesine büyük bir güçle ve destansı bir dille anlatılmamış olması bakımından önem taşımaktadır.³⁸⁶ Michelet'in tarih anlayışını şekillendirmede, 18. yüzyılın akılcı ve maddeci yaklaşımlarına karşı bir tepki olarak doğan romantizm akımının etkisi bulunmaktadır.³⁸⁷ Nitekim Furet, Michelet'in tarih anlayışını kavramsallıktan uzak, duyguları merkeze alan ve baştan sona kahramanları ve yürekleri ilahi bir boyuta yükselten bir anlayış olarak yorumlamıştır.³⁸⁸ Michelet'in eseri, 1840'lı yıllarda Fransız Devrimi tarihi üzerine yazılan eserler arasında en çok iz bırakanı olmuş ve uzun soluklu bir etki yaratmıştır. Michelet anlatısında güçlü bir sözlü geleneği temel alarak Fransız Devrimi'nin önemli dönemeçlerini yeniden hayata geçirir. Onun için devrim, hiçbir zaman duygusuz ve

³⁸⁴ Jean-Numa Ducange, 2023, s.75, 76

³⁸⁵ George Rude, 2015, s. 30

³⁸⁶ Jean-Numa Ducange, 2023, s.62

³⁸⁷ Ayşe Hür, "220. Doğum Yıldönümünde Fransa'nın Tarihçisi: JULES MICHELET". Ekdergi.com 5 Ağustos 2018. Erişim tarihi: 25.08.2025

³⁸⁸ François Furet, 1989, s.44

soğuk bir nesne değildir. Aksine duygular, sürprizler, anekdotlar ve sıra dışı olaylarla dolu zengin bir bütündür.³⁸⁹

Michelet Fransız Devrimi'ni yasaların üstün kılınması, hakların yeniden canlanması ve adaletin karşı koyuşu olarak tanımlar. Ona göre devrim, ayrıcalıklı yönetim anlayışına ve hoşgörüyü şekillenmiş bir dine yönelik adaletin gecikmiş bir tepkisi olarak ortaya çıkmıştır.³⁹⁰ Michelet 1744-1754 yılları arasını kapsayan on yıllık dönemde, Fransa'da çalkantılı bir süreç yaşandığını ifade eder. Tanrı olarak görülen kral, bu dönemde halkın nefret ettiği kişi haline gelerek toplumda kralın ilahi bir varlık olarak görülmesi bu dönemde tarihe karışmıştır. Onun yerini ise aklın ve fikirlerin egemenliği alır. Montesquieu, Buffon ve Voltaire bu kısa dönem içinde önemli eserler çıkarırken, Rousseau da kendi eserleri üzerinde çalışmaya başlamıştır.³⁹¹ Michelet'e göre devrim, sahip olduğu fikirleri 18. yüzyıldan, Voltaire'den ve Rousseau'dan almıştır.³⁹²

Fransa'nın ayrıcalıklar üzerine kurulu toplum yapısını eleştiren Michelet, aristokrasi ve ruhban sınıfını toplumun sırtında yük olan, Fransa'nın başına bela olmuş iki sınıf olarak değerlendirir. Ona göre ülkeye zarar veren bu sınıfların ortadan kaldırılması gerekmektedir.³⁹³ Halkın sahip olduğu gelir düzeyi karşısında çok büyük bir servete sahip olan Kilise Michelet için, yukarıda kocaman kafası, patlayacak kadar yağlı ve kanlı bir vücudu, aşağıda ise sıska ve kuru uzuvları olan, başlı başına bir adaletsizlik ve eşitsizlik ucubesidir.³⁹⁴ Michelet'in Fransız Devrimi'ne dair anlatısı, monarşiye ve Kiliseye duyduğu öfkeyle şekillenir. Ona göre eski rejimin kralı ve

³⁸⁹ Jean-Numa Ducange, 2023, s.61

³⁹⁰ Michelet, **Fransız İhtilali Tarihi I**, Çev: Hamdi Varoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s.3, 17

³⁹¹ Michelet, 1950, s.51

³⁹² Michelet, **Fransız İhtilali Tarihi II**, Çev: Hamdi Varoğlu, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957, s. 194.

³⁹³ Michelet, 1950, s.67

³⁹⁴ Michelet, 1957, s.63

papazı, hoşgörü ve merhamet adı altında zulüm yapmaktadır. Devrim buna bir son vermiş ve adalet yerini bulmuştur.³⁹⁵

Michelet eserinde, Fransız Devrimi'nin en önemli olaylarından ve devrimin simgelerinden olan Bastille Hapishanesi'nin baskınını destansı bir dille anlatmaktadır. Bastille Hapishanesi'ni, Fransız hapishaneleri içinde en keyfi yönetimin, despotizmin, papaz ve bürokrasi engizisyonunun etkisinde olan bir hapishane olarak tanımlar. Ona göre Bastille'de insanlar düşünceleri yüzünden esaret altındadır. Bu hapishane, 16. Louis döneminde daha önce olduğundan sert bir hale getirilerek adaletsiz ve katı kurallarla yönetilmiştir. Bu yönüyle tüm dünya tarafından tanınan ve nefret edilen bir yer olan Bastille, bütün dillerde zulümle eş anlamlı hale gelmiştir. Bu yüzden Michelet'e göre sadece Fransızlar değil, onun yıkıldığını duyan tüm halklar da kendilerini kurtulmuş hissetmiştir.³⁹⁶ Ona göre Bastille baskınının gerçekleştiği 14 Temmuz ise kralın yenildiği, halkın ise galip geldiği bir gün olarak tarihe geçmiştir.³⁹⁷

Michelet'e göre eski rejim, halkı aç bırakan, sefalet içinde yaşamasına sebep olan bir sistemdir. Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik sorunlar, mevsimlerin sonucu olarak yaşanan üretimdeki düşüş ve kıtlık doğal bir olay değil idari bir olaydır. Halk, krallık yönetimi tarafından aç bırakılmıştır. Kral ve sistemi bir olarak değerlendiren Michelet'e göre halkın yaşadığı sefalet 15. Louis yönetiminde nasılsa 16. Louis döneminde de öyledir.³⁹⁸ Michelet devrimden sonra devrim karşıtları tarafından bu devrimin bir burjuva devrimi olduğu ve halkın değil burjuvazinin menfaatleri için yapıldığı gibi söylemlerin ortaya atıldığını ancak halkın buna itibar etmediğini ifade eder. Ona göre kral yanlıları, siyasi sorunları toplumsal sorunlar gibi gösterip burjuvazi ve halk arasında bir çatışmaya sebep olarak halkın dikkatini hakları yerine ekmeği kabule razı olmaya çekebilselerdi tüm davayı kazanmış olacaktı. Ancak Michelet'e

³⁹⁵ Michelet, 1950, s.87

³⁹⁶ Michelet, 1950, s.201,202

³⁹⁷ Michelet, 1950, s.236

³⁹⁸ Michelet, 1950, s.256,257

göre halk, ne kadar yoksul ve aç olursa olsun, devrim bir bütçe sorunu değil felsefenin bir ürünüydü. Ona göre halk için asıl önemli olan da açlık değil, düşünsel alanda yaşanan bu gelişmelerdi. İnsanlar sokaklarda kıtlıktan daha fazla mecliste konuşulanlardan ve insan haklarından bahsediyorlardı. Michelet'e göre bu durum, devrimin onurlu bir düşünceye ve manevi değerlere bağlı olduğunu ortaya koyuyordu.³⁹⁹

Michelet devrim dönemi üzerine kurulan ve işçi sınıfı temeline dayanan sistemleri eleştirmektedir. Çünkü o dönem işçi sınıfı, henüz doğmamış ve varlığı belirsiz bir olgudur. Bir diğer eleştirdiği konu ise devrimin Katolik geleneği barındırdığı iddiasıdır. Ona göre bu çelişkiyi savunabilmek için devrimin aslında kendisinin de kandırıldığını ve mücadele ettiği şeyin bir benzeri olduğunu ileri sürmek gerekmiştir. Oysa Michelet'e göre bu, devrimi saf ve budala olarak değerlendirmekten pek farklı değildir.⁴⁰⁰ Michelet, Fransız Devrimi'ni bir halk devrimi, halkın bir eseri olarak değerlendirir. Onun halk tanımı ise belli bir sınıfı ifade etmez, halkı tüm ulusu kapsayan bir bütünlük olarak görür.⁴⁰¹ Ona göre Orta Çağ barbarlığının varlığını inkâr ettiği ve cansız nesneler gibi gördüğü halk, sürekli çalışmaya ve köleliğe mahkûm edilmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte halk kendi eliyle derebeyliğin yükünü kaldırmış ve özgürlüğe kavuşmuştur. Michelet Fransız Devrimi'ni, yüzyılların emeğiyle gerçekleşebilecek bir dönüşümün bir gecede hayat bulması olarak ifade eder ve bunu bir mucize olarak görür.⁴⁰² Bununla birlikte Michelet, devrimden sonra yaşanan terör dönemini de eleştirmektedir. Terörle devrimin karşı karşıya kaldığı pek çok güçlük ortadan kaldırılmak istense de yaşanan olaylar devrime yeni düşmanlar kazandırmaya ve ülke dışında devrim lehine yapılacak her türlü propaganda olanaklarını ortadan kaldırmaya sebep olmuştur. Ona göre terör dönemi, çok büyük engelleri aşmak zorunda

³⁹⁹ Michelet, 1957, s. 27-29.

⁴⁰⁰ Michelet, 1957, s. 30-31

⁴⁰¹ Michelet, 1950

⁴⁰² Michelet, 1950, s.285,310

kalsa bile bu engellerin çoğunu bizzat kendi yaratmıştır.⁴⁰³ Diğer yandan Michelet, Devrim'den sonra yönetimi ele geçiren Jirondenlerin ve Jakobenlerin burjuva olduklarını, söylemlerinde sürekli milletten bahsetseler de aslında kendilerini milletten üstün gördüklerini ve bütün teşviklerini aydınlardan, entelektüel bir aristokrasiden aldıklarını ifade etmektedir. Ona göre bu gruplar, milleti yalnız kendilerinin kurtarabilecekleri iddiasındadır ancak halk sınıfları çoğu zaman aydın sınıflardan daha ileri görüşlü olmuştur.⁴⁰⁴

Michelet, devrimin önderlerini milletin egemenliğini yeterince tanımadıkları için eleştirir. Ona göre devrimin büyük öncüleri soyut bir düşünce yapısında yetişmiş, tartışmacı bir kuşağın içinden gelmiştir. Millet üzerine çok fazla konuşmuş olsalar da milli sezgilere yeterince güvenmemişlerdir. Halkın gerçeklerini ve dinamiklerini anlamakta yetersiz kalmışlardır. Bu durum onların kendi dönemlerinin ve aldıkları eğitimlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak bütün bu eleştirilerine rağmen Michelet, devrim için yaptıkları fedakârlıklar, kişisel çıkar peşinde koşmayan karakterleri ve vatan sevgileri nedeniyle haklarını teslim eder.⁴⁰⁵

Michelet'in Fransız Devrimi'ne yaklaşımında, onun devrimi kutsal bir konuma yerleştirdiği görülmektedir. Tarihsel olayları anlatırken adeta bir kahramanlık hikâyesi yazan ve bu hikâyede halka büyük bir önem ve değer yükleyen Michelet, devrimi gerçekleştirenlerin de bütün bir Fransız halkı olduğunu vurgular. Michelet'e göre Fransız Devrimi öyle bir devrimdir ki bütün Fransa'da adeta Tanrı'nın bir lütfu gibi karşılanmış ve bir kurtuluş olarak görülmüştür. Toplumu dini olarak bölen Protestan-Katolik ayrımı kalkarak yerini Fransız kimliğine bırakmıştır.⁴⁰⁶ Michelet Fransız Devrimi'nden çok güçlü bir anlatımla bahsetmekte, devrimin dönüm noktası olan olaylar karşısında adeta büyülenmektedir. Onun tarih anlatısı, kuru bir kronoloji

⁴⁰³ Michelet, 1957, s. 38.

⁴⁰⁴ Michelet, 1957, s. 43-45

⁴⁰⁵ Michelet, **Fransız İhtilali Tarihi III**, Çev: Hamdi Varoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s.281,282

⁴⁰⁶ Michelet, 1957, s. 177,178

olmaktan çıkıp halkın kolektif iradesiyle birlikte soluk alıp veren bir organizmaya dönüşür.⁴⁰⁷ Michelet Fransız Devrimi tarihini anlatırken devrimin içine girer ve onun ruhunu yeniden canlandırır. Devrimle bir bütünleşme yaşayarak onu anmakta, değerler, halk ve bireysel eylemler arasındaki uyumu coşkuyla yüceltmektedir.⁴⁰⁸

Michelet'in anlatısının temel amacı halkın ya da ulusun değerini ön plana çıkarmaktır. Zira eserinin tamamında halkı yücelten bir yaklaşım sergiler. Ona ün kazandıran ve benzersiz olmasını sağlayan unsur ise bir ulusal kolektifi ön plana çıkarmasıdır.⁴⁰⁹ Fransız Devrimi üzerine yazdığı eseri yoğun bir emek ve çalışmanın ürünü olmasına rağmen, tarihçilerin büyük çoğunluğu tarafından Kilise ve krala karşı duyduğu nefret sebebiyle nesnellikten uzak olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Arşiv belgelerini yetersiz ve hatalı bir şekilde kullanması ve olgusal gerçeklikten ziyade simgesel yorumlara ağırlık vermesi Michelet'e yönelik akademik eleştirilerin odak noktasını oluşturur. Ancak buna rağmen Michelet, geçen yüzyıldan beri günümüzün en önemli siyasi konularından biri olan ulus kavramına kazandırdığı anlam nedeniyle önemini sürdürmektedir.⁴¹⁰

6. FRANSIZ DEVRİMİNE FEMİNİST BAKIŞ AÇISI

Fransız Devrimi'nin idealleri devrim sürecinde kadın ile erkeği, burjuvazi ile halk kesimini ortak bir paydada buluşturmuş, farklı sınıf ve cinsiyetten bireyler, eski rejimin mutlakiyetine karşı eylemsel bir birliktelik sergilemiştir. Ancak devrimden sonra devrimin ortaya koyduğu ilkelerin sadece “mülk sahibi olan ve belirli bir oranda vergi veren erkekleri” kapsadığı ortaya çıkmıştır. Devrim döneminde hakları için mücadele eden kadınlar pek çok hakkı elde etmişlerdir. Ancak bu haklar miras yoluyla mal paylaşımı, kadınların kamusal belgelerde tanıklık yapması, komünal mallarda pay

⁴⁰⁷ Jean-Numa Ducange, 2023, s.62

⁴⁰⁸ François Furet, 1989, s.45

⁴⁰⁹ Jean-Numa Ducange, 2023, s.62, 63

⁴¹⁰ Ayşe Hür, "220. Doğum Yıldönümünde Fransa'nın Tarihçisi: JULES MICHELET". Ekdergi.com 5 Ağustos 2018. Erişim tarihi: 25.08.2025

sahibi olma gibi medeni haklardan oluşmakta, siyasi hakları içermemektedir.⁴¹¹ Orta Çağ'dan kalan Salic Yasası⁴¹² nedeniyle Fransa, kadınların tahta çıkma veya tahtı torunlarına devretme hakları bulunmayan tek Avrupa monarşisidir. Fransız krallığı yalnızca erkeklerin soyundan devam edebilen, Salic yasası ile erkek otoritesinin sağlam bir şekilde tesis edildiği ve kadınların siyasi hayattan dışlandığı bir krallık olarak örnek teşkil etmektedir.⁴¹³

Kadın haklarına yönelik tartışmalar devrim döneminde Fransa'da basında, siyasi kulüplerde hatta mecliste yer etmiştir. Bu dönemde kadınlar kamusal figür haline gelirken büyük çoğunluğu ayaklanmalara katılmış ve ekmek için isyan ederek toplum üzerinde etkili olmuşlardır. Bu da Fransız Devrimi'nde kadınların pek çok noktada kilit rol olmasını sağlar.⁴¹⁴ Buna rağmen kadınlar Fransız Devrimi tarihi anlatılarının birçoğunda kendilerine yer edinemediler. Ancak devrim döneminden başlayarak günümüze kadar Fransız Devrimi'ni feminist bir perspektiften yorumlayan ve devrimin kadınlar üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalar Fransız Devrimi'nin tarihsel okumasında kendine önemli bir yer edinir.

Fransız Devrimi'nin tamamı erkeklerden oluşan yasa koyucuları, kadın hakları meselesine hiç değinmeseler de Versailles'ın galeri salonunda bulunan izleyiciler arasında kadınlar da vardı ve onlardan bazıları, erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini düşünüyordu.⁴¹⁵ Eski rejime karşı devrim saflarında yer alan ve devrim için erkeklerle birlikte mücadele eden kadınlar, devrimden sonra da kendi hakları için mücadele etmek zorunda kaldı. Devrim döneminde eylem ve yazılarıyla bu mücadeleye

⁴¹¹ Diren Çakmak, "Fransız Devriminde Kadın: Eksik Yurttaş", *Ege Akademik Bakış*, 7(2) 2007: 727-745, s. 732

⁴¹² "Salic Yasası, 5.yy'da Galya'yı fetheden Franklar tarafından çıkarılmıştır. Esasen ceza ve usul kanunu olmakla birlikte medeni hukuk düzenlemeleri de vardır. Bunlar arasında kız çocuklarının toprak miras alamayacağını belirten hüküm de bulunmaktadır. Salic yasası Fransa'da kadınların tahta geçmesini önlemek için kullanılmıştır." Serkan Ekiz, Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2020, s. 633-691, s. 674, <https://www.britannica.com/topic/Salic-Law>

⁴¹³ Jeremy Popkin, 2023, s. 58,59

⁴¹⁴ Jeremy Popkin, 2023, s. 19,20

⁴¹⁵ Jeremy Popkin, 2023, s. 225

katılmış önemli isimlerden biri olan Olympe De Gouges⁴¹⁶, Fransız Devrimi'nin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ideallerinin sadece erkekler için olduğunu ve devrimin kadınları dışladığını ileri sürdü. Gouges, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı ve insan haklarının gelişimi açısından bir mihenk taşı olarak kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin sadece erkekleri kapsadığını öne sürerek eril devrim anlayışına meydan okuyan, “Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesini” 1791 yılında yayınladı.⁴¹⁷

Gouges'un feministler ve tarihçiler için örnek teşkil eden bildirgesi, kadınların doğası gereği erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu vurgularken aynı zamanda kadınlara özgü özel ihtiyaçların bu hakların kullanılmasını daha acil hale getirdiğini ifade etmektedir. Gouges, devrimin evrenselci yaklaşımını olduğu gibi kabul etmekle birlikte bu evrenselciliğin eksik yönlerini de eleştirel bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴¹⁸ Gouges bu bildirmede, kadınların özgür doğduğunu ve erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre devlet giderleri ve harcamalarda eşit derecede yükümlülükleri olan kadınlar, kamusal alanda da eşit olarak yer edinmeli ve siyasal haklara sahip olmalıdır. Gouges kaleme aldığı bildirmede, kadınların vergi yükümlülüğü ve idari giderlerin finansmanı konusunda erkeklerle paylaştığı eşitliğin, konu yasalar önünde hak arama ve yönetim kademelerinde temsil edilme olduğunda görmezden gelindiğini ifade etmektedir. Bu anlamda özellikle Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesinin 10. maddesinde yer alan; “kadının idam sehпасına çıkma hakkı varsa kürsüde konuşma hakkı da vardır” ifadesi dikkat çekicidir.

Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu ve evrensel olduğu iddia edilen hakların belli bir cinsle sınırlandığını ileri süren ve kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olması

⁴¹⁶ “Olympe de Gouges, 1748-1793 yılları arasında Fransa'da yaşamıştır. Edebiyatla ilgilenmiş, roman, deneme ve piyesler kaleme almıştır. 1788 yılından başlayarak siyasal yazılar yayınlamıştır.” Server Tanilli, Fransız Devriminden Portreler, Say Yayınları, 1.Basım, 1989, İstanbul, s.232

⁴¹⁷ Olympe de Gouges, “Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi (7Eylül 1791)”, Çev: Ece Göztepe, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1996, Cilt:45, Sayı: 1-4, ss: 185-193

⁴¹⁸ Joan Wallach Scott, **Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man**, Harvard University Press, 1996, s. 20.

için mücadele veren Gouges, 1793 yılında Devrim tarafından yargılanarak giyotine gönderilir. Çünkü oy verenlere cumhuriyet veya monarşi arasında seçim yapma hakkı tanınmasını talep eden broşürler ve posterler hazırlamıştır. Bu durum onu soruşturanlar açısından, egemen halkın anayasaya olan desteğini sorguladığının bir kanıtıdır.⁴¹⁹ Kadın Hakları Bildirgesi, yayınladığı 1791 yılının çalkantılı ortamında çok az ilgi görür. Ancak ilerleyen yıllarda kadın hareketinin güçlenmesi ve feminist teori çalışmalarının artmasıyla feminist düşüncenin temel taşlarından biri haline gelir.⁴²⁰

Liberal feminist akımın öncülerinden ve Fransız Devrimi'nin çağdaşlarından biri olan İngiliz yazar Mary Wollstonecraft, ataerkilliğe yönelik eleştirileri ile tanınmaktadır.⁴²¹ “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” adlı eserinde feminist bir tavır ortaya koymakta ve Fransız Devrimi'nin kadını dışladığını ve cinsiyetçi bir tutum sergilediğini ifade etmektedir.⁴²² Wollstonecraft'un dayandığı ana unsur liberal feminist düşüncenin de temelinde yer alan “Hak” kavramıdır. Özellikle “eğitim hakkı” başta olmak üzere kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu savunurken bu görüşünü kadın ve erkeğin aynı Tanrı'nın çocukları olmasına dayandırmaktadır.⁴²³

Wollstonecraft eserinde, soyut ilkelerden yola çıkarak hak ve özgürlük talep eden bir siyasal hareketin, insanlığın yarısını oluşturan kadınları devlet yönetimine katılımın her biçiminden dışlamasını tutarsız ve adaletsiz olarak değerlendirmektedir.⁴²⁴ Wollstonecraft'a göre kadınlar da erkekler gibi akıl sahibidir ve kadınların doğal haklarından mahrum bırakılmasının tek yolu, onun akıllı olmadığını kanıtlamaktır. Aksi halde Fransa'nın böyle bir kusuru içeren yeni Anayasa'sı erkeğin tiranlığına yol açacak

⁴¹⁹ Jeremy Popkin, 2023, s. 479

⁴²⁰ Jeremy Popkin, 2023, s. 331

⁴²¹ Hatice Karakuş Öztürk, “Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi Kitabında Rousseau Eleştirisi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, Cilt 18, Sayı 2, Ağustos 2017, Sayfa 471-485, s.472

⁴²² Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev: Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11.Baskı, 2012, İstanbul.

⁴²³ Hatice Karakuş Öztürk, 2017, s.472

⁴²⁴ Mary Wollstonecraft, 2012, s. 3,4

ve böylece ahlaki çöküşün de zemini hazırlanmış olacaktır.⁴²⁵ Wollstonecraft’a göre kadınlar, ancak tam anlamıyla özgür olduklarında ve insanlığın doğal haklarına eşit derecede sahip olduklarında görevlerini hakkıyla yerine getirebilirler. Kadınların bilgili ve erdemli olmasının yolu, onların özgür olmalarıdır.⁴²⁶

Wollstonecraft “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” adlı eserinde dönemin Fransa’sında özellikle kadınların ama aynı zamanda erkeklerin de haz vermek, dış görünüşlerini ve davranışlarını süslemek amacıyla yetiştirildiklerini ifade etmektedir. Kadınlara alçakgönüllü olmalarını önlemek adına dayatılan dünyevi ve dini eğitimler sonucunda, kadınların zihinlerinin daha çocuk yaşlarda bozulduğunu ileri sürmektedir.⁴²⁷ Kadınların cinsel kimliklerinden vazgeçmeden rasyonel bireyler olarak kabul edilmeleri gerektiği üzerine kurulu bir kadın hakları anlayışı ortaya koyan Wollstonecraft⁴²⁸, Fransız Devrimi’nin ortaya koyduğu yeni siyasi düzende, temel özgürlük ve eşitlik ilkelerinin kadınlar için uygulanmamasını sert bir şekilde eleştirir. Sonuç olarak, Wollstonecraft’a göre Fransız Devrimi’nin sergilediği cinsiyetçi tutum ile devrimin ortaya koyduğu “eşitlik”, “özgürlük”, “insan hakları” gibi idealler kadınları dışlayarak şekillenmiştir.⁴²⁹

Amerikalı feminist bir tarihçi olan Joan Wallach Scott, Fransız tarihi üzerine çalışmış, kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi alanlarında önemli katkılar sunmuş tarihçilerden biridir. Modern feminist tarihçilerden biri olan Scott, “Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man” adlı eserinde Fransız Devrimi’ne feminist bir perspektifle yaklaşmış ve devrimi bu açıdan yorumlamıştır. Adı geçen eserinde Scott, bireyin ve vatandaşlığın cinsiyetleştirilmesini ele almaktadır.⁴³⁰ Scott’a göre Devrim, evrensel özgürlük, eşitlik ve herkes için siyasi haklar vaadinde bulunmuş

⁴²⁵ Mary Wollstonecraft, 2012, s. 4, 5

⁴²⁶ Mary Wollstonecraft, 2012, s. 258, 259.

⁴²⁷ Hatice Karakuş Öztürk, 2017, s.475

⁴²⁸ Diren Çakmak, 2007, s. 734

⁴²⁹ Hatice Karakuş Öztürk, 2017, s.480.

⁴³⁰ Joan Wallach Scott, 1996

fakat kadınlar için bu vaatleri hayata geçirmekte uzun süre zorlanmıştır. Filozoflar ve politikacılar bireysel hakların evrenselliğinin sınırlanmasına gerekçe olarak, cinsel farklılık söyleminde bulunmuşlardır. Feminist teorisyenler ise öne sürülen bu söylemlerdeki tutarsızlıkları ortaya koymak amacını güder. Scott, feministlerin devrim ve ardından gelen cumhuriyetleri, evrensel ilkelere sadık kalmamakla eleştirdiğini ve yalancı olmakla itham ettiğini belirtmektedir.⁴³¹

Scott’a göre birey kavramının insanın soyut bir prototipi anlamına gelen tanımı, Aydınlanma dönemi filozofları ve Fransa’daki devrimci politikacılar tarafından savunulan doğal ve evrensel insan haklarının var olduğu ve bu hakların yurttaşlara siyasi haklar verdiği iddiasının temeli olmuştur. Devrimci filozoflar soyut bireyciliği, cumhuriyetlerinin retorik⁴³² temeli haline getirmişlerdir. Ancak 'soyut bireyin' evrenselliği, pratikte ortak bir erkeklik kimliğinde somutlaşmış; böylece yurttaşlık tanımı, eril bir öznenin sınırlarına hapsedilmiştir.⁴³³ Siyasi haklarını kullanan evrensel birey olarak erkek hem soyut hem somuttur. İster arzu ister üreme işlevi bakımından olsun bir kadından farklı olması hem onun tipikliğini hem de bireyselliğinin sınırlarını güvence altına almaktadır. Bireysellik yalnızca eril bir ayrıcalık değil aynı zamanda ırksal olarak da tanımlanmıştır. Beyaz batılı erkeklerin vahşi olarak görülen emsallerine üstünlüğü, tek eşli evlilik kurumu aracılığıyla resmileştirilen, toplumsal ve duygusal iş bölümüyle kazanılan ve ifade edilen bir bireysellik anlayışına dayanmaktadır.⁴³⁴ Devrim’den sonra yurttaşlık, “aktif” ve “pasif” olmak üzere ikiye ayrılmış, yalnızca 25 yaşını doldurmuş ve belirli bir miktar vergi ödeyen (servet sahibi) erkekler “aktif yurttaş” statüsü kazanarak seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Kadınlar ise pasif

⁴³¹ Joan Wallach Scott, 1996, s. 2, 11.

⁴³² “En genel olarak söz söyleme sanatı olarak tanımlanan “retoriğin amacı, dinleyen kişide ya da muhatapta yeni bir tutumun gelişmesini sağlamak, muhatapın var olan tutumunu değiştirmek, dinleyicilere belli konularda bilgi vermektir. Karşısındakini yazılı ya da sözlü olarak ikna etmeye çalışmak, retoriğin temel gayesidir.” Coşkun Baba, “Retorik ve Mantık İlişkisi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 9, Cilt: 9, Sayı: Özel Sayı, Güz 2019, s. 249,250

⁴³³ Joan Wallach Scott, 1996, s. 5, 9

⁴³⁴ Joan Wallach Scott, 1996, s. 10, 11

vatandaş kategorisinde bırakılmıştır. 1792’de monarşinin devrilmesinden sonra da 21 yaş üstü erkeklere oy hakkı tanınırken kadınlar bu haktan mahrum bırakılır.⁴³⁵

Kadınların siyasetten uzaklaştırılması, ev işleri, çocuk bakımı gibi doğanın kadına yüklediği özel görevler olduğu iddiasıyla meşrulaştırılmış, 1793 yılında Konvansiyon tarafından tüm kadın kulüpleri ve halk dernekleri yasaklanmıştır.⁴³⁶ Scott’a göre feminist yaklaşımlar, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkelerinin sınırlarını açığa çıkararak cinsel farklılık kavramının kullanımını sorgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, cumhuriyetçiliğin evrensel prensipler savunduğunu ancak kadınları tam siyasi haklardan mahrum bıraktığını söyleyerek tutarsızlıklarını ve çifte standartlarını ortaya koymaktadır.⁴³⁷ Fransız Devrimi döneminde Olympe de Gouges’in mücadelesi ve idamı kadınların siyasi temsil talebinin sistem açısından ne denli tehlikeli algılandığının en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir.⁴³⁸

Fransız Devrimi’ni feminist bir bakış açısıyla yorumlayan bir diğer tarihçi de Joan B. Landes’tir. Landes, mutlakiyetçilikten burjuva topluma geçiş sürecinin kadınlar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.⁴³⁹ Landes, feminizmin doğuşunu Eski Regim Fransa’sının mutlakiyetçi saray ve salonlarındaki siyasi açıdan etkili kadınların düşüşüne bağlamakta ve kamusal yaşamın örgütlenmesindeki değişimin, kültürel temsil sistemindeki radikal dönüşümle bağlantılı olduğunu savunmaktadır.⁴⁴⁰

Eski Krallık Rejiminde ulusun gücü, hakları ve çıkarları doğrudan kralın kişiliğiyle birleşmiş durumdaydı. Siyasal beden, kralın kendi bedenine işlenmişti. Bu kişiselleştirilmiş ve ataerkil siyasi yapı, kadınların konuşmasına ve performans sergileyebilecekleri alanlara izin vermekteydi. Seçkin kadınlar, geleneksel ev içi

⁴³⁵ Joan Wallach Scott, 1996, s. 35

⁴³⁶ Joan Wallach Scott, 1996, s. 48

⁴³⁷ Joan Wallach Scott, 1996, s. x, xi, 3, 12.

⁴³⁸ Joan Wallach Scott, 1996, s. 29, 30, 52

⁴³⁹ Joan B. Landes, **Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution**, Cornell University Press, 1990

⁴⁴⁰ Joan B. Landes, 1990, s. 1,2

rolleriyle neredeyse hiç ilgisi olmayan kamusal bir konuma sahiptiler.⁴⁴¹ Kadınların artan sosyal gücü ve ev içi rollerinden uzaklaşmalarına karşı geleneksel aristokrasi ve burjuvazi içinde tepkiler yükselmeye başlamıştı.⁴⁴² Toplumun bozulması ve devlet otoritesinin zayıflatılması, “kadınların saltanatı” metaforu üzerinden ortaya koyulmakta, krallığın gücü ile kralın akranları olması gerekenlerin evcilleştirildiği hatta adeta kadınsılaştırıldığı düşünülmekteydi. Bu durum, cumhuriyetlerin erkek egemenliğinde hazırlanan anayasalarını savunanlar tarafından şiddetle eleştiriliyordu. Kralın eşitler arasında daha mütevazı bir konuma çekilmesi ve kadınların ait oldukları aristokrat veya burjuva hanelerine geri dönmesi, bir tür aile içi reform olarak sunuluyordu. Böylece erkekler, sahip oldukları ve korumaya çalıştıkları iktidar alanlarının nüfuz sahibi kadınlarca engellendiğini görmeyeceklerdi.⁴⁴³ Feminizm karşıtları tarafından sunulan toplumsal yenilenme ile kadın ait olduğu yere eve dönecek ve orada izole edilecekti. Böylelikle kadın, kendisine atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri dışına çıkamayarak bakmakla yükümlü olduğu kişiler, aile rolleri ve ev işleri çemberinde toplumun atfettiği, doğuştan geldiği düşünülen statüsünü yeniden sağlayacaktı.⁴⁴⁴

Fransız Devrimi’ni fikirleriyle besleyen Montesquieu’nun kadınların toplumdaki yeri konusunda düşüncelerine yer veren Landes, böylece ev içi düzen ve siyasi düzen arasında kurulan ilişkide kadına biçilen rolü de gözler önüne sermiş olur. Montesquieu’ya göre kadınların sınırsız özgürlüğü ve kibri, hırslı saray mensuplarını yükselmeye zorlayarak sarayın kamusal alanına taşıp aristokratik yozlaşmaya yol açmaktadır. Montesquieu’nun kadınlık modeli, cumhuriyetçi anayasalar altında erdemli, sade ve evcil bir kadını ifade etmektedir. Ona göre özgürlüğün bol olduğu yerde kadınlar erdemli davranmaya daha az eğilimlidir. Kadınların kendi rollerine geri dönmesi gerektiğini savunan Montesquieu, "evcil kadının", toplumsal alandan çekilerek

⁴⁴¹ Joan B. Landes, 1990, s.2, 17

⁴⁴² Joan B. Landes, 1990, s.10, 26

⁴⁴³ Joan B. Landes, 1990, s.21, 27

⁴⁴⁴ Joan B. Landes, 1990, s.27

daha özel bir ev ortamına uyum sağlamasının topluma yarar sağlayacağını öngörür.⁴⁴⁵

Montesquieu medeniyetin ilerlemesini, kadınların evcilleştirilmesine bağlar. Ona göre despotik rejimlerde kadınlar birer köle statüsüne indirgenmişken, monarşilerde ise saray entrikaları ve yapay nezaket kuralları içinde yozlaştırıcı bir özgürlüğe sahip kılınmışlardır. Ancak cumhuriyetlerde bu özgürlük, edep ve ahlak kurallarıyla sınırlandırılır.⁴⁴⁶

Landes, Montesquieu ve antik soylu sınıfın üyeleri tarafından kadınların konuşma hakkı ve gücü aleyhine öne sürülen argümanların, burjuva kamusal alanının ortaya çıkışıyla birlikte bu alanın sembolik siyasetinde ve teorilerinde yeniden kullanıldığını dile getirmektedir. Ona göre Montesquieu'nun kadınların evcilleştirilmesine dair hayali, hem Fransız Devrimi'nin erkek liderleri tarafından hem de devrim sonrası dönemdeki halefleri tarafından uygulanmıştır. Bu doğrultuda, 19. yüzyıl burjuva toplumunun yeni sembolik düzeni, kamusal alanda kadınların susturulması temeline dayanmaktadır.⁴⁴⁷

Landes'e göre devrimciler tarafından benimsenen evrensel akıl, yasa ve doğa gibi burjuvaziye ait merkezi kategoriler, ideolojik olarak meşrulaştırılmış ve cinsiyet farklılıkları ile kamusal-özel alanların ayrımına dayanan bir düzenin içine yerleşmiştir. Bu evrenselcilik, kendini tarafsız ve kapsayıcı olarak sunmasına rağmen özünde erkek egemen çıkarları yansıtmaktadır. Landes, devrimin cumhuriyetçi erdem anlayışının, kadınları özel alanlarla sınırladığını vurgular. Bu anlayışa göre kadınlar, annelik ve ev işleri gibi rollerle sınırlandırılmıştır. Böylece cumhuriyet yalnızca kadınların yokluğunda değil aynı zamanda kadınları dışlayan bir yapı olarak inşa edilme özelliği taşımaktadır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Joan B. Landes, 1990, s.22, 36-38

⁴⁴⁶ Joan B. Landes, 1990, s. 36-38

⁴⁴⁷ Joan B. Landes, 1990, s. 38

⁴⁴⁸ Joan B. Landes, 1990, s.144, 171.

Devrimden sonra kadınların pasif vatandaş kategorisinde bırakılması, 1793 yılında hükümetin tüm kadın kulüpleri ve derneklerinin yasadışı olduğunu kararlaştırması gibi kararlar ve yasaklamalarla kadınlar siyasi alandan uzaklaştırılmıştır.⁴⁴⁹ Fransız Devrimi'nin kadınları dışlayan uygulamalarının yanı sıra Landes'e göre devrimin en önemli mirası toplumsal cinsiyetin toplumsal hayata kültürel olarak kaydedilmesi olabilir. Cinsiyet, devrimle birlikte eskiden olmadığı kadar toplumsal açıdan önemli bir kategori haline gelmiştir. Çünkü eski rejim Fransa'sı erkekliğin kendi başına bazı ayrıcalıklara sahip olduğu ancak çok büyük ayrıcalıklarının olmadığı bir sınıf toplumdur. Landes'e göre kadınlar, devrimle birlikte özgürlüğe ulaşamamış olsalar da devrim onlara ahlaki bir kimlik ve siyasi bir anayasa miras bırakmıştır. Devrimle birlikte mutlakçı kamusal alanın dönüşümü, cumhuriyetçi annelik de dahil, ev hayatı ve feminizm olmak üzere birbiriyle ilişkili iki farklı sonucu getirmiştir.⁴⁵⁰ Sonuç olarak Landes'e göre devrimin özgürlük ve eşitlik idealleri, onun yarattığı yeni düzen içinde erkeklerin kardeşliğinin gölgesinde kalmış, kurulan cinsiyetçi cumhuriyet düzeni içinde kadınlar kamusal alandan dışlanmışlardır. Landes, bu dışlanmanın feminizmin doğuşuna zemin hazırladığını ifade etmektedir.⁴⁵¹

Fransız Devrimi döneminde kadınları sokağa döken ve devrimci eylemin öznesi kılan temel etken derinleşen mali krizle birlikte temel gıda maddelerine erişimin imkânsızlaşması ve fiyatlandırma politikalarındaki adaletsizliktir. Bu durum daha sonra onların siyasi alanda da hak talebinde bulunmalarında ve eyleme geçmelerinde güçlü bir motivasyon kaynağı olur. Bastille Baskını ve taşradaki köylü ayaklanmaları gibi olaylar, kadınlar tarafından devrimci birer imkân olarak kavranmış ve bu durum, kadınların yeni bir topluma dair özelemlerini yüksek sesle dile getirmelerine zemin hazırlamıştır. Kadınlar dilekçeler, örgütlü yürüyüşler, dayanışma mesajları ile yasama ve yürütme

⁴⁴⁹ Joan B. Landes, 1990, s.94, 122

⁴⁵⁰ Joan B. Landes, 1990, s.170, 171

⁴⁵¹ Joan B. Landes, 1990, s.158, 201

gücüne baskı uygulayıp onları kadınların sorunlarına ve ihtiyaçlarına duyarlı hale getirmeye çalışmışlardır.⁴⁵²

Kadın kulüplerinde örgütlenen devrimci kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olmak, siyasi ve medeni haklarda eşitlik için mücadele etmişlerdir. Kadınların eşitlik talepleri Olympe de Gouges'un "Kadın Hakları Bildirgesi" ile somutlaşmıştır. Ancak 1789'dan sonra yönetimi ele geçiren devrimci iktidarlar tarafından kadınlar, siyasetten uzaklaştırılmış ve kadın kulüpleri ve dernekler yasaklanmıştır. Kadınların tam eşitlik, silah taşıma hakkı, oy hakkı gibi talepleri olmakla birlikte siyasi aktör olarak en etkili oldukları zaman geçim ve ekonomik güvenlik taleplerini dile getirdikleri zamanlar olur. Bu konuda siyasetin radikal sol tarafı ile bir ittifak da kurarlar ve böylece ekonomik sıkıntılar konusundaki talepleri modern siyasi faaliyetlere de bir köprü niteliği taşır. Nitekim kadınlar, ekmek ve geçim talepleri ile Versailles'a yürüdüklerinde siyasi aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Devrim ilerledikçe bu tür davranışlar kulüplerde ve halk topluluklarında kurumsallaşmaya başlar.⁴⁵³

Devrimci direniş ve ayaklanmalarda önemli rol oynayan ve erkeklerle birlikte devrim için mücadele eden kadınlar devrimci örgütlerin harekete hâkim olmalarıyla birlikte saf dışı edilir. Fransız Devrimi sürecinde kadınların siyasi haklardan mahrum bırakılması, dönemin resmi tarihi dışında kalır. Diğer yandan, 18. yüzyılın büyük burjuva devriminde kadınlar ve pek çok kişi siyasi haklarından mahrum bırakılmış olsalar da bu onların gayri resmi olarak sahne arkasında oldukça önemli roller üstlendikleri gerçeğini değiştirmez.⁴⁵⁴

Kadınlar, devrim döneminde ve sonrasında kamusal alanda var olma mücadelesinden vazgeçmediler ancak iktidar tarafından özel alana mahkûm edildiler. Erkekler kamusal alanda siyasetle ilgilenirken kadının yeri evi, önceliği ailesi olacaktır.

⁴⁵² D.G. Levy, H.B. Applewhite, M.D. Johnson, **Women in Revolutionary Paris 1789-1795**, University of Illinois Press, 1979, s. 13, 14

⁴⁵³ D.G. Levy, H.B. Applewhite, M.D. Johnson, 1979, s.311, 312

⁴⁵⁴ Galina Serebryakova, **Fransız Devriminde Kadınlar**, Çev. Ahmet Açıkan, Kor Kitap, 1.Basım, 2019, İstanbul, s. 10

Bu doğrultuda, kadın kulüplerinin kapatılması kadının kamusal alanda varlık göstermesini engelleme girişimlerinden biridir.⁴⁵⁵ Nitekim devrim sonrası iktidarı devralan kadroların, kadınların siyasal alana dahil olmasına dair meclis çatısı altında yürüttüğü tartışmalar; dönemin derin cinsiyet bariyerlerini ve eril sınırlarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Bu tartışmalarda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olabilmeleri için gereken ahlaki ve fiziksel güce sahip olmadıkları savunulmuş ve bu doğrultuda eylemlerde bulunmalarının doğaya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Kadınlara ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımının temel görevleri olduğu dayatılmıştır. Ayrıca Olympe de Gouges gibi hak savunucusu kadınların idam edilmesi; devrimci hükümet tarafından sadece bireysel bir cezalandırma değil, aynı zamanda tüm kadınlardan gelen eşitlik taleplerinin şiddet yoluyla susturulmaya çalışılmasıdır.⁴⁵⁶

Devrimin ilan ettiği eşitlik ve özgürlük vaatleri, Devrim'den sonra kadına biçilen toplumsal rol ile bağdaşmaz. Ancak buna rağmen Fransız Devrimi, kadın haklarının dile getirilmesi ve kadınların siyasette bir güç olarak varlık göstermesi açısından önemli bir dönemeç olur. Devrim sürecinde kadınların siyasi ve hukuki eşitlik talepleri, erkek egemen otoriteler tarafından sert bir şekilde bastırılmış olsa da Fransız Devrimi bu dönem sonrasında gelişen kadın hareketleri açısından kalıcı bir örnek ve ilham kaynağı olmayı başarmıştır.⁴⁵⁷

7. FRANSIZ DEVRİMİ BİR İNTİHAL MI? GEORG JELLINEK

Türk hukuk literatüründe genellikle hak kavramı üzerine geliştirdiği teoriler ve aktif/pasif statü hakları ayrımı ile tanınan Alman kamu hukukçusu Georg Jellinek, “1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nin Fransız Devrimi’ne özgü bir ilk olduğu iddiasını sorgulamıştır. Jellinek, bu bildirgenin aslında yenilikçi ve tamamen

⁴⁵⁵ Diren Çakmak, 2007, s. 731

⁴⁵⁶ Jeremy Popkin, 2023, s. 483

⁴⁵⁷ D.G. Levy, H.B. s.312

özgün bir belge olmadığını, Anglo-Amerikan anayasal kaynaklara dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁵⁸

Jellinek, insan ve yurttaş hakları kurumlarının kökenleri hakkında oluşan Fransız merkezli yaratılan algıyı sorgular. Anglo-Amerikan tarihine değinmeden Fransız siyaset felsefesine atfedilerek oluşturulan bu algıyı kırmaya çalışır. Bu doğrultuda 1789 Fransız Bildirgesi'nin, Jean Jacques Rousseau'ya dayandırılabilir bir temeli olmadığını ileri sürer. Aksine bu hakların kökenlerinin, Kuzey Amerika'daki bağımsız devletlerin, İngiliz anayasal hak ve özgürlükler geleneğinden devrıldıkları mirasla şekillendirdikleri anayasalarına dayandığını savunur.⁴⁵⁹

Jellinek'e göre, 1789 Fransız Bildirgesi'nden önce kamu hukuku literatürü devlet başkanlarının haklarını, sınıf imtiyazlarını, bireylerin veya belirli kurumların ayrıcalıklarını tanıyordu. Bireyin devlet karşısındaki bireysel hakları sadece doğal hukuk dahilinde biliniyordu ve bu haklar devletin görevleri biçiminde belirmektedir. Bildirge ile birlikte ilk defa bireysel haklar pozitif hukuk dahilinde ortaya çıkmış oldu. Daha sonra ise “1791 Fransız Anayasası” ile anayasal teminata alındı.⁴⁶⁰ Jellinek İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ortaya çıkmasında Rousseau'un “Toplum Sözleşmesi” öğretilerinin etkisini vurgulayan çoğunluk görüşlerin aksini iddia ederek, Kuzey Amerika'nın on üç eyaletinin bağımsızlık bildirelerinin Fransız metni için asıl model teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Öne sürdüğü bu iddialarını; “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı” adlı eserinde “Bildireler” üzerinde yaptığı karşılaştırmalar ile temellendirmeye çalışmıştır.⁴⁶¹

Jellinek, öncelikle Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi” adlı eserindeki ilkelerin Fransız Bildirgesi'nin temelini oluşturmadığını vurgular. Aksine bu ilkelerin yalnızca

⁴⁵⁸ Georg Jellinek, **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı**, Çev: Rezzan İtişgen Dülger, Muzaffer Dülger, Pinhan Yayıncılık, 1.Basım, 2017, İstanbul, s. 11, 13

⁴⁵⁹ Georg Jellinek, 2017, s. 14

⁴⁶⁰ Georg Jellinek, 2017, s. 32

⁴⁶¹ Georg Jellinek, 2017, s. 35

Fransız Bildirgesi'yle değil tüm hak bildirgeleriyle çeliştiğini savunur. Çünkü bu ilkelerden bireye özgülenmiş bir hak kavramı ortaya çıkmamaktadır. Rousseau, eserindeki düşünceleri ile bireylerin özgürlüğünü dokunulmaz ve kesin sınırlarla korunmuş bir alan olarak garanti altına alma fikrini baştan sona reddetmektedir. Toplum Sözleşmesi'nde ortaya koyulan görüşler, hukuk aracılığıyla sınırlandırılmayacak şekilde ortak iradenin mutlak bir güç olduğu anlayışını ortaya koymaktadır. Jellinek Rousseau'nun eserinde ele alınan fikirlerin, Bildirge'deki bazı ifadeler üzerinde belli ölçüde etkili olmuş olsa da Bildirge'nin genel zihniyetinin ve kavrayışının başka bir kaynaktan gelmiş olması gerektiğini öne sürer.⁴⁶²

Jellinek'e göre İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, içeriğinde yer alan birçok bölümü göz önüne alındığında Amerikan bildirgelerinden kopyalanmıştır. Amerikan Bağımsızlık savaşında bulunan ve Fransız Devrimi'nin önde gelen isimlerinden olan Lafayette, Ulusal Meclis'te bir haklar bildirgesini gündeme getiren kişi olmuştur. Jellinek, Lafayette'in bu önerisinin kaynağını Amerikan devletlerinin bildirgelerine dayandırmaktadır.⁴⁶³ Amerikan devletlerinden biri olan Virginia, 1776 yılında ilk anayasayı yapmıştır ve bu anayasa bir haklar bildirgesi ile başlamaktadır. Virginia'dan sonra ancak 1789 Fransız Devrimi'nden önce birçok Amerikan devleti benzer şekilde haklar bildirgeleri ilan etmiştir. Bu bildirgelerdeki temel fikirler genellikle birbirlerinden alınmıştır ve dolayısıyla aynı hükümler farklı bildirgelerde değişik biçimlerde de olsa tekrar tekrar ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁴

Amerikan ve Fransız Bildirgelerini karşılaştıran Jellinek, her iki bildirgenin de ilkelerinin soyut nitelikte olduğunu belirtmiş ve Fransızların sadece Amerikan fikirlerini almakla kalmayıp biçim olarak da onlardan esinlendiklerini öne sürmüştür. Ancak Fransız Bildirgesi ile ne yeni ne de Amerikan hükümlerine göre bilinmeyen bir şey ortaya konmuş olsa da Fransız Bildirgesi'nin de kendine özgü nitelikleri bulunduğunu

⁴⁶² Georg Jellinek, 2017, s. 37-41

⁴⁶³ Georg Jellinek, 2017, s. 43-49

⁴⁶⁴ Georg Jellinek, 2017, s. 51-53

söylemektedir. Çünkü 1789 Fransa'sının ve 1776 Amerika'sının sahip olduğu siyasi koşullar birbirlerinden oldukça farklıdır. Jellinek'e göre yabancı kurumlar ve yasaların benimsenmesi durumunda elbette bu fikirlerin ulusal özelliklere uygun olacak şekilde değiştirilmesi söz konusu olacaktır. Amerikan eyaletlerinin hak bildirgeleri olmasaydı, Fransızların İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni kaleme almaları ve evrensel bir metin olarak ilan etmeleri tarihsel olarak mümkün olamazdı.⁴⁶⁵

Jellinek gerçekleştirdiği karşılaştırmalı hukuk çalışmaları neticesinde 1789 Bildirgesi'nde vücut bulan temel ilkelerin özgün birer Fransız icadı olmadığını, bu ilkelerin gerçekte 1776 yılında Amerikan eyalet anayasalarında ilan edilen ilkelerin evrenselleştirilmiş bir devamı olduğu sonucuna varır. Ancak Fransız Bildirgesinin dünya üzerinde yarattığı etki sebebiyle Fransa'ya da hakkını teslim eder. Zira ona göre eğer Fransa, Amerikan ilkelerini alıp yaymış olmasaydı bu ilkeler yalnızca Amerika ile sınırlı kalacaktı. Günümüzde tüm devletlerde bireylere geniş bir hak alanı yasal güvenceyle sunulmuş, güçlü devlet otoritesine karşı bireyin haklarının savunulduğu bir zemin oluşturulmuştur. Bu gelişmede ise Fransız Bildirgesinin doğrudan etkisi bulunmaktadır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Georg Jellinek, 2017, s. 73-75

⁴⁶⁶ Georg Jellinek, 2017, s. 115

SONUÇ

“Devrim sona erdiğinde şiddetli siyasal ve ideolojik mücadelelerle ilan edilen ve on yıllara yayılan bir tartışma süreci başladı... Söz konusu mücadelelerin etkisinin devrim anlatısına yansımaları ve farkında olmaksızın da olsa yazarın yerleştiği kampın izlerini taşıması kaçınılmazdır. Özetle tarafgir olmayan bir devrim tarihi yoktur.”

Jacques Godechot⁴⁶⁷

Bu çalışmada, devrimi tek boyutlu açıklamaların ötesine taşıyıp farklı yorum geleneklerine yer verilerek tarihsel bir olayın farklı tarihsel, siyasal ve ideolojik perspektiflerden bakıldığında çıkarılan sonuçların nasıl farklılaşabildiğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bununla birlikte Fransız Devrimi üzerine farklı bakış açılarını karşılaştırmalı bir biçimde ele alarak devrimin çok yönü karakterini ortaya koyma amacı taşımaktadır.

1789 yılında Fransa’da yaşanan büyük olayın yol açtığı etkiler ne bu olayı gerçekleştirenlerce ne de tanık olanlarca tahmin edildi. 18. yüzyıl artık ekonomik ve toplumsal ilişkilerin giderek artan bir hızla değiştiği ve Orta Çağ’dan kalma feodal sistemin çözüldüğü bir dönemdi. Tüm Avrupa’da yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmeler elbette Fransa’yı da etkilemişti. Ancak bu gelişmeler başka ülkelerde değil Fransa’da bir devrime yol açtı. Fransız Devrimi’nin sonuçları ise devrimi gerçekleştirenlerin bile öngöremediği şekilde Fransa’nın toplumsal yapısında köklü değişimlere sebep olurken bütün dünyayı da etkisi altına aldı. Devrim yalnızca mutlak monarşinin sona ermesi ve yeni bir siyasal düzenin inşa edilmesi olarak değil modern vatandaşlık anlayışının, insan hakları düşüncesinin ve ulus devlet kavramının

⁴⁶⁷ Alıntılanan Jean-Numa Ducange, Fransız Devrimi ve Dünya Tarihi-İki Yüzyıllık Tarihsel ve Siyasal Tartışma/1815-1991, Çev: Barış Şannan, Bağlam Yayınları, 1. Basım, 2023, İstanbul, s.11, Alıntılanan Jacques Godechot, Un jury pour la Révolution, Paris, Robert Laffont, 1974, s.10

oluşumunda belirleyici bir dönüm noktası olarak tarihe geçti. Devrim öncesi ve sonrası yaşanan gelişmeleri ile tarihte önemli bir yer işgal eden böylesine büyük ve istisnai bir olayın gerçekleştiği dönemden başlayarak tartışmaların ilgi odağında yer alması kaçınılmazdı. Dolayısıyla devrim üzerine pek çok tarihçi, siyasetçi, gazeteci tarafından sayısız eser kaleme alındı ve her bir eser yazarının kendi bakış açısıyla harmanlanarak ortaya koyuldu.

Feodal kurumların hala etkisini sürdürdüğü, aristokrasi ve ruhban sınıfının ayrıcalıklarını büyük ölçüde koruduğu 18. yüzyıl Fransa'sında, ekonomik ve kültürel açıdan güçlenen burjuva sınıfının siyasal sistem içinde yeterince temsil edilmediği bir düzenin devrimin zeminini hazırladığı düşüncesi tarihsel süreçte Fransız Devrimi üzerine yapılan çalışmalarda hâkim görüşü ifade etmektedir. Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal koşullardan yola çıkarak yapılan yorumlar, Fransız Devrimi'nin bir burjuva devrimi olduğu ve feodal sisteme son vererek kapitalist toplumu yaratmayı hedeflediği düşüncesindedir.

Devrim dönemi liberal düşünürlerden başlayarak, devrime ilişkin ortaya koyulan bu bakış açısı sosyalist tarihçiler tarafından da geçerli kabul edilmiştir. Karl Marx'ın burjuva devrimi teorisinden hareketle Fransız Devrimi'ni yorumlayan tarihçiler, Fransa'nın ekonomik koşulları ve değişen toplumsal yapısı üzerinde durarak değişen koşullara ayak uyduramayan eski düzenin devrim ile birlikte ortadan kaldırıldığını ileri sürmüşlerdir. Devrimde burjuva sınıfının öncülüğüne vurgu yapmakla birlikte özellikle sosyalist gelenekten gelen Lefebvre ve Soboul gibi tarihçiler devrim sürecinde halk kitleleri ve alt sınıfların oynadığı rol üzerinde durmuş ve toplumsal dinamiklerin önemine işaret etmişlerdir. Bu bakış açısı, devrimin sadece siyasal elitlerin öncülüğü ve çabalarıyla gerçekleşen bir olay olmaktan ziyade, geniş halk kesimlerinin aktif katılımıyla şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

Sadece sosyalist tarihçiler değil önemli sayıda tarihçi ve yazar tarafından da Fransız Devrimi'nin burjuva karakterli bir devrim olduğu ve kapitalist toplumu inşa etme amacı taşıdığı yaygın bir görüş olarak kabul edilmiştir. Ancak revizyonist tarihçiler tarafından özellikle Alfred Cobban'ın öne sürdüğü yaklaşımla birlikte, devrimin ekonomik ve sınıfsal temellerinin abartıldığı ifade edilmiştir. Revizyonist karşı çıkışla, sosyalist tarihçiler tarafından ortaya koyulan tablonun doğruluğu sorgulanarak devrim dönemi Fransa'sı üzerine yapılan tasvirin hatalı olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Revizyonist yorumlar, o dönem Fransa'sında bir burjuva sınıftan bahsedilemeyeceğinden hareketle devrimin tek bir sınıfla açıklanamayacak daha karmaşık bir insan koalisyonu tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir. Burjuvazi olarak ifade edilen sınıfın homojen bir yapıya sahip olmadığı, ayrıca kurulması beklenen kapitalist üretim ilişkilerinin devrimden sonra Fransa'da uzun yıllar gelişmediğine dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda revizyonist yaklaşımlar, devrimin ekonomik ve toplumsal bir dönüşümü ifade etmesinden ziyade siyasal, idari ve hukuksal bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla Fransız Devrimi'ne revizyonist bakış açısı, Marksist perspektiflere önemli eleştiriler yönelterek devrim tartışmalarına yeni ve farklı bir boyut kazandırmıştır.

Gerçekleştiği dönemden başlayarak hem Fransa'da hem de farklı ülkelerde devrime karşı çıkan ve düşmanlık besleyen görüşler de azımsanmayacak sayıdadır. Muhafazakâr ve karşı devrimci olarak ifade edilen bu görüşler Fransız Devrimi'ni toplumsal düzeni sarsan, geleneksel kurumları zayıflatan ya da ortadan kaldıran ve siyasal istikrarsızlığa neden olan bir süreç olarak ifade etmektedir. Devrimin çağdaşı Edmunda Burke'ün düşüncelerinde somutlaşan bu yaklaşım, devrimin meşruiyetini sorgularken, radikal değişimlerin toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini göstermeye odaklanmaktadır. Bu çerçevede, devrimin yalnızca ilerici unsurlarına değil aynı zamanda şiddet, terör ve toplumda yarattığı kaos gibi olumsuz yönlerine dikkat çekmesi

bakımından önem taşımaktadır. Devrimi azınlık bir grubun komplosu olarak gören düşünceleri barındıran bu yaklaşım azımsanmayacak sayıda taraftar kazanmış ve sadece Fransız Devrimine değil genel olarak devrim olgusuna karşı çıkanlarca temel alınmıştır.

Bir kavram olarak devrim, kökten bir değişikliği ifade etmektedir. 1789 yılında Fransa’da gerçekleşen olayların bir devrim olarak adlandırılması ve Fransız Devriminin bir düzenin yıkılıp yenisinin kurulması ve bu anlamda bir kopuşu temsil ettiği düşüncesi uzun bir süre boyunca genel kabul görmüştür. Alexis de Tocqueville’in devrim üzerine ortaya koyduğu yaklaşım bu düşüncüyü kırmış ve devrime ilişkin yapılan yorumlara yeni bir soluk getirmiştir. Tocqueville, Fransız Devrimi’ni bir kopuştan çok bir süreklilik olarak değerlendirmektedir. Ona göre devrim kökten bir değişim değil, eski rejim döneminde başlayan merkeziyetçi dönüşümün devamıdır. Bu yaklaşım devrimle birlikte kurulan birçok kurumunun kökenini devrim öncesi döneme dayandırmakta, devrimin yalnızca yıkıcı değil aynı zamanda tamamlayıcı ve dönüştürücü bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Böylece Fransız Devrimi geçmişten kopuşu temsil eden ve tamamen ayrı ve istisnai olarak ele alınması gereken bir olay değil, tarihsel süreklilik içinde şekillenen bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. Devrimin ne olduğu, kimin gerçekleştirdiği, hangi koşullarda ortaya çıktığı gibi sorulardan hareketle yola çıkan yaklaşımlardan tamamen farklı bir tarih anlayışı ortaya koyan Michelet, Fransız Devrimi’ne ilişkin yaklaşımı ile yeni ve farklı bir soluk getirmiştir. Onun romantik ve idealist bakış açısı devrimi, halkın özgürlük ve adalet arayışının kutsal bir ifadesi olarak yansıtmaktadır. Michelet, devrimin duygusal ve sembolik yönlerini ön plana çıkararak tarih yazımında anlatım ve yorumun önemini vurgular. Bu yaklaşım, Fransız Devrimi’ni yalnızca siyasi bir olay olarak değil aynı zamanda toplumsal bilinç ve kolektif hafıza açısından da bir dönüm noktası olarak öne çıkarır. Her ne kadar nesnellikten uzak olduğu gerekçesiyle eleştirilse de Fransız Devrimi üzerine yaptığı çalışmalardan pek

çok tarihçi kaynak olarak faydalanmış ve ulus kavramına yüklediği değerle önemini korumuştur.

Bu çalışmada bir diğer bakış açısı olarak yer verilen Fransız Devrimi'ne ilişkin feminist yorumlar, devrimi cinsiyet temelinde ele almış ve devrimin evrensel olduğu ileri sürülen ilkelerinin kim için ve ne kadar geçerli olduğunu sorgulamıştır. Bu yaklaşım, kadınların devrim sürecine aktif katılımlarına rağmen siyasal haklardan dışlandıklarını ortaya koyarak eşitlik ve özgürlük ilkelerinin herkes için geçerli olmadığını göstermiş, devrimden sonra yapılan uygulamaların mülk sahibi erkekler üzerinden şekillendiği ortaya koymuştur. Feminist yorumlar, Fransız Devrimi'nin insan hakları söylemi ve gerçekleştirmeyi vaat ettikleri ile uygulamaları arasındaki çelişkileri net bir şekilde görünür kılması bakımından önem taşımaktadır.

Devrim'in en önemli ürünü olarak tarihteki yerini alan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"nin kökenlerinin Georg Jellinek tarafından sorgulanması dikkate değer bir yaklaşım sunmaktadır. Fransız Devrimi'ni uluslararası bir perspektifle ele alan Jellinek, Devrim'in ortaya çıkardığı Bildirge'nin Amerikan anayasalcılık geleneğinden beslendiğini ifade etmektedir. Onun yaklaşımıyla Fransız Devrimi'nin sadece ulusal dinamiklerin bir sonucu değil aynı zamanda transatlantik fikir alışverişlerinin bir sonucu olarak da ortaya çıkmış olabileceği gösterilmektedir. Böylece devrimin düşünsel temelleri daha geniş bir tarihsel bağlamda incelenir.

Bu çalışmada ele alınan yaklaşımlar elbette Fransız Devrimi üzerine ortaya koyulan bütün yorumları içermemektedir. Çalışmanın belirli sınırlarının olması gereği ve ulaşılabilen kaynakların sınırlılığı bakımından tarihte önemli yer edinmiş ve pek çok tarihçi tarafından benimsenmiş ve ortaya koyulmuş yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu yaklaşımlar göstermektedir ki Fransız Devrimi tek bir kuramsal çerçeveye açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Devrim, sınıfsal çatışmaların, siyasal krizlerin, düşünsel dönüşümlerin ve uluslararası etkileşimlerin kesişim noktasında

şekillenmiştir. Bu nedenle Fransız Devrimi'ni anlamak yalnızca geçmişte yaşanmış olayların analizini yapmakla sınırlı olmayıp, modern ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıların kökenlerini kavramak açısından da büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle devrim üzerine yapılan her çalışma büyük önem taşımakta ve yapılan her yorum üzerinde düşünülmesi ve sorgulanması gereken bir değeri ifade etmektedir. Tarihsel süreçte Fransız Devrimi'nin yüceltilmesi, görmezden gelinmesi ya da eleştirilmesi, yalnızca dönemin siyaset ve ideolojilerine değil aynı zamanda bu olguyu yorumlayan kişinin yaşadığı zamana ve bulunduğu konuma göre değişmektedir.⁴⁶⁸

Elbette tarihsel olarak gerçekleşmiş bir Fransız Devrimi vardır. Ancak biz bu olayı, tarihçilerin yaptığı çalışmalar ile yazdıkları aracılığıyla anlayabiliriz. Bu tarihçiler de bize kendi bakış açılarından süzölmüş bir anlatı sunmaktadırlar. Her biri ön plana çıkardığı, vurguladığı ya da önemsiz bulup bahsetmediğı farklı unsurlarla farklı bir yaklaşım sergiler. Aynı olay üzerinden birbirinden farklı Fransız Devrimi tasvirleri ortaya çıkarırlar. Bu anlamda belki de tek bir Fransız Devrimi'nden değil, Fransız Devrimlerinden söz etmemiz bile mümkün olabilir. Eric Hobsbawm'ın ifade ettiğı gibi, herkesin Fransız Devrimi kendine göredir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Eric Hobsbawm, 2016, s. 98

⁴⁶⁹ Eric Hobsbawm, 2016, s. 98

KAYNAKÇA

- Adadağ, Özgür, Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 3(11), 2007, ss. 55-70
- Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 44(3), 195-228.
- Arslan, Abdullah, (2018), Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, 4 (1), 9-27.
- Aulard, Alphonse, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi 1789-1804 Cilt I, (Çev: Nazım Poroy), 3.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Baba, Coşkun, Retorik ve Mantık İlişkisi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 9, Cilt: 9, Sayı: Özel Sayı, Güz 2019.
- Barruel, Abbe, Memories Illustrating the History of Jacobinism, Real View Books, 1995.
- Bloch, Marc, Feodal Toplum, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), 7.Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2021
- Burke, Edmund, Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler 1790, (Çev: Ahmet Özcan), 2. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2022.
- Cobban, Alfred, The Social Interpretation of the French Revolution, Cambridge University Press, 1965.
- Cobban, Alfred, Aspects of the French Revolution, Norton Library, First Published, 1970.
- Cochin, Augustin, Les Sociétés De Pensée Et La Démocratie Moderne, Plon, Paris, 1921, (yapay zeka tarafından çevrilmiştir).
- Comninel, George C., Fransız Devrimini Yeniden Düşünmek- Marksizm ve Revizyonist Meydan Okuma, (Çev: Ali Çakıroğlu), 1.Baskı, İstanbul, İmkan Yayınları, 2016.
- Çağla, Cengiz, Tocqueville ve Özgürlük, 1.Baskı, İstanbul, Belge Yayınları, 2007.
- Çakır, Burçin, Anti-Revolutionary Conspiracy Theory in the Age of the French Revolution: A Historical Context, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2004, Ankara

- Çakmak, Diren, Fransız Devriminde Kadın: Eksik Yurttaş, Ege Akademik Bakış, 7(2) 2007: 727-745
- Çetinkaya, Doğan, Fransız Devriminin Çalkantılı Tarih Yazımı (William Doyle'un Fransız Devrimi: Çok Kısa Bir Başlangıç kitabının Türkçe baskıya önsözünden)
- Ducange, Jean-Numa, Fransız Devrimi ve Dünya Tarihi-İki Yüzyıllık Tarihsel ve Siyasal Tartışma/1815-1991, (Çev: Barış Şannan), 1. Basım, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2023.
- Duman, Fatih, "EdmundBurke'te Fransız Devrimi Eleştirisi", Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 2024, Yıl: 20 Sayı: 67, ss. 268-309
- Dündar, O-İslamoğlu, M. (2022). The French Revolution: The Marxist interpretation and the revisionist critic. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 647-654
- Ebinç, Sait, Fransız Devrimi ve Sınıf Yapıları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 82, ss.124-143, 2024
- Ekiz, Serkan, Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2020, s. 633-691, s. 674.
- Fındık, Bengücan, On Tocqueville's Political Thought a General Review, International Journal of Scientific and Technological Research, ISSN 2422-8702 (Online), DOI: 10.7176/JSTR/6-08-12 Vol.6, No.8, 2020.
- Furet, François, Penser la Révolution française, Gallimard, 1978. (yapay zeka tarafından çevrilmiştir)
- Furet, François, Fransız Devrimini Yorumlamak, (Çev: Ahmet Kuyaş), 1.Baskı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989.
- Furet, François, The French Revolution 1770-1814, Translated by Antonio Nevill, Blakwell Publishers, 1996.
- Gaxoette, Pierre, Fransız İhtilali Tarihi, (Çev: Samih Tiryakioğlu), 2. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları, 1969.
- Gouges, Olympe de, Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi (7Eylül 1791), (Çev: Ece Göztepe), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1996, Cilt:45, Sayı: 1-4, ss: 185-193.
- Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 13. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2011.
- Hobsbawm, Eric, Devrim Çağı 1789-1848, (Çev: Bahadır Sina Şener), 3. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2003.

- Hobsbawm, Eric, Fransız Devrimine Bakış, (Çev: Osman Akınbay), 1.Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.
- Hür, Ayşe. "220. Doğum Yıldönümünde Fransa'nın Tarihçisi: JULES MICHELET". Ekdergi.com 5 Ağustos 2018. Erişim tarihi: 25.08.2025.
- Jaurés, Jean, Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi, (Çev: Koray Büyüktuncer), 2.Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2023.
- Jellinek, Georg, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı, (Çev: Rezzan İtişgen Dülger, Muzaffer Dülger), 1.Basım, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Jones, P.M., Reform and Revolution in France – The Politics of Transition 1774-1791, First Published, NewYork, Cambridge University Press, 1995.
- Kaminski, Joseph J., The Islamic Fundamentalist that Could Have Been? Parallels between the Rhetoric of Joseph de Maistre and Contemporary Islamic Fundamentalist Movements, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, ISSN 2147-6934, ss. 195-216, DOI: 10.14782/sbd.2016117953,
- Karakuş Öztürk, Hatice, Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi Kitabında Rousseau Eleştirisi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 18, Sayı 2, Ağustos 2017, Sayfa 471-485.
- Kavık, Muhittin, Fransız İhtilalinin Başlaması ve İhtilal Süreci, Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt/Sayı:11(103), 59-64.
- Landes, Joan B., Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution, Cornel University Press, 1990.
- Lefebvre, Georges, Fransız Devrimi, (Çev: Hilal Bucak), 1.Baskı, İstanbul, Hil Yayın, Kasım 2015.
- Levy, D.G, Applewhite, H.B, Johnson, M.D, Women in Revolutionary Paris 1789-1795, University of Illinois Press, 1979.
- Louvrier, Julien, Marx, le marxisme et les historiens de la Révolution française au XX^e siècle, Open Edition Journals, 102/2007, p. 147-167., (yapay zekâ tarafından çevrilmiştir.)
- M.Sc.Semra Of, Özgür İrade ve Determinizm: İnsan Kararlarının Felsefi Temeli, JOSSCI, Volume: 2, Issue:1, 25.02.2025.
- Maistre, Joseph, Considerations on France, Translated by: Richard A.Lebrun, Cambridge University Press, 1994.

- Mann, Michael, İktidarın Tarihi, (Çev: Esin Saraçoğlu, Soner Torlak, Emre Kolay, Olcay Sevimli), 1.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.
- Marx, Karl- Engels, Friedrich, Komünist Parti Manifestosu, (Çev: Erkin Özalp), 3.Baskı, İstanbul, NK Yayınları, 2003.
- Mathiez, Albert, Fransız İhtilali Birinci Cilt Krallığın Devrilmesi 1787-1792, (Çev: Şükrü Kaya), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Michelet, Fransız İhtilali Tarihi I, (Çev: Hamdi Varoğlu), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
- Michelet, Fransız İhtilali Tarihi II, (Çev: Hamdi Varoğlu), Maarif Basımevi, İstanbul, 1957
- Michelet, Fransız İhtilali Tarihi III, (Çev: Hamdi Varoğlu), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.
- Middell, Matthias, Fransız Devrimi, (Çev: Metin Toprak), felsefelogos, 2023/2,397-416 (http://www.neu.inkrit.de/mediadaten/tr/tr_archivetems/Frans%C4%B1z%20Devrimi.pdf) erişim tarihi 28.08.2025.
- Orhan, E. B., Ceylan, A. (2025). Komplo Teorilerinin Etki Potansiyelini Anlama: Texe Marrs'ın İlluminati Örneği, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 45-58.DOI: <https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.1504639>, erişim tarihi 18.03.2026.
- Öz, Eyüp, 1789 Fransız Devrimi: Devrim Neden Fransa'da Oldu?, Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 2023, Cilt 6, Sayı 4, ss.848-856.
- Piedra, Alberto M., The Legacy of the French Revolution: Rousseau's General Will and the Reign of Terror, Institute of World Politics, 2017, <https://www.iwp.edu/articles/2017/12/11/the-legacy-of-the-french-revolution-rousseau-general-will-and-the-reign-of-terror/>, erişim tarihi 06.10.2025.
- Popkin, Jeremy, Yeni Dünyanın Başlangıcı-Fransız Devriminin Yeni Tarihi, (Çev: Gamze Karaca-Özgür Balkılıç), 1.Baskı, İstanbul, Fol Kitap, Nisan 2023.
- Roberts, J. M., The Mythology of the Secret Societies, Charles Scribner's Sons, Newyork, 1972.
- Rude, George, Fransız Devrimi, (Çev: Ali İhsan Dalgıç), 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Sakman, Mücella, İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 55, Aralık 2015, s.117-126.

- Sarıca, Murat, 100 soruda Fransız İhtilali, 2.Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1981.
- Scott, Joan W., Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man, Harvard University Press, 1996.
- Serebryakova, Galina, Fransız Devriminde Kadınlar, (Çev. Ahmet Açıkan), 1.Basım, İstanbul, Kor Kitap, 2019.
- Sieyes, Emmanuel Joseph, “Üçüncü Sınıf” Nedir?, (Çev: İsmet Birkan), 1.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- Soboul, Albert, 1789 Fransız İnkılabı Tarihi, (Çev: Şerif Hulusi), 1.Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1969
- Şenel, Alaeddin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Kısaltılmış ve Gözden Geçirilmiş 3.Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2011.
- Şevik, Nesrin, Tosun, Muharrem, Erek Sözcüğünün Terimceleşme Serüveni Üzerine Etimolojik Bir Çalışma: “Erek” Sözcüğü ve Çeviribilim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 37, ss. 247-253.
- Taine, Hippolyte, The French Revolution, Translated by: John Durand, Liberty Fund, 2002.
- Tanilli, Server, Dünyayı Değiştiren On yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799), 2.Basım, İstanbul, Say Yayınları, 1989.
- Tanilli, Server, Fransız Devriminden Portreler, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, 1989.
- Tanilli, Server, Uygarlık Tarihi, 33. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2017.
- Timur, Taner, Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi, 3. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2021.
- Tocqueville, Alexis de, Eski Rejim ve Devrim, (Çev: Turhan Ilgaz), 1.Baskı, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1995.
- Trask, Scott, Fransız Devriminin Gerçek Sebebi Neydi?, (Çev: Bilal Canatan), Liberal Düşünce Dergisi, Cilt 10, Sayı 37 (Kış 2005), s.79-86.
- Vovelle, Michel, Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi, (Çev: Yonca Aşçı Dalar), 2.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Wollstonecraft, Mary, Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi, (Çev: Deniz Hakyemez), 11.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

<https://www.encyclopedia.com/people/history/historians-european-biographies/georges-lefebvre>, erişim tarihi 09.01.2026

<https://bilimveutopya.com.tr/fransiz-devrimi-ve-rus-devrimi>, Mathiez'in 14 Mart 1921 tarihli L' Humanite gazetesinde yayınlanan makalesinden, erişim tarihi 26.08.2025

<https://www.britannica.com/topic/Salic-Law>, erişim tarihi 17.02.2026.

<https://www.britannica.com/topic/enlightened-despotism>, erişim tarihi 17.12.2025

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sans-culottes>. erişim tarihi 09.01.2026

tr.wikipedi.org erişim tarihi 18.03.2026

ÖZET

Fransız Devrimi kaleme alınan her yeni çalışmayla yeniden tartışılan ve değerlendirilen bir tarihsel süreç olarak öne çıkar. Yalnızca Fransa'nın değil, dünya tarihinin gidişatını kökten değiştiren bu olay, kritik bir dönüm noktasıdır ve mali kriz, toplumsal eşitsizlikler ve Aydınlanma düşüncelerinin bir araya geldiği koşullarda ortaya çıkmıştır. İnsan haklarının gelişimine katkısı ve tüm insanlığa miras bıraktığı değerleriyle bu büyük olay, mutlak monarşileri temelinden sarstığı gibi ulus devletlerin doğuşuna ve modern demokrasinin biçimlenmesine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada dönemin sosyo-ekonomik yapısı ve devrimin ortaya çıkış koşullarını içeren Fransız Devrimi'nin tarihsel arka planına yer verilirken geçmişten bu yana farklı perspektiflerce nasıl yorumlandığı incelenmiştir. Fransız Devrimi üzerinden iki asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen anlamı ve mirası üzerine süregelen tartışmalarla her dönem güncelliğini koruyan tarihsel bir olaydır. Devrim her dönemin ve ideolojinin kendi sorularını yönelttiği, bu sorular aracılığıyla yeni anlamlar ürettiği dinamik bir kaynaktır. Kimine göre modern özgürlüklerin doğuşu, kimine göre bir burjuva düzeni inşa etme projesi, kimine göre azınlık bir grubun komplosu, kimine göre ise kanlı bir terör dönemi olarak görülmüştür. Bu çalışmada da Fransız Devrimi üzerine geliştirilen, devrimi yorumlamada başat rol oynayan ve pek çok tarihçi tarafından benimsenen bakış açılarının yanında, devrime ilişkin ortaya koyduğu iddialarla dikkat çeken bakış açıları ele alınmıştır. Üzerine sayısız eser yazılan bu olaya ilişkin sayısız yorumun da bulunabileceği bir gerçektir. Tarihin akışını kökten değiştiren devrim, gelecekte de farklı sorulara, değerlendirmelere ve yorumlara konu olmaya devam ederek tarihsel önemini korumaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Toplumsal Yapı, Yaklaşımlar, Burjuvazi, Burjuva Devrimi

ABSTRACT

The French Revolution stands out as a historical process that is re-discussed and re-evaluated with every new study written about it. This event, which fundamentally changed the course of not only French but also world history, is a critical turning point, emerging amidst a combination of financial crisis, social inequalities, and Enlightenment ideas. With its contribution to the development of human rights and the values it bequeathed to all humanity, this momentous event fundamentally shook absolute monarchies, paving the way for the birth of nation-states and the shaping of modern democracy.

This study provides an overview of the historical background of the French Revolution, including the socio-economic structure of the period and the conditions that gave rise to the revolution, while examining how it has been interpreted from different perspectives throughout history. The French Revolution is a historical event that remains relevant to this day, with ongoing debates about its meaning and legacy despite more than two centuries having passed since it occurred. Revolution is a dynamic source that each era and ideology addresses its own questions to and through which it produces new meanings. To some, it was seen as the birth of modern freedoms; to others, it was a project to build a bourgeois order; to still others, it was a conspiracy by a minority group; and to yet others, it was a bloody era of terrorism. In this study, in addition to the interpretations developed on the French Revolution that play a dominant role in its interpretation and are embraced by many historians, perspectives that have attracted attention with the claims they put forward regarding the revolution are also discussed. It is a fact that numerous interpretations can be found regarding this event, which has inspired countless works. The revolution that radically changed the course of

history will continue to preserve its historical significance by remaining the subject of different questions, evaluations, and interpretations in the future.

Keywords: French Revolution, Social Structure, Approaches, Bourgeoisie, Bourgeois Revolution